

Şevket Süreyya Aydemir

kırmızı

mektuplar

ve

son yazıları

ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR

KIRMIZI MEKTUPLAR ve SON YAZILARI

ÇAĞDAŞ YAYINLARI

GAZETE, DERGİ, KİTAP, BASIN ve YAYIN

ANONİM ŞİRKETİ

Türkocağı Caddesi No: 39 - 41 Cağaloğlu - İstanbul

Dizgi, baskı, cilt : (Haziran 1979)
Erdini Basım ve Yayınevi
Selvilimescit Sok. Güzeller Han No. 6 Cağaloğlu - İST.

KIRMIZI MEKTUPLAR ÜSTÜNE

Rahmetli Şevket Süreyya Aydemir, önemli yapıtlarından biri olarak özenle hazırlamakta olduğu «Kırmızı Mektuplar»ı tamamlama olanağı bulamadan 25 Mart 1976'da yaşama gözlerini yumdu. Ölümünden aşağı yukarı 7—8 yıl önceden başlayarak hep bu Kırmızı Mektuplar'ı yazmayı tasarlar, her karşılaşmamızda ondan söz ederdi. Sonunda kararını verdi: ölümünden iki yıl kadar önce, aldığı noltarı epeyce geliştirdiğini, yakında yazmaya başlayacağını (bunu ayrıca bir-iki mektubunda da) belirtti. Bu konuda çok dikkate değer mektuplardan söz ediyordu. O düşsel mektuplar aracılığıyla dünyamızın sorunlarını yeniden değerlendiriyor, düşüncelerini durmaksızın yoğuruyordu. Bu arada, bu çalışmasını bitirince önemli bölümlerinin önce Cumhuriyet'te yayınlanmasını, sonra tamamını kitap olarak çıkarmayı düşündüğünü söylüyordu. Bu nedenle her fırsatta kendisine bu konuyu açıyor, çalışmasının ilerleyip ilerlemediğini soruyordum. Bir ara, yazış biçimi konusunda ikircimlendi: «Acaba roman biçiminde mi yazsam?» diyor, hazırlığını o yolda geliştirdiğini de sezdiriyordu. Sonradan bu düşüncesinden vazgeçtiğini, yazdığı notların birkaç sayfayı geçmemesinden anladım.

Neydi bu Kırmızı Mektuplar?

Rahmetli Üstat Aydemir, Rusya'da ihtilalin patlamasından bir süre sonra öğrenci olarak bulunmuştur. Oraya, Birinci Dünya Savaşında, Doğu Cephesinde Yedeksubay olarak savaştıktan sonra, bilinçli bir yaş döneminde gitmişti. Moskova Üniversitesinde, dünyaya yeni bir düzen getirmenin coşkunluğu içindeki gençlerle tanışmıştı. Dünyanın çeşitli iklimlerinden, çeşitli uluslardan gençler vardı orada. Yeryüzündeki önemli deverimlerden biri olan bir «ihtilal»in yellerine vermişlerdi kendilerini ().*

1922 yılında Moskova Üniversitesinden mezun olan bu gençler, geldikleri ülkelere dönmüşler, oralarda çeşitli yazgılarla karşılaşmışlardır. Kırmızı Mektuplar'ın elimize geçen müsveltelerinden öğrendiğimize göre, Sovyet vatandaşı Pavel, Çin vatandaşı Li Ya--U, bu gençlerden hayatta kalabilen ve mektuplaştığı iki arkadaşıdır. Ülke lerinde önemli görevler almışlardır. Kırmızı Mektupları tamamlamış olsaydı, mektuplaştığı başkalarını da tanımış olacaktık. Yazabildiği kadarında ancak bu iki arkadaşının mektuplarını değerlendirebildi.

Yazabildiği, ve bizim yayımlama olanağı bulduğumuz kısımdan da anlaşılacağı gibi, bu mektuplara Kırmızı Mektuplar adını Pavel Harasov'-

(*) Ş. S. Aydemir'in «ihtilâl» ve «devrim»; «inkılâp» ve «evrim» sözcüklerini, Türkçe - Osmanlıca arımının ötesinde ayrı ayrı anlam incelikleri yükleyerek kullandığı sizlerin de dikkatini çekecektir sanıyorum.

un eşi vermiş. Bayan Harasov, biraz coşkulu, biraz gençlik taşkınlığına özentî olarak görüyor bu mektuplaşmaları. Yaşlanmış bebekler, ak saçlı bebekler olarak görüyor onları. Ama onlara «hoşlanıyorum bu Kırmızı rüzgârlardan» diyor.

Öyküsel bir kurgu ve imgesel kişilerle mektuplaşmalar... Ama yaşanmış gerçekleri yansıtan bir imgesellik.

Rahmetli Aydemir'in tamamlayabilirse Cumhuriyet'te yayımlamayı düşündüğü bu mektupların müsvettelerini, eski harflerle notlarını sayın kalıtçıları (varisleri) değerlendirmek üzere, gazetemize verdiler. İşte eldeki bu notlardan, tıpkılığını koruyarak bu yayınladığımız kısmı hazırlayabildik. Çok ilginç mektuplaşmalar. Ayrıca, mektupların arasına girerek Şevket Süreyya Aydemir'in olayları ve çağımızı nasıl değerlendirdiğini göreceğiz, bir roman sürükleyiciliği içinde beğeniyle okuyacaksınız. Bu güzel yapıtı Şevket Süreyya'nın tamamlayamadan ölmesine yanmamak olanağı var mı? Devrim sancısı çeken ve ülkenin sorunlarına kendilerini adanmış düşünürlerin kişilik dolu mektupları. Coşku taşan yorumlar. Bu kadarı bile, okumakla mutlu kılıyor insanı. Rahmetli Aydemir'i, ölümünün üçüncü yılında, bu yapıtının tamamlanabilmiş kısmını gün ışığına çıkararak saygıyla anıyoruz.

Ayrıca bu müsvetteleri bize veren Ş.S. Aydemir'in kalıtçıları: Sayın eşi Leman Aydemir'e, oğulları Sayın Orhan, Ertuğrul, Selçuk Aydemir'lere, bu konuda bize yardımlarını esirgemeyen Sayın Kemal Tüfekçioğlu'na içten teşekkürü borç biliriz. (Cumhuriyet Gazetesi, 5 Mart 1979)

Sâmi KARAÖREN

BU KİTAP OLUŞURKEN...

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Kırmızı Mektuplar'ın tümü (13 tefrika) Cumhuriyet'te yayımlandı.

Çok geniş ilgi gören bu yapının gazete sayfalarında kalmasına gönlümüz razı olmadı. İstedik ki okurların elinde derli toplu bulunsun. Çağdaş Yayınları'nda çıkmak üzere kitap yapmak için aziz dostlarımız sayın kalıtçılarıyla görüştük. Bir kitap oylumu kazandırmak için, rahmetli Üstadın Cumhuriyet'te çıkan son yazılarının 8 - 10'unun bir bölüm olarak eklenmesiyle yayınlanmasına candan katıldılar...

İşte «Son Yazıları» bölümünün eklenmesiyle bu kitap oluştu. Şunu belirtelim, rahmetli Ş. S. Aydemir yazılarını her pazartesi Cumhuriyet'te yayımlardı. Son bir - iki yıldır biraz aksatmıştı yazılarını. Her pazartesi vollaşamamaktaydı, başka çalışmaları ve özellikle Kırmızı Mektuplar nedeniyle. Ölümünden 4 gün önceki yazısı, bütün yurtsever aydınları sarsan bir uyarı, bir çığlıktı. Sonsuzluğa bir göç (bir veda) yazısı olduğunu hepimiz sonradan anlayarak daha çok ürpermiştik. Bunu yüzlerce okuyucusunun belirttiğine tanık olduğumuzu vurgulamak isteriz. Bu son yazıların, «Kırmızı Mektuplar» çalışmalarıyla nasıl da ilgili olduğunu göreceksiniz. Sanırız Çağdaş Yayınları önemli bir görevini daha yerine getirdi, Üstadın bu yapıtını yayımlayarak.

S. K.

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Bu kitap, bir belgeler kitabı değildir. Bu kitapta; çağdaş dünyamızın, fikir eylem ve kuruluşları arasında, kendilerine özgü yapı, etken ve nitelikleri olan üç ayrı ihtilâl, ya da devrimin, biraz da kıyasamalar yolu ile, analitik bir gözden geçirilişi vardır. O ihtilâl ya da devrimler ki, çağımıza, kendi açılardan, yeni değerler katmışlardır. Yeni kurumlar, (yeni müesseseler) getirmişlerdir. Çağımıza, dünya ölçüsünde görüş ve katkıları olan yeni liderler yaratmışlardır. Böylece, bu ihtilâllerin gölgelerinde gelişen bir çağ aşamamız var. Biz hâlâ, bu aşamanın rüzgârları içinde savrulmaktayız. Gelecek yüz yıla ise hangi rüzgârlar egemen olacak? Bilmiyoruz. Hem bu sorunun cevabını aramak için de acele etmemeliyiz. Fakat sanıyorum ki, yarınki yüzyıl, yaşadığımız yüzyıla, her halde benzemeyecektir. Ama biz gene, kitabımıza dönelim.

Bu eserde sözlerimize, üç ayrı ihtilâl konu olmaktadır demiştik. Bunların biri, Rus Çarlığının, ikincisi, eski Çin İmparatorluğunun, üçüncüsü de Osmanlı Padişahlığının,

tarih ve onun ana problemlerini kapsar. Böylece de, bu kitapta ele alınan konular, üç ayrı yapının üç ayrı kültürün ya da uygarlığın; üç ayrı düzenine karşı, üç ayrı ayaklanmanın, temel faktörleri ile hikâyesidirler.

Ama nihayet bunların hepsi de, adına **Örazya** dediğimiz coğrafi alanı da içine alarak, Büyük Asya Anamızın bağrında oluşmuşlardır. Bunlar tarihin, üç büyük toplum çatlamasıdır ki, hem Büyük Asya anamızın kutsal bağı, hem çağımızın dünya ölçüsündeki akışı içinde gelişmişlerdir. Ama gene de, birbirlerinin, ne taklidi, ne de uydusu durlar. Bunların her biri, hem kendi tarihlerinin uygarlık, kültür, fikir, eylem ve tecrübelerinin eseridirler; hem de, aynı çağa karşı birer reaksiyon olarak ister istemez, birbirlerinin etkisi altında bulunmaktadırlar...

Gerçi zaman, ters rüzgârlarını, en güçlü ihtilâl ve devrimlerin akışları üzerinde de estirir. Yani zamanın etkileri bazen, evrimsel değil, reaksiyoner de olabilirler. 1789'da «İnsan hakları» sloganları ile gelen Fransız İnkılâbının, zalim bir sömürge imparatorluğuna dönüşü gibi. Bu tür sapmaları, ele aldığımız devrimlerin oluşumlarında da görebiliriz. Rusya'da; sınıfların tasfiyesi sonunda, idari baskı ve zulüm otoritesinin de ortadan kalkacağı ve Devlet'in, bir ekonomik örgütlenme düzenine dönüşeceği ideali yerine bütün Rus tarihinde görülmemiş bir terör mekanizması ve kişisel diktatörlük, devrimi amaçlarından saptırmıştır.

Bütün devrimlerde olduğu gibi Çin'de de ihtilâl denilen dev, kendi çocuklarını yemiştir. Örneğin Türkiye bile, kendini doğuran ve bu doğumun karakterine damgasını vuran davalardan kopmuş gibidir. Başardığı Milli Kurtuluş Hareketinin temel özelliklerini yitirmiştir. Şekilsiz, taklit bir Demokrasi çabası içinde, soysuz bir Oligarşiye yönelişin köksüz bir türediler kavgasının yıpranışlarına süreklenmiştir..

Ama, tarihi oluşumların ve birikimlerin kaçınılmazlığından doğan ihtilâller ve devrimler, gökten yağan nisan yağmurları gibidir. Eğer topraklar bu yağmurlara açsa, onların filizlendirdiği tohumlar ölmezler. Meyvelerini mutlaka verirler. Bizim bu kitapta konumuz ise, sokakların karışıklığı ve fikirlerin soysuzlaşması değil, ele aldığımız devrimlerin özü ve bu devrimler arasındaki kıyaslamalardır.

Yani biz, bu devrimlerin hepsinde, aslolan, kutsal olan, ama zamanla değişen ilkelere, bu eserde, az çok belirtmeye çalışacağız. Çünkü kavramlar ve amaçlar da, zamanın akışı içinde değişirler. Şu nedenle ki kavramlar ve amaçlar, toplumun şu ya da bu evresindeki sosyal yapının ifadesidirler. Bu yapı ve onu meydana getiren sosyal ilişkiler ise, durmadan değişirler. Bu değişme, ya bir evrim, ya da bir geriye dönüş özlemi içinde olur. Ama ne şekilde olurlarsa olsunlar, bu yeni hamleler, ya da geriye dönüş özelemleri, kendisi de bir madde olan toplumun tabiatında vardır.

Bu değişmelerde veya eğilimlerde etken olan, elbette ki, koşullar, yahut sosyal birikimlerdir. Olaylar ise, sosyal koşullarda veya birikimlerde gelişen değişmelerin, ancak sonuçlarıdır. Fakat bu sonuçlar da, koşullara ayrıca ve karşılıklı olarak etkilerini yaparlar. İşte bu sosyal zincirleme, insanoglu var oldukça toplumda durmadan sürüp gidecektir. Zaten uygarlıkların, fikirlerin tarihi, bu ardı arası kesilmeyen karşılıklı oluşumların tarihi demek değil midir? Daha doğrusu, hem doğanın, hem toplumun yasası, bu değil midir?..

O halde; artık sorabiliriz: Kırmızı Mektuplar, bir belgesel eser midir? Bir tarihi roman ya da hikâye midir? Hayır! Ama bu eser gene de, koşulların ve olayların gerçeklerine dayanır. Evet, bu eserde yer verilen kahramanlarının kalemlerinde, gerçekler ve gerçeklerin hikâyesi dile gelir. Bu mektuplarda aslolan, onları yazan kişiler değil, onların dünya görüşleridir. Sistemleri tecrübeleri ve ortaya serdikleri gerçeklerdir. Bu esede gerçekleri; olayların şartlara bağlılıkları, sonra da bu olayların o günkü koşullara karşı etkileri ile, diyaletik bir zincirleme içinde sürer giderler. Bu nedenle de, kişiler hem aktif, hem şartların elinde birer gölge gibi görünürler. Çünkü aslında gerçek faktör, insandır ama, bu koşulların, hem yaratıcısı, hem tutsağı olan insandır..

Yargılara gelince? Yargıları tabii, kişiler vereceklerdir. Çünkü fikir, kıyaslama, tertip ve hayal gücü, yalnız insanlara özgü

yeteneklerdir. Onları, diğer yaratıklar gibi, doğanın elinde birer uydu ve instenkt yarattığı olmaktan ayıran mucize de budur. Böylece, duyanlar, düşünenler, terkip yapmak ve yön tayin etmek gücünde olanlar, elbette ki insanlardır.

Onun için bu eserde de insanlar, yalnız kendi serüvenlerini değil, çağın, hatta çağların akışını dile getirirler. Onların bu hikâyelerinde biz yalnız eserimize konu olarak aldığımız devrimlerin ve oluşumların karakteristiklerini değil, tarihî sorumluluklarını da izleriz.

O halde Kırmızı Mektuplar acaba, bu izlememizde bize, bir şeyler öğretecek midir? Sanıyorum evet! Çünkü şu gerçek bir daha belirecektir: İhtilâller ve devrimler yalnız kendilerinin patlak verdikleri toplumların ve zamanların, o evredeki düzenleri, inançları ve gelenekleri ile çarpışmakla kalmazlar. Bu savaşta daha önceki düzen ve müesseselerin, çok daha eskilere, hatta çok defa tâ ilkçağa kadar varan uygarlıkların kalıntıları ile mücadele etmek zorundadırlar. Sonra bu devrimler, yalnız kendi toplumlarının tarihlerinden gelen ve kendi sınırlarının duvarları içinde gelişen değer ölçüleri ve kuruluşlar ile değil, bu sınırların dışarısında oluşan, ama en güçlü kale duvarlarından da süzülüp sızabilen, nice inanca ve eğilimlerle de çarpışacaklardır.

Yani her ihtilâl veya devrim, yalnız kendi çevresinde oluşan şartların ve olayların karşısında değildir. Çarpışan güçler, ta-

rih içinde ve dünya ölçüsünde oluşup gelen değer ölçüleri, inançlar, eğilimler ve nizamlardır. O halde ihtilâl veya devrimlerde, yalnız sahnede yer alan karşı güçlere değil, bilincimiz veya bilinçaltımızda yerleşmiş, görünen veya görünmeyen, nice karşıtlara karşı da savaşın kaçınılmazlığı devrimci kadro, bu görünen ve görünmeyen bütün artıklarla, eğilim ve özlemlerde, tam bir temizlemeyi başaramazsa, ilk önce sinen, uyuyan o gizli cepheler, er-geç karşı aksiyon alanına çıkacaklardır. Hatta devrimin amaç, strateji, yaşama, yerleşme güçlerini de yenebileceklerdir.

Kısacası, bu ihtilâl veya devrimin kadere üstünde, hem yaşanan ve görünen koşulların, hem insanın ve toplumun ruhunda sinmiş, uyuşmuş, ama daima açığa çıkabilecek bin bir kalıntının, daima etkisi vardır. Arkada veya bilinçaltında uyuyan geriye dönüş özlemleri ile, sahnede dolaşan bin bir fitne, bir ihtilâl veya devrimi, daima pusuda bekleyen suikastçiler gibidirler. Nitekim bugün Türkiye’de, bu görünen veya görünmeyen bin bir nifak ve fitnenin, pusuda bekleyen nöbetçileri şimdi, sanki yolları kesmiş gibi, sahnede ve eylemedirler...

İşte böylece Kırmızı Mektupların, ihtilâller mantığındaki, kaçınılmaz çelişkilerden gelen bir tez’i var. Ama buna hatta, Kırmızı Mektuplara özgü bir tez bile denemez. Bu

tez aslında, zaten tarihin kanunlarından biridir. Tarihi olayların akışındaki diyalektik kanun, zaten budur: Toplumların yapısında, ya da sosyal ilişkilerde çelişmelerin birikiminden gelen şartlar olayları yaratacaktır. Bu olaylar, karşılıklı olarak, ayrıca koşullara etki yapacaklardır. Daima değişecek şartlar böylece, devam edecektir. Bu yeni şartların doğurduğu olayların patlama veya sıçramalarında, yalnız o evrenin, o günün nizamları, inancaları ve kuruluşları değil, kökleri tâ ilkçağa kadar varan, inanca akım ve kalıntılara karşı da mücadele edilecektir. Her devrim, bunlarla da ayrıca hesaplaşmak zorundadır. Örneğin bugün Çin'de inkılâp eğer bundan 2.500 yıl önce yaşamış bir Konfüçyüs ve onun yaşayan etki ve doktrinleri ile mücadele ediyorsa, bunda anlaşılacak bir taraf yoktur. Türkiye ise, bu tür kalıntıların karşısında bugün, hatta Çin'den ya da Kuzey komşumuzdan, çok daha güçsüzdür.

İşte, doğanın canlı bir parçası olan toplumun yapısında çarpışan ve maddenin her hareketinde mutlaka etkilerini yürüten bu çelişmelerdir ki, ihtilâl ve devrimlerde, toplumsal birer yasa olarak sahnede yerlerini alırlar. Ve biz, doğaya olduğu kadar, bu toplumsal çelişmelere de egemen olabildiğimiz oranda özgürüz. Gerçek özgürlük budur.

Şimdi de, Önsöz'ümüzün, son cümlelerini verelim:

— Niçin Kırmızı Mektuplar?.

Evet! Bu eserimize, niçin bu adı seçtik? Ama bu sorunun cevabını burada vermeyeceğiz. Hatta bu soru, belki cevaplandırma-ya bile değmez. Çünkü bu ad, bu kitabın temel yapısı ile bağlantılı bile değildir. Hatta bu kitaba örneğin «Büyük Asya Anamız» da diyebilirdik. Çünkü bu eserin tartışma ve açıklamalarına konu olan serüvenler; adına şu Örazya dediğimiz büyük Rus ovasını da bir atbaşı gibi batıya uzatan Büyük Asya Anamızın bağrında oluşmuşlardır. Biz hepimiz, bu Büyük Asya Anamızın çocuklarıyız.

Ama gene de ve yeri gelince, bu Kırmızı Mektuplar adını da bu eserde açıklayacağız. Ve o zaman görülecektir ki, bu ad, hiç de yadırganmayacaktır. Hem, görülecektir ki, bu adı bu esere yakıştıran ben değilim...

Şimdi artık, eserimize girebiliriz..

Şevket Süreyya Aydemir

Lİ YA - U'DAN AYDEMİR'E MEKTUP

«Azizim Aydemir,

Mao'ya «köylü» ve Çin komünizmine «Köylü Komünizmi» dedikleri doğrudur. Ama biz bunları yadırgamıyoruz. Çünkü bu yakıştırmaların doğru olmasalar bile yine de gerçekte bir ilişkileri var. Düşünmeliyiz ki, Çin devriminin köyleri elbette ki devrim öncesi Çin'in toprak ilişkilerine ve feodal yapısına dayanır. Zaten Çin'i yalnız sömüren değil en haysiyet kırıcı kayıtlarla köleleştiren emperyalizm ile bütün Çin köylülüğü üstünde binlerce yıldan beri sürdürülen yerli toprak ağalığına, Feodalizme karşı mücadele, Çin Milli Kurtuluş hareketinin temel nedenlerinden ikisidir. Ama bu milli mücadelenin başlayışından kısa bir süre sonradır ki hareketin Milli Önderi olan Kuomintang partisi ve onun dayandığı yerli Burjuvazi, bu kurtuluş hareketine de ihanet edip hatta dış düşmanlarla bile işbirliğine girince, o zaman Çin Komünist Partisi hem kendi özqürlüğünü hem özavürlük mücadelesinin ana davalarını, kendi açısından ele almak zorunda kaldı. Ana hatlarını zaten bil-

diğim bu oluşumlar üzerinde ilerideki mektuplarım da sana ayrıntılı bilgiler vermek isterim. Feodalizm ise bizim eski toplumsal yapımızın yerleşmiş, kabul edilmiş hatta kutsallaştırılmış düzeniydi. Bu düzenin ise bizim tarihimizde 5.000 yıl öncelere değin inen bir geçmişi vardır. Evet, toplulumuzun kanısında Çin uygarlığı için benimsenen şu 50.000 yıllık geçmişi bir tarafa bırakırsak bile en az 5.000 yıl öncelerine kadar uzanan bir toplum düzeni?..

Gerçek Çin Feodalizmi ile Ortaçağ'ın Avrupada geliştirdiği Feodalite kuralları arasında bazı farklar vardır. Örneğin Çin Feodalitesinde köylü, gelenekler hukukuna göre köle değildir. Dilerse, çalıştırıldığı derebeyi topraklarını terk edebilir. İsteddiği yerlere gidebilir. Hatta bir parça toprağı varsa onu satabilir. Ama bu düzen ancak gelenekler hukukunun dilidir. Gerçekte ise Bey ve Ağa toprağındaki köylü hem köle, hem toprağına bağlıdır. Çünkü Çin Feodallerinin Çin toprak beylerinin zengin Mandrenlerin, Generallerin iki mesleklerinden biri de açık seçik tefeciliktir. Ve özgür sayılan köylü bu efendilerine karşı atadan, dededen beri bitmeyen, eksilmeyen bir borç mirası içindedir. Bu miras içinde toprağını kime ve dilediğince satabilir? Atadan, dededen bağlı bulunduğu ve binlerce yıldan beri ya bir avuç pirinçle doyduğu, ya açlıktan öldüğü işini bırakıp da nereye gidecektir?. Her şey ve her yer ona kapalıdır. İş ücreti diye de bir şey yoktur. Yazgısı (kaderi) boş bir toprak dam altında doğmak ve çok kez henüz yaşamının 30 yaşını bile aşmadan ya açlıktan, ya vebâdan, koleradan, hastalıktan

ölmektir. Ama bütün bu yaşam biçimi, gelenekler ve geleneksel kuruluşlar da gene bizim, yerleşiklik düzenimiz içinde gelişti.

Çünkü biz, yerleşik bir milletiz. Bizim sınırlarınızı aşıp, bizim topraklarımıza giren ve bizim feodal kurallarımıza tümünden yabancı olan bozkırlı, ya da çoban istilacılar da, yapabilecekleri yağmaları tamamladıktan sonra, az zamanda bize karıştılar. Bizim yerli (otokton) yapımızın içinde eridiler ve bizimle kaynaştılar. Başka bir mektubumda da belirttiğim gibi, onlar bizim sınırlarımızı, ya da taş örgüsü setlerimizi atlarına yol açıp, mızraklarıyla aştılar. Ama sonra bizim içimizde eriyip, bizlere karıştılar. Bizden oldular. Bizim uygarlığımıza katıldılar. Çünkü onların atları, kılıçları, mızrakları vavrı ama alfabeleri yoktu. Yerleşik devletler kurmamıştılar. Otokton değillerdi. Geldikleri yerlerde bütün bozkırlar, bütün yaylalar gerçi onların, ama bozkır, demek, yayla demek, göçebe boyalar, uyruklar demektir. Otokton yani yerleşik uyarlık ve yerleşik düzen demek değildir.

Oysa Çin topraklarında yaşayan ve belki 5.000 yıldan daha önce de, toplumlar, devletler kurup yerleşen bizim atalarımız daha o zamanlarda da, toplumsal tabakalaşmayı mülkiyeti biliyorlardı. Feodal da olsa geleneksel toprak hukukunu, çetin, ama yüzyıllar boyunca işlenmiş bir yazı dilini, yönetim ve bilim basamaklarını (hiyerarşisini), kısacası devlet'i biliyorlardı. Çin devletinin yönetimini ellerinde tutan ama nice yıllar içinde yetişip, nice devlet sınavlarından geçen ayrıcalıklı bir Mandaren'ler azınlığı yönetiminde rol oynuyordu. Ordu Beyleri de olan

Feodaller ile, tapınakları ellerinde bulunduran Din hiyerarşisini de bunlara eklemek gerek.

Nihayet en alt basamakta, Çin'in temel gücü, olan Köylüler geliyordu. Bunlar toprağa eğilmiş ve yazgıları değişmez olan köylülerdi.

O Çin köylüleri ki, eğer uyandırılırlarsa, dünyanın en çalışkan insanı ve yarının en etkin (aktif) gücü olurlardı. Dünya halkının üçte biriydiler. Dünya uygarlığının en eski ve en ince yaratıcısı olan bir ülkenin çocuklarıydılar. Ama, yazgılarına isyan etmeyi ve egemen güçlere başkaldırmayı, Tanrıya şikayeti bile düşünmüyorlardı. Oysa toprağın gerçek sahibi ve üretimin yaratıcısı onlardı. Sözün bütün kavramı ile her aileye Derebeyinin kiraladığı bir avuç topraktan, hem devleti hem efendilerini yaşatıyorlardı. Çok yıllar da kendileri ve çocukları, açlıktan, vebâdan, koleradan, milyonlar ve milyonlarca ölüyorlar. Evet, ya bu köylü bir gün, bu toprakta uyanırsa, bir gün gelir de onun, o her gördüğüne başeğen, her gördüğü yerli ve yabancı efendiye yerlere değin eğilerek, onlara din haline getirdiği tapınmasından sıyrılır ve başını gururla ve onurla kaldırırsa ne olurdu?

Şu olurdu ki Napolyonun da dediği gibi «Çin uyanırsa, dünya yerinden oynar» dı. Çin'in uyanması ise, devrim öncesinde bile dünya nüfusunun üçte birini oluşturan, şimdi ise dünya terazisinde, dünya halklarının yine üçte biri demek olan Çin'de Çin köylüsü, önce kendinin ve bir gün de belki, artık bozulmuş, vozlasmış (dejenere) bir dünyanın efendisi olurdu...

Böyle bir potansiveli siz, ihmal edebilir miydiniz? Hatta sizin Türkiye'de, toprak mese-

lesi ve Toprak Reformu, bir masal ve bir gölge oyunu haline getirmenize rağmen? İşte biz, bu noktadan hareket ettik. Devrimimizin temeline, Çin köylüsünün azatlığını yerleştirdik. O zaman uyuyan dev, ya da sizlerin masallarınıza karışan Çin Ejderi birden uyandı, birden harekete geldi. Çünkü yitireceği hiçbirşeyi yoktu. Toprağın tam sahibi olamamıştı ki, bu sahipliğin ardından ağılasın? Ve böylece, hem de daha Çin'de devrimimizi tamamlamadan, devrimimizi yaymadan, ele geçirebildiğimiz her bölgede her toprak parçasında ilk işimiz, toprağa yöneliş oldu. Ve bu işi, üç dört aşamada çözümledik. Tarihî görevimin başında gelen hamle buydu. Eğer devrim öncesinde Çin'de toprak dağılışının durumunu ve toprağın dağılışını bilerseniz, bize hak verirdiniz ve önder olcın toprak devrimimizin anlamını çok iyi anlardınız. Bunu bir başka mektubumda sana açıklayacağım. Ama şimdi sadece belirtiyorum ki, bizim Devrimimize «Köylü Komünizm»i ve Mao'ya «Köylü Komünist»i diyenlerin hakları vardır. Eğer ve ilk önce toprağa yönelmeseydi yüz milyonlarca köylüyü, belki de saflarımızda bulamazdık. Şimdi ise onlar vaktiyle atalarının düşledikleri yalnız birer avuç toprağın değil, bütün Çin toprağının sahibi olarak çalışıyorlar. Ama o kadar da değil. Bugün Çin, bir Sanayi mamülleri ihracatçısıdır da...

Kısacası Aydemir, 1922'de, bildiğin şartlar altında ve hemen hepsini tanıdığın arkadaşlarla Çin'e dönüp, o zaman birkaç yüz kişilik bir kadro içindeki ilk örgütümüzde yerlerimizi alırken, kendimize daima sorduğumuz soru şuydu:

— Ya bu Çin köylüsü eğer uyandırılırsa?
Ça bu Çin köylüsü eğer harekete geçerse?..

O arkadaşlar ki, bugün onlar, tek elin parmakları ile sayılacak kadardır. Ama ne var ki, Çin köylüsü uyanmış, harekete gelmiştir. Selamlarla...»

Dostun
Li Ya-U

Li'nin bu mektubunu aldığım zaman, çeşitli duygular içinde kaldım. Mektup çok düşündürücüydü. Li'nin bütün mektuplarında olduğu gibi, bu satırlarda da Çin'in tarihi harekete geçiyordu. Hatta o kadar da değil, bu mektupta dile getirilen dünyanın yüzyıllar boyu kapalı kalan, yüzyıllar boyu bilinmeyen en büyük ülkesinde bizim atalarımızın da bazı aşamalarına katıldıkları büyük bir serüvenin ilginç öyküsü idi.

Evet, tâ tarih öncesinden başlayan akınlar, yayılışlar İsâdan daha iki yüzyıl önce (88-36) Hun'lar (Hsiyung-Nu) İmparatorluğu, Topa Devleti (M.S. 450) öz be öz atalarımız olan Göktürk devleti Tatarlarla karışık Kitan devleti (M.S. 1150) Moğollar nihayet son Çin İmparatorluğu haline gelen Kuzeyli Mançular ve bu dizinin içinde daha niceleri? Bunlar iç alemimizde, geçit törenlerine devam ettiler. Ama bütün bu bozkır ve çöl devletleri ile, onların kalıntıları ne oldu? Hepsi de Çinli oldular.

Li Ya-U'nun anlattığı değirmen, yani yerleşiklik, uygarlık, Çin alfabesi ve bütün bunlarla birlikte Budha dini, Taoizm, «Düzene uy!», Konfüçyus'un öğüt ve öğretileri bu geçit töre-

nine katıldılar. Şu 5.000 yıllık Feodalizmin potasında eriyerek, nihayet bugünkü Çin'e, aynı hamurda yoğurulmuş, aynı kaba dökülmüş, ama artık tarihsel ömrünü tamamlayan bir imparatorluğun insanları olmayan bu yeni düzenin safalarında yer alan yüz milyonlarca insanlık bir potansiyel? Gerçi en son yoğurulmuş, daha doğrusu son hesaplaşma ve düzen değiştirme, tam 50 milyon insanın kanına ve yüz milyonlarca insanın gözyaşlarına mal oldu. Ama anlaşılıyor ki şimdi dünyada bir başka Çin var. Hatta yarınki yüzyıl, belki bir Çin yüzyılı olabilir.

Fakat bugün de dünyanın terazisinde büyük ağırlık, Uzakdoğu'dadır. Dünya nüfusunun üçte biri kadar Çinlidir. Dünyada doğan her dört çocuktan biri Çinde doğuyor. Ve yüzyılımızın sonunda, yani 2.000 yılında Çin, dünya terazisine, bir milyarlık nüfusunu koyacaktır!

Li'nin mektubu bende bunları ve bunlara benzer nice düşünceleri uyandırdı. Ben bunların içinde bunalırken, benim 50 yıl önceki soğukkanlı dostum, Bütün Asya Anamızın 10 bin kilometre uzağındaki öbür ucundan, sanki bana, her zamanki o biraz da donmuş, ama sabit ve derin Çin gülümseyişi ile, bakıyor gibiydi Li Ya-U...

Li'nin mektubunu yanıtlamak da gerekliydi. Bu benim için hem bir zevk, hem bir ihtiyaçtı. Gerek ona, gerek Pavel Harasov'a şu benden binlerce kilometrelerce uzaklarda yaşayan başka diller konuşan, başka davalarla boğuşan ama ikisi de, büyük ufuklar içinde, büyük problemlerin, düğümlerin çözülmeleriyle uğraşan insanlara mektuplarımı yazarken kendimi, dünya

ölçüsünde bir uçsuz bucaksızlığında esen rüzgarların savruntuları içinde gibi duyuyor, feralıyordum.

AYDEMİR'den
Lİ YA-U'ya;

«Azizim Li,

Son mektubunu aldım. Bu mektubunla da bana, neler düşündürmedin ki? Yazılarında dile gelen, yalnız iki dost arasındaki bir yazışmanın sınırlarına sığmaz. Aramızda, yarım yüzyılı aşan ayrılık yıllarına ve senin yaşadığın topraklarla, benim vatanım arasındaki binlerce kilometrelik uzaklığa karşın, her ikimizin de konuştuğumuz dilde, ortaklaşa birşeyler var.

Sanıyorum ki, seni, iyi anlıyorum. Önce hemen şunu belirtiyim: Çin'in tarihi demek olan yerleşiklik, bu ülkenin, aynı zamanda en büyük temsil gücüdür. Uyrukları, boyları, ulusları; kısacası, bin yıllar boyunca bu topraklara gelen ve bu topraklardan gidenleri, kendi potasında eritip kaynaştıran bu güç, aslında, Çin'in de tarihi demektir. Bir bakışta hiçbir Çinlinin yüzünde okunmayan, ama onun bakışlarında daima sezilen o dingin, ama kendinden emin kişilik ruhu, bir tarihsel oluşumun, bu milleti millet yapan ve onu bütün acılara, sıkıntılara rağmen yaşatan bir tarihin örgüsüdür sanıyorum.

Uygarlıklar, devletler, dinler, sınıflar, zümreler, hep bu örgü içinde geliştiler. Bu oluşum, bu düzen, bu milletin, yüzlerce binlerce yıl hep davanağı oldu. Batı'dan Doğu'dan Güney'den Kuzey'den gelen hiçbir dalga, onu temsil ede-

medi ama, o, bu dalgaların hepsini hem kendi kanında eritti, hem de Mançurya gibi Moğolistan gibi hatta asıl son zamanlarda bir sel gibi aktığı topraklar haklarını kendi potasında kendisine benzetti.

Bu seller, bu düzen içinde Çin köylülüğü, ise, daima «Köylü» kaldı. Toplumun temelini, hep o oluşturdu. Tutsak (esir) aç ve belki de duygusuzdu, ama, üstünde eyaşadığı ve öldüğü toprağa, daima bağlandı. Ona bütün koşullar içinde «benim toprağım» demesini bildi. Çin toplumunu oluşturan o binlerce yılın bütün değerleri ve kuruluşları da, bir bakışta dalgasız bir derya gibi uyuyan bu Çin köylülüğünün varlığı ve sürekliliği üstünde geliştirdi.

Yine o binlerce yılın gizleri (sırları) ve ayrıcalıkları (imtiyazları) demek olan 50 bin 60 bin harfli Çin Alfabesi de, bu sürekliliğin ve yerleşikliğin eseri olsa gerektir. İnsanoğullarının içe dönük, ama en eski düşüncesi demek olan Çin Felsefesini, yasalarını, kuruluşlarını inançlarını ve bütün kategorileri ile Çin devlet bilimlerini de oluşturan, yine bu Çin sürekliliği ve sabrı olduğunu sanıyorum. O binbir işlemeli ipek giysilerini omuzlarına atarak Çin devletini ellerinde tutan Mandarenler, sarı cübbeli rahipler, şatafatlı ordu beyleri, toprak ağaları ve nihayet bütün bu değişmez mekanizmanın üzerinde sıray ve çevresi binlerce yıl, hep bu hiyerarşinin içinde yer aldılar. Bütün yükü taşıyan ama yazgısını değiştiremeyen bir Çin köylülüğü ve onun üstünde, bütün bir toplum?

Nihayet bir dönem geldi. Ve bütün bu potansiyel, sizin elinize geçti. Şimdi, sizin potası-

nızda bugünkü Çin'in, hem de yüzyıllar boyunca değil, şu yalnız sizin kuşağınızın ömrü içinde oluşturulan bir devrimin karşısındayız. Bu olay, bence çağımızın en büyük işi,, en büyük çabasıdır. Dünyanın en eski en cesur atılımı ile, yeni bir toplumun yaratılışı sanıyorum ki çağımızın en büyük hamlesidir. Gençliğinizde sizin hiç de heyecana kaçmayan ama atalardan gelme bir ruh dinginliği (sükuneti) içinde benimesediğiniz ve anlatmağa çalıştığınız özlemlerinizin, bir gün bu kadar büyük ölçüde, hem de bu kadar derinliğine denemeler ve gerçekler alanına çıkarılacağını hiçbir zaman düşünmemiştik. Dikkat edersen, hayalleriniz demiyorum. Çünkü siz hayal kurmazsınız. Belki özlem bile değildi sizinki. Haydi buna «içinizde uyuyan düşünceler» diyelim. Gerçi her biriniz, Üniversitenizin şu bilinen boş, basit, eski sinema salonunda sahneye çıkıp da «Arkadaşlar, 500 milyon nüfuslu Çin Ulusu ve yarının büyük Çin devrimi adına...» diye söze başladınız, sizi sever, sizi alkışlardık. Ama bu 500 milyon insanın bir gün ve çeşitli cephelerde olsa bile harekete gelip şu «Büyük Çin Devrimi» denilen şeyin olabileceğine bir türlü inanmazdık. Evet bir gün ve bir hamlede Ren nehrine varmak. Prenelere ulaşmak Alpleri, Karpatları, Balkanları aşmak bize kolay görünürdü ama, Yang Çe kıyılarında Mançurya'da, Tibet'te, Sinkyang'ta bir devrim? Bu bizim için bile hayal dışı gibiydi.

Fakat bugün işte tarihin belki en büyük denemesinin, atılımının başındasınız. Karıştırdığınız potada köylü ve köylülük Çin'in elbette ki en homojen, en katıksız varlığıdır. Elbette

ki, asıl onu yuğuracaksınız. Hatta buna onun yuğurulması değil, Çin Köylülüğünün yeniden yaratılması da denilebilir. Hem de şimdi 500 milyon da değil 25 yıl sonra 1 milyara varacak bir insan deryası sahnededir. Onun uyanışı, kendini buluşu kendi bilincine varışı ve Çin'in yeniden inşası çağın şu çürüyüşleri, bozuluşları karşısında belki dünyamıza da yeni bir şeyler kazandıracaktır. Evet, herşey Çin kırlarında harekete geldi. Kentler, tarihte ilk kez köylerin peşinden gittiler ve onun sloganlarını teneffüs ettiler. Köy ve köylü bu oluşuma damgasını vurunca da Batı'daki efendilerin bu olup bitenlere «Köy Devrimi ve Köy Komünizmi» damgasını vurmalarından tedirgin olmamak gerçekten y e r i n d e olsa gerek. Yaptığınız ve yapacağınız işler hakkında söz ve karar hakkı elbette ki sizin. Ama dünyamız da o kadar küçüldü ki! Yang Çe'de Volga'da ya da Amazon'da, bu sabah kopan fırtınaların esintilerini, daha gün sona ermeden, hepimiz kendi topraklarımızda da teneffüs ediyoruz. Bu konulara çok değineceğiz dostum, şimdilik selâmlarla...»

**Dostun
Aydeniz**

Li Ya-U'nun o mektubu, beni Çin'de toprak ve insan ilişkilerini, daha dikkatli incelemeye yöneltmişti. Öyle ya, eğer köy ve köylülük, Çin tarihinde ve devriminde temel bir etken ya da hareket noktasıysa, onun bu ağırlığını değerlendirmeden bu tarihi ve bu devrimi nasıl anlayabilirdik? Gerçi üniversitede, çağımızın yeni

hareketlerine sahne ve yeni sorunlarına gebe olan bazı ülkeler üzerinde yetkili bazı şahsiyetlerinden, biraz da ders niteliğinde bazı dizi konferanslar dinlemiştik. Çin hakkında konuşan, Çarlık döneminin eski bir Dışişleri uzmanı programını 20 konferansta tamamladı. Çin ve Türkiye bu dizi konferanslar arasında yer alan ülkelerdendi. Konferansçı, kuşkusuz, Çin'i tanıyordu. Onun anlattıklarını dersane ve Çinlilerle bir arada dinlemiştik.

Ama bu konferanslar verilirken Çin, gerçi hareketler, savaşımalar içinde kaynaşıyordu. Bu hareketler, öyle görünüyordu ki çok şeylere gebeydi. Ama nelere? İşte bu sorunun yanıtı biraz dumanlıydı. Çünkü biz dersleri dinlerken Çin'de henüz bir Komünist Partisi bile belirmiş değildi. Bir avuç sempatizan ya da militan, Çin'in şurasına burasına fakat daha çok Çin'deki üniversite çevrelerine dağılmış gibiydi. Parti ise, biraz da bu dersleri dinleyenler arasından aynı yıl (1922) Çin'e dönmeleri ile o yılın karışıklıkları içinde ilk çekirdeklerini atacaktı. Çin karışıklığında önderlik rolü ise henüz küçük burjuva ve asker ögelerle Milliyetçi Kuomintang'ın elindeydi.

Konferanslardan gerçi yararlanmıştık, ama dinlediklerimiz, daha çok Çin'le ilgili dış ilişkiler ve olaylar üzerindeydi. Çin'in tarihi ve toplumsal yapısı eski diplomat konferansçı için de sanıyorum ki bilinmiyordu. Zamanımızda o günlerden beri köprülerin altından nice sular, nice kan selleri çağlamıştı. Bu nedenlerle bugünün sorunlarına, bu arada Çin ve Çin'deki köy-köylü durumuna eğilirken çok şeyleri kap-

sayan materyel gerekiyordu. Bunun için de önce çok ama çoğu da birbirleriyle çelişkili nice nice materyeli (malzemeyi) didiklemek gerekti. Bu sayfalarda bunlara elbette ki birtakım özetlemeler olarak değinilecektir.

Sanıyorum ki tarihte hiç bir ulus, Çinliler kadar üzerinde yaşadıkları, üzerinde Uluslaştıkları toprakların, bu kadar sürekli etkisi altında kalmamıştır. Çünkü Çin ulusunu oluşturan, Çin uygarlığına biçim veren öz yapı (karakter) tayin eden etken herşeyden önce coğrafya'dır. Coğrafya ve Morfoloji! Yani Çin toprağının yaratılış şekli, engebeleri... Çin'i böylece Çin yapan edenlerin tümüne ise Geopolitik (Jeopolitik) de diyebiliriz. Jeopolitik; coğrafyasal koşullarla bu koşulların üzerinde biçimleşen, tarihsel, siyasal ve hatta etkenler ve kuruluşların tümü demektir.

Çin'de coğrafya'nın ve morfolojinin üstün, güçlü yazgı tayin eden etkenliği ise, yine Çin'in karakteristiği olan yerleşikliğinin (Otoktonluğunun) bir sonucudur demek, hata olmasa gerektir. Çünkü, gerek Çin'in komşuları gerekse dünyanın herhangi bir yerinde bir toplum uluslaşma sürecini ulus olmanın oluşumlarını yaşarken hiç bir zaman yalnız yaşadığı çevrenin sınırları ve doğal koşulları içinde kalmadı. Çeşitli eğilim ya da etkenler onu yayılmalara göçlere ve kendi uygarlığını başka topraklar üstünde başka halklarla kaynaşarak biçimlendirmeğe yöneltti. Oysa Çin, bugünkü topraklarında önce yaşayanlarla kendinden sonra bu ülkeye, ya istilacı, ya da göçmen olarak gelenleri. hep o topraklar üstünde ve kendince yoğurup

kaynaştırdı. Gerçi bugün bile, aynı Çin'in güney bölgeleri ile, kuzey bölgeleri arasındaki Çinliler arasında, bir birbirlerinin dillerini anlamayanlar vardır. Ama ne var ki bunlar kendilerini daima Çinli saydılar. Aynı yazgıyı paylaştılar. Aynı tarihi yaşadılar. Aynı uygarlığın insanları olarak kaldılar.

Dünyanın büyük, küçük öteki ulusları başka halklarla karışmak ve ortaklaşa bir kültür ve uygarlık, hatta devlet kurmak oluşumlarını öz ana vatanlarından çok, uzak ve yabancı topraklarda yarattılar. Örneğin, kendi ırkımızın tarihini alalım: Bugün bir kanıya göre Hun'lar (Çinlilere göre Hsiung-Nu'lar) Batı Çin'de bulundukları toprakları bırakarak Orta Avrupaya, İtalyaya kadar yayıldılar. Bir aralık Avrupa'nın egemeni olacaklar gibi göründü. Ama sonra, dağıldıkları yerlerde eridiler. Göktürk devleti güçlü döneminde, Hazer kıyılarına kadar yayıldı. Ama, ortalama iki yüzyıl süren ve bir aralık ulusal bir bilinç aşamasına da erişen bir gelişmeden sonra dağılıp gittiler. Avarlar, Macarlar, Peçenekler, Kumanlar, Hazarlar ve daha nice Türk kolları, hep vatanlarından ayrı alanlarda talihlerini denediler.

Ama hepsi de, kavimlerin, durmadan dalgalanan deryası içinde, uluslaşma süreçlerini dahi tamamlayamadan eridiler, gittiler. Biz Oğuz Türklerine gelince: Biz ki tâ 3 bin yıl önceleri yaşadığımız İrtiş (Güney Sibirya) bölgesinde Çinlilerle komşuyduk. Biz ki, Gök Türkler devletini kuranlardık. Çinlilerle sınırdaştık. Ama sonra biz de göç ve yayılış yollarına düştük. Ka-

rahanlılar devletini (İslamlığı ilk kabul eden Türk devletidir) bir yana bıraksak bile biz de tarihimizi önce Orta ve Güney Batı Asya illerinde aradık. Büyük devletler kurduk. Selçuklular ve Osmanlılar hep bu Oğuz boylarının çocuklarıydı. Evet Li Ya-U'nun dediği, Asya'nın en dinamik ırkı idik. Ama tam yerleşik olamadık. Devletlerimizi yabancı topraklarda kurduk. Oralarında güçlü kurallara dayanan güçlü satanatlar meydana getirdik. Bir aralık 3 kıtada en değerli ülkeleri de ele geçirdik. Ama oralarda yerleşip tutunabildik mi?

Çin sınırlarından kopunca önce Orta Asya'da Fars kültürünün egemenliği altına girdik. Sonra Araplar güneyden İran seddini yıkınca, biz bu açılan gedikten güneye aktık. Ama bu sefer de, Arap din ve uygarlığının etkisi altında kaldık. Anadolu'yu aldık, Rumeli'yi aldık. Tabii Bizans da bize nice alanlarda örneğin mimari- de, etkilerini aşıladı. Sonra da Avrupa'ya yayılınca Batı kültür ve uygarlığı, bir gün geldi, bizim özlemimiz ve hayalimizin amacı oldu. Ama öz Alfabemiz bile olmadı. Durmadan alfabe değiştirdik.

Li'den

Yeni Bir Mektup

Ben bu sorunların gerçekleri ya da varsayımları içinde bunalırken Li Ya-U'nun beklediğim mektubu geldi. Konu gene Çin toprağı ve Çin insanıydı. Daha önceki mektubunda bana dünyanın hem en geniş, hem en dar topraklarında, dünyanın en kalabalık ulusunun, nasıl bir

çile içinde boğuşmuş olduğunu bildireceğini yazmıştı. Gelen mektup gerçekten ilginçti:

«Azizim Aydemir,

Sana, açıklayacağımı bildirdiğim kimi konuları bu yazımda özetlemeye çalışacağım.

Biz ki dünyanın, Urallara kadar Rus ovalarını da içine alan Avrupa kıtasına eşit bir toprak genişliğine egemeniz. O Avrupa ki, 10.236.000 kilometre karelik bir yüz ölçümü üzerinde 650 milyon kadar insan barındırır. Biz de 9.551.000 kilometre karelik yüzölçümüne varan ülkemizde bu gün 800 milyon insan barındırırız. Bu insan potansiyeli bu yüzyılın sonunda 1 milyarlık bir insan deryası halini alacaktır.

Ama ne var ki, birkaç dağ dizisi dışında Avrupa'nın her karış toprağı ekilir. Kapıları dünyanın her yanına açıktır. Hatta Avrupa dünyanın merkezi sayılır. Buna karşılık biz bu kadar geniş ülkemizin ancak % 15-20 kadarından yararlanabiliriz. Bunun dışında kalan yerlereimiz çöllerdir, dağlar, buzullardır. Ve «Dünyanın damı »denilen dünyaya yukarıdan bakan, kuşucmaz kervan geçmez yaşam dışı Tibet bozkırları yaylalarıdır.

Yüz milyonlarca insanımız, yüzlerce, binlerce yıl, ancak bu hazin toprak darlığı içinde bunaldı. O toprak darlığı da, ya kum fırtınalarının ya sellerin, taşkınların, ya da ortalama üç yılda bir şaşmaz ölüm çanlarını çalarak gelen kuraklığın ve açlığın uğursuzlukları içinde yaşandı. Bugün bile toprağımızla savaşımızda

kazanabildiğiniz her karış yer için neredeyse bir meydan savaşının çabasını ve alınterini ödemek zorundayız. Çünkü kum taşları yarılacak, kayalar parçalanacaktır. Sonra bu çakıl ve moloz yığınları içinde Çinli, bir avuç darı bir fiske buğday için hatta nesillerce savaşacaktır. Ama biz işte bu çabayı düzenlemek bu savaşı uzun yıllar sürünmeaen kazanabilmek içindir ki her iş gibi bu toprak davamızı yani kırları ve köyü yine ön plana aldık. Bu alandaki aşamaları ve sonuçlarını daha ileride istersen özetlerim. Ama şimdi öykümüzü biraz gerilerden alarak durumu özetle belirteyim:

Devrim öncesinde Çin’de, nüfusun % 80’i toprakta çalışan köylüydü. % 20’si, çoğu kenetlerde yaşayan büyük toprak sahipleri, tefeci’ler, bankacılar, tarımsal ürün pazarlayıcıları, niha yet Mandarenler, askerler ve öteki tüketici gruplar oluştuyordu. Kısacası, 40-50 yıl öncesi Çin toplumu ikiye bölünmüştü: Köylüler ve ötekiler! Köylü yalnız toplumsal bakımdan Çin’in aşağı insanı değildir. Köylülerin ruh’u da yok sayılırdı. Öldükleri zaman soyluların ruhu göklere yükselirken, köylülerin leş’i, toprağa karışır, yok olurdu. Hem bu kanı, bu düzen 4-5 bin yıldan beri böyle sürmekteydi.

Bir de Çin toplumu. belki de bütün toplumlar içinde, aileye bağlı bir toplumdu. Üç kuşak birarada yaşardı. Aile kolay bölünmez, parçalanmazdı. Bu da üst tabakanın ve toprak ağalarının işine ayrıca yaramaktaydı. Çünkü toprakta çalışacak insan, daima var ve hazır demkti. Zaten Çin’deki toprak darlığı da, a’lenin parçalanmasına olanak bırakmıyordu. Düşün-

meli ki, yüzyılın başında Çin’de, adam başına ancak 580 m2. yani yarım dönüm kadar yer düşüyordu. Aynı yüzyılın sonunda ise, toprak yüzölçümü artmamıştı ama nüfus çoğalmıştır. Böyle olunca da adam başına yalnız 260 m2 toprak düşmekteydi. 19. yüzyıl sonunda bu alan 120 m2’ye indi. Bu bir avuç toprağıysa ne bölüşmek, ne arttırmak olanağı vardı! Nüfus ise, çığ gibi geliyordu. Hemen her yıl duyulan, ama hele üç yılda bir mutlaka ülkeyi saran açlıkların ve onlarla birlikte yayılan hastalıkların kurbanları artık 10 milyon ve 20 miilyon gibi yığınlarla hesaplanıyordu. Bu yıllarda avuç içi kadar toprağını, bir avuç pirinç karşılığında toprak beylerine bırakıp yurtlarından ayrılan ve çıktıkları göç yollarında da, yine açlıktan ölen Çin köylülerinin sayısı, ayrıca artıyordu. Bu dönemde, topraktan az çok kopabilmiş bir tüccar sınıfıyla, ekmeğini kentlerde canlanmaya başlayan sanayinin kapısında arayan ilk işçi sınıfı da gelişmeye başlamıştı. Bu değişme, nihayet 60-70 yılın olaylarındandı. Ama işçi sınıfının el emeği de, köydeki Çin köylüsünün emeği kadar ucuzdu. Düşünmeli ki, yakın zamana değin Çin’de 1000 işçi çalıştırmak, toprak kazılarında, bir Buldozer çalıştırmaktan daha ucuza geliyordu.

Kaldı ki, durumundan şikayet eden ve çalışmak istemeyen bir işçiye karşı, 10 hatta 100 iş isteyen hemen işlik (atölye) kapılarını sarıyorlardı. Kısacası, Çin’de, Tanrının yeryüzünde belirtisi topraktı. Toplumsal hiyerarşi daha sonra gelirdi. Köylü toprağa taptığı için, hiyerarşinin üst tabaaksında yer alan ve toprağa sahip

olana da tapıyordu. Hatta tüccar bile devlet düzeninde, toprak beylerinden değilse, sıraya giremezdi. Bir imparatorluk bildirisi şöyle diyordu:

«Tüccarlar, devlet görevliliği sınavlarına giremezler!»

Zaten bu kurallardır ki Çin toplumunu 4.000 yıldan fazla, aralarına başka sınıfların girmediği ikili toplum düzeninde bıraktırdı. Köylüler ve soylular bu ikili toplumun öğeleri idiler. Ya da Efendiler ve Halk! Onun içindir ki bir bakımdan, bizim devrimimizin karakterini kavramak kolaydır: Halkın, Efendilere karşı ayaklanması! Ve bu arada halkın sırtından geçinen parazit zümrelerin yok edilmesi...

Nasıl oldu da, şu toprak sahipleri (ki, Mandarenler, ordu beyleri ve benzerleri bu tabakaya girer) ile köylü ikilisi, bu kadar binlerce yıl sürebildi diye sorarsan, bunun bir nedeni de, bu düzenin kutsallaştırılmasıdır.

Çünkü bizde Din ve Tanrı anlayışı, sizde ve Batıda olduğu gibi değildir. Bizde, sizin anladığınız anlamda Tanrı yoktur diyebiliriz. Bizde dinsel kategoriler ya Budizm'de olduğu gibi sadece kurallardır. Metafiziğin yerinde nefis denetimleri ile, ahlâk ilkeleri diyebileceğimiz yöntemler yürürlükte. Örneğin Konfüçyüsçülük, yerleşik tartışma kabul etmez ahlâk kurallarıyla, halkı mevcut düzene bağlar. Böylece de geleneksel olarak yetinici, çalışkan, davasız ve inançlı olan köylü mevcut düzene, şikâyetli baş eğdi. Devrime yönelmezdi. Tarihimizde başka bir mektubumda bahsedeceğim yalnız bir önemli ayaklanmanın yeri vardır. Ama ona da mistik bir hava egemendi. Çünkü Çin köylüsü-

nün ülkesi değil, doğduğu köyün çevreni (ufku), onun yurdu demektir. Böyle olunca da, toplumsal ölçütler, ya da çevren alırdı. Filozoflar ise ona, Konfüçyüs'ün ya da öbürlerinin diliyle, daimi «Sen busun, sen bu çevrene bağlı kal!» demişlerdir. Zaten bizim inançlar tarihimizde, Tanrıların elçileri olan Yalvaçlar (Peygamberler) yoktur. Bizde Peygamberler filozoflardır. Tanrı adına değil, kendi adlarına konuşurlar, ibadetleri de, düşüncelerdir.

Bu nedenle eski Çin köylüsü meraklı ve nütecessis değildir. Değişikliklere karşı tarafsızdır. Ataerkil olan atalardan gelen her kural onun için de bir Tanrı buyruğudur. Aile de bunun için kutsaldır. Hatta bu aile bağlılığı, Taoizm'de, daha da kutsallaşır. Diyebilirim ki eski Çin'de aile kavramı ve bağlılığı Tanrıdan da üstün gelir. Çünkü eski Çinli işi ters giderse Tanrıya küser. Hatta tapınaklarda onu horlar, ama aileye ve geleneğe bir türlü başkaldıramazdı.»

Dostun Li Ya-U

Li Ya-U'nun mektubu ilginçti. Ve okurlarım için bu sayfalara aktardığımdan daha uzundu. Ayrıntılıydı. Rakamlar da genişliğindeydi. Tahlilleri derine iniyordu. Kısacası Li'nin mektubunda da Çin'in, Çin tarihinin bir parçası dile geliyordu. O tarih ki nice ve nice özellikleriyle ancak Çin'e özgüdür. Ve bir daha anlaşılıyordu ki Çin'in toprak köylü ve köylülük sorunları temel etkenlerle Çin ülkesinin coğrafyasına her ülkeden daha çok sıkı sıkıya bağlıdır. Buna iklim, sular ve hava koşullarını da eklemek gerek.

Daha önce de değindiğimiz gibi Çin yaşama ve yerleşme alanları bakımından ikiye ayrılır: Kuzey ve Güney, Kuzey Çin, rüzgârların çöllerden taşıdığı kum ve tozların yarattığı bazı ovaları kapsar. Bu rüzgâr esintilerinin yarattığı bu tabakaların kalınlığı kimi yerlerde 400 metreyi bulur. Eğer sulanabilirse bu topraklar çok verimli olurlar. Güney Çin ise ırmakların suların alüvyonlarından taşırdıkları millerden oluşur. Buraları dünyanın en verimli alanlarıdır. En Kuzeyde Amur ırmağı vardır. Çin'i birbirinden ayırır gibi olan Hang-Ho (Sarısu) ile Güney Çin'de Yang Çe (Mavisu) gibi ırmaklar ve ortada hesapsız göller engebeyi (Morfoloji)yi renklendirir. Her iki Çin'i de yer yer dağlar ve dağ dizileri, ovaları birbirinden ayırır. Kuzeyde rüzgârlar hele kış rüzgârları egemendir. Güney Çin kışı bilmez. Ama ırmaklar, sular Çin'in en nazlı tanrılarıdır. Üç yılda bir ülkeyi kuraklık basar. Irmaklar ise çok yerde, insan eliyle yükseltilen sed yataklarında akarlar. Bu sedlerin çatlayışı korkunç sellere yol açar. Çin'de darı, buğday, çay, pamuk ve en başta pirinç tarımın büyük ürünleri ,servetleridir. Fakat ne var ki Çin'de Çin'i oluşturan o çok geniş toprakların ancak % 15 - % 20 kadarının işlemeye elverişli oluşu ve geriye kalanların çöller, dağlar uçsuz bucaksız Tibet yaylaları, bozkırlar, buzullar halinde kalışı Çin'in garip bir alinyazısıdır. Çin Türkistanı ise bir çöküntü alanıdır. Bu nedenle Çin'in devrim öncesindeki 400 - 500 milyon nüfusu gibi ugünkü 800 milyon kadar ve 20 - 30 yıl sonrasının 1 milyar insanı hep bu daracık yerleşme alanında yaşamak ve başarabildiği ka-

dar da o ekilmeyen yerleri verimli kılabilmek mücadelesi ile yoğurulacaktır. Bu nedenle ve Li Ya-U'nun da mektubunda yazdığı gibi dünyanın hiçbir yerinde doğa insan eliyle böylesine değiştirilmedi ve dünyanın hiçbir yerinde insan-oğlu doğayla böyle bir savaş içinde kalmadı. Li Ya-U demektedir ki:

«Biz yalnız yerleşmekle de yetinmeyiz. Doğayı da değiştirmek zorundayız. Ve doğayla savaşımlarımız sonsuza değindir!..»

Her ülkede yerleşmek, ilk önce doğanın coğrafya ve engebenin koşullarına göre biçimlenir. Ama bir daha görülüyordu ki, Çinde bu koşullar dünyanın gelmiş geçmiş bütün toplumlarına bakarak daha da etkili. En güçlü en etkili faktör budur: 10 milyon km² bir ülke bütünlüğü için 500 milyon ve bir göz açıp kapamadan sonra bu yüzyılın sonunda 1 milyar insanın bu uçsuz bucaksız gibi görünen bu vatanın % 15-20'si kadar bir parçasına var olmak ya da olmamak yazgısı ne baş döndürücü bir sorundur!?

Eğer bu sorun çözülmezse o zaman ne olacaktır? Yakın gelecek nelere gebecektir? Ve bu taşınılmaz ağırlık dünyanın sırtına neler yükleyecektir? Evet var olmak ya da olmamak! Hem o zaman Çin acaba sınırları ve kale duvarları içinde yazgısına boyun eğerek bir lokma ve bir hırka, daha doğrusu daha yaşam hakkını, almadan bir kefen parçası ile mi yetinecektir? Yoksa dünya yine yeni dünya ölçüsünde bir «kavimler göçünü» yeni bir hesaplaşmasını mı yaşayacaktır? Hem de bu dava başarılmazsa Çin artık feodallerini ve «Olduğun gibi ol! Olduğun gibi kal!» diye filozofların, afyon sarhoşu hüküm-

darlarını ve satılık generallerini de başından atmış olarak hani yolculuğu seçecektir.

Gerçi biz «Önümüzdeki yüzyıl bir Çin yüzyılı olabilir!» formülüne daha Üniversite sıralarımızdayken alışmış, inanmıştık. O günlerde ki adına Çin dediğimiz muamma Çin dediğimiz bilinmezlik henüz ne getireceği belli olmayan doğum ağrılarını yaşıyordu. Kanlar, gözyaşları bazen suyun yüzüne çıkan bazen bataklıkların derinliklerinde kaybolan adları belirsiz sayısız yol göstericilerin ardında yüzbinlerin, milyonların kanlı yoğruluğu içindeydi. Çinde yaşam demek daima kaynaşma ve daima açlık demekti. 1922'de Li Ya-U'yu ve ilk gençler kafilesini Çine bu koşullar içinde yolcu etmiştik. Ya ondan sonra olanlar: Bu gençlerin de nicelerinin toprağa serildiği başsız cesetlerinin kentlerin meydanlarına dizildiği, ya da yanan ateşlere atıldığı sonu gelmez sahnelerdi. Satılık Generallerin ülkeyi önder ulusal kahraman sayılan bir Başkomutanın istilâcı Japonlarla işbirliği yapışları çiğnenen köyler, yakılan şehirler, kısacası 25 yıl içinde 50 milyon insanın yaşamına mal olan bir serüveni. Ama ne var ki bütün bunlar da bir doğum ağrısı, bir birikimdi. Bir koşullar birikimi ki şimdi biz Li Ya-U ile bu birikimin bugünkü oluşumları içinde buluşuyorduk. Dünyü tartışıyor, bugünü yazıyorduk. Ama yarın? Evet yarın bir muamma, bir bilmeceydi. Düşünceler bu noktada düğümленince yarınki ihtimallerin ufukları başka ama dünya ölçüsünde öyle kör düğümler karşısında belki de önemsiz kalacaklardı. Çünkü yarın, artık silahlar değil, toplumlar ve onların nizamları çarpışacaklardı. Silâhlar

muzaffer olsa bile, sonunda söz, insanların olacaktı. Tabii bu arada, gezegenimiz parçalanmaz ve sağ kalırsa! Ama ne vcr ki yarın, dünya daha öyle ihtimollere gebeydi ki! Örneğin öyle bir nüfus patlayışı ve insan sıkışıklığı içinde bulunabilirdi ki, yayılmalar, taşmalar göçler, yeni yerleşmeler içinde artık yer kalmayabilirdi. Dünyaya ölçüsünde ve çare bulunmaz bir açlık, belki de dünyanın bütün yaşam kurallarını bozacaktı.

Kısacası yarınımızı öyle bilinmezlikler kaplıyor ki hem Çin, hem de dünyamız için bu yarınlar sadece bir korku, ruh çöküntüsü, bir yam-yamlık da olabilir.

Pavel Harasov'un Mektubu

Li Ya-U'nun son mektubunun bende ister istemez uyandırdığı bu ihtimaller bataklığına kendimi gittikçe kaptırırken, bu sefer Pavel Harasov'un bir mektubu geldi. Daha bu mektup elime gelir gelmez ve henüz onu açmadan sevindim. Umutlandım. Esenlik duydum. İçinde yazılanlar, belki de değişik şeyler olabilir diye. Sonra mektubu açıp, heyecanla okumaya başladım:

«Azizim Aydemir,

Li Ya-U, bana mektuplarını esirgemiyor. Görüyorum ki, Üniversitede dinlediğimiz Çin derslerine, galiba bıraktığımız yerden yine başlamışsınız. Bu yazışmalarınız, gençlik yıllarınıza dönüş özleminden mi geliyor? Şimdi, daha gerçekleriyle tanıdığımız şu garip düyamızın, gittikçe değersizleşen özünden ayrılarak yaşanmaya

değer bir gençliğin enginliğine mi sığınmak istiyorsunuz?

Bir gençlik ki, o enginlik içinde, şu üstünde yaşadığımız dünya yuvarlağını bir oyuncak gibi sayar ve pek yakında onun, topyekûn bizim malımız olacağına inanırdık. Ama ne var ki, zaman ne kadar değişti! Zaman içinde her şey, ne başka anlamlar kazandı. Hatta bizim kendi ölçülerimizde bile! Örneğin şimdi Çinliler bize «Sosyal Emperyalist»ler diyorlar. Biz Çinlileri büyük Han'lar karmaşası (kompleks) içinde görüyoruz. Yani kendi dönemlerinde Gök Tanrı sayılan Kubilay ve öbür Han'lar dönemine özlem duymakla suçluyoruz. Hatta hem onlar, hem bizlere göre de siz ,sadece bir Amerikan uydususunuz...

Ama hi çolmazsa biz eski arkadaşlar kendimizi gittikçe bayağılaşan bu kalıpcılığın, bu hazır ve ezberci formülcülüğün dışında tutabiliriz Aydemir. Hiç olmazsa birbirlerimizi düşünür ve birbirlerimizle yazışırken aramızda birtakım asgarî müşterekler kalmalıdır. Görüyorum ki buna üçümüz de muhtacız. Dünyada daha ne kadar konuk kalacağız bilmiyorum. Ama ne kadar kalabileceksek biz yine bütün hayallerine, düşlerine aldanışlarına utku (zafer) ve yenilgilerine karşın şu üniversite gençliğimizin hem düşüncelerimizin yaşanmaya değer havasına dönelim. O bir hava idi ki, hem hayallerimizin, hem düşüncelerimizin uzaylarında eserdı. Ama bizim inançlarımızın bizim bütününü kendimizi ve işçilerimizin yarattığı bir dünyaydı. Yani bizim'di. O dünyada kendimizi buluyorduk. Ve bir takım standart ölçülerle olsa bile inandığımız bir yarın için, birbirimizle kaynaşıyorduk. Hem de, hem

yarının adsızları, hem kahramanları olarak! Ama hiç kuşumuz yok ki, ister adsızlar, ister kahramanlar olalım, yarının fatihleri biz olacaktık.

Nazım Hikmet:

**Akın var
güneşe akın!
Güneşi zaptedeceğiz
güneşin zaptı yakın!.**

diye haykırırken, güneşin sıcaklığını, sanki onu zaptetmişiz gibi, avuçlarımızın içinde duyardık...

Aydemir, görüyorsun ki, galiba ben de artık kendimi heyecanlara kaptırıyorum. Yoksa çocuklaşıyor muyuz? Hatırlarsın ki, şu bizim üniversitede, dünyanın yedi iklim dört bucağın-
dan gelen gençleri arasında ben, heyecanlarında o kadar taşkın olanlardan değildim. Zaten çatılarımızın altında ne kadar belirgin bir heyecan hiyerarşisi vardı değil mi? Örneğin Moğollar, taştan birer Budha heykeli gibiydiler. Çinliler, daima içlerine kapanık, daima düşünceliydiler. Ama gözleri, Moğollarınki gibi sönük, hareketsiz değildi. Çinlilerde gözler ıslıl ıslıl parlardı. Hinliler, her zaman, tapınaklarda tapınıyorlar gibi kendilerini bir şeylere verirler ve ara sıra, belli belirsiz gülümserlerdi. İranlılar gururlu, ama biraz çelişkili mizaçlıydılar. Japonlar, Koreliler, sanki ortalıkta yoktular. Biz Ruslara gelince? Harplere, ihtilâllere, kana ve gözyaşlarına artık kanıksamış gibiydik ama, kendimizi gene de, birtakım yeni yolların ve yeni yolculukların başı ve önderi sayar, davranışlarımızı biraz ağırdan alıyorduk. Nazım Hikmet'e gelince? O herkesin,

bütün ırkların ve kavimlerin malıydı. O sahnede görüldüğü zaman, orada olan ve olmayan bütün bir âlemin coşkunu başlar gibiydi. Kimse bu havanın dışında kalamazdı.

Bütün dillerin sözcüklerinden düzenlenen ve sonra bunları her dilde insanlardan toplulukların, dünyayı sarsacakmış gibi ritimleri hareketleri ile şahlandıran şiirler de tertiplerdi.

**«Dönüyor ,dönüyor ,dönüyor,
Putnikovskide motor,
Sesi burda duyulmaz,
Çıkar gürültüsü Şark'ta...»»**

mısralarının, her grubun kendi dilinde tekrarladığı ve bütün grupların, nasıl kendi dilleri ve dev motorların sarsıntıları içinde fırdönüp haykırıştıkları bir eserini, hem de Bolşoy Teatr'ın o meydan gibi sahnesinde nasıl şahlandırdığını, hâlâ hatırlarım.

Bazen de nasıl hepimizi peşine takar, sanki bütün caddeleri harekete getiren o çılgın marşlarından birini haykırtırdı. Bu marşa göre, caddelerin duvarları, akan selimize dayanamaz, geri geri çekilirlerdi.

**«Adım
Adım.
Adım - lar
adım - ları...
Kal - dırım
kaldı - rım.
Kal - dırım - lar
Kaldırım - ları...»**

kovalar ve arada haykırırdı:

Behey tram - vay!..

çığneneceksin:

Sağa sola sap...

Geçit yok.

rappp

rappp!!!!

Ve bu fırtına, böylece akar giderdi..

Düşünüyorum da Aydemir, o zaman Çarın sürgünlerinin geri döndükleri ve bugünkü kuşakları yağurmaya başladıkları o günlerden sonra -ki ben de o kuşakların genç bir mücadelecisiydim- şimdi, gene o Sibiryâ kamplarının bugün, ne Çarı, ne Çarlık rejimini görmemiş, tanımamış olan ve hepsi de, ihtilalde oradan dönenlerin öğretileri ile yoğurulan yüzbinlerce insan, yeniden zindan olarak seçildiği bir nizamâ nasıl lüzumsuz yere sürüklenip kaydığımızı, gerçekten anlayamıyorum. O kamplar ki, ben de bir kaç yıl, oraların zincirlerini taşımıştım..

Bu satırlara daha fazla devam edemeyeceğim Aydemir. Ama ben gene, gençliğimizin, o nefeslenmeye ve yaşanmaya değer olduğuna gerçekten inanıyorum. Ve görüyorum ki, o havayı özlemeye, gerçekten muhtacım...»

Kırmızı Mektupların Doğuşu

Pavel'in mektubu bu sözlerle son buluyordu. Bundan sonra Pavel'le nasıl karşılaştığımızın öyküsüne geçeceğim. Ancak, bu coşkulu öyküye

geçmezden önce şuracıkta Pavel'in bir mektubundan daha söz ederek «Kırmızı Mektuplar»ın nasıl doğduğunu anlatayım: Pavel'le ve Li ile çok mektuplaştık. Kendimizce çağın bütün sorunlarını dile getirdik. Bu böyle olunca, birkaç yıl düşündükten sonra bu mektupların kimilerini tümüyle, kimilerinden de parçalar alarak yayınlamaya karar verdik. Tabii hem Pavel'in hem de Li'nin rızalarını aldıktan sonra. İşte bu kitap böylece meydana geldi. (*)

Fakat şimdi hemen akla gelebilecek bir soru var. Niçin Kırmızı Mektuplar? Evet, Kırmızı Mektuplar! Ama bu ad ne benim ne Pavel'in ne de Li Ya-U'nundur. Bu adı, bu mektuplara takan Pavel'in eşi Vera Harasov'dur. Ben Vera'yı hiç görmedim. İhtilâl patlarken de galiba Vera henüz dünyaya gelmemişti. Partili de değilmiş. Ama öyle anlaşıyor ki, hoş, esprili bir kadın. Mektuplaşmalarımızın başlamasından nice zaman sonra Pavel'in bir mektubunda şöyle bir parça vardı:

«Bizim hailimiz Vera'yı galiba biraz da eğlendiriyor Aydemir. Bir akşam bana yemekte uzunca bir diskur geçti: Siz ak saçlı bebeklere benziyorsunuz Pavel. Evet aksaçlı bebeklere! Ya da aksaçlı okul çocuklarına. Bu mektuplarda asıl aradığınız canlı gençliğinizdir. Bu mektuplarda siz yani sen Aydemir ve Çinli Li, o alevli o canlı gençliğinizi yaşıyorsunuz. Yaşama o ihtilâl'in alevleri içinde atılmışsınız. Böyle dö-

(*) Yazık ki rahmetli Aydemir tasarladığı bu kitabını tamamlayamadan 25 mart 1796'da yaşama gözlerini yumdu. S. K.

nemler tarihte bin yılda bir yaşanır. Dilleriniz, renkleriniz, inançlarınız başkaymış. Ama birtakım çıkarlar sizi yoğurmuş, kaynaştırmış ve bir şeyler mayalamış. Böylece de hepiniz aynı düşünüşü görür ,aynı dili konuşur olmuştunuz. Solukladığınız hava bir kırmızı rüzgârmiş. Oysa, artık birbirinizden ne kadar ayrısınız! Örneğin şu Aydemir? Yazgıdan sanki doğanın yasaları gibi bahsediyor. Sonra da gizemci (Mistik) bir ruhu var. Li’de ise diyaletik Konfüçyüs diline dönmüş! düzen, kural ve Mao’nun öğretileri? Bu ne biçim ihtilâlcilik?

Ama zarar yok. Siz yine kendi gençliğinizi yaşayın. Bu beni eğlendiriyor. Hatta bu mektuplara da isterseniz «Kırmızı Mektuplar» diyebilirsiniz. Hiç olmazsa, gençliğinizin bayrağını yine dalgalandırdığınızı sanırsınız...»

Vera’nın söylediklerine şaşmadım. Bunlar belki de doğruya biraz yaklaştı. Ama ondan sonra bizim aramızda da bizim yazılarımızı Kırmızı Mektuplar olarak adlandırdık. Ama, görüyorsunuz ki bu mektuplara örneğin «Mavi Mektuplar» da denebilir. Her rüzgârın dilediği gibi estiği, her bulutun dilediği gibi kümелendiği, sınırsız uçsuz bucaksız ve hayallere kayıt-koşul tanımayan bir göğün maviliği... Yani özgürlüğün ta kendisi! Ne sürükleyici bir enginlik değil mi? da destâni kahramanlıklarının tarihi de değildir. İngiltere’de ne kırk yüzyıla yukarıdan bakan ehramlar ,ne Büyük İskender serüveninin savaş meydanları vardır. Ne de, yüce uygarlıkları, bağrırlarında besleyip bağrırlarında gömen ölü şehirler...

İNGİLTERE ÜSTÜNE DÜŞÜNCELER VE PAVEL'LE KARŞILAŞMA

İngiltere'de tarih, havada rüzgâr gibi eser, Ama bu tarih, çağ kapayıp çağ açan büyük meydan savaşlarının tarihi değildir. Zamanların akışına yön tayin eden zaferlerin şanlı, epik, ya da destanî kahramanlıklarının tarihi de değildir. İngiltere'de ne kırk yüzyıla yukarıdan bakan ehramlar, ne Büyük İskender serüveninin savaş meydanları vardır. Ne de, yüce uygarlıkları bağırırlarında besleyip, bağırırlarında gömen ölü şehirler!..

Ama gene de, bir İngiltere ve bir İngiliz tarihi vardır. Bu tarihte biz, yüzyıllar boyu, ardı arası kesilmeyen yerleşmeleri ve bu yerleşmelerin hamurunda ,bir gün adına İngiltere dediğimiz ülkede, İngiliz milleti adında ,sentetik bir oluşumun, serüvenlerini izleriz.

İşte bu sentetik oluşumdur ki, bir zaman gelir, kendi egemenliğinin kanatlarını, bütün dünyaya yayar. Dünya yuvarlağının üzerinde, ufkunda güneş batmayan bir imparatorluk yaratır. Bütün dünya denizlerinin egemeni olur. Büyük Britanya topraklarında, kentlerde ve kırlarda adımlarımızı atarken, biz havada rüzgâr gibi esen bu tarihin oluşumlarını, yankılarını teneffüs ederiz. Ve sezinleriz ki, yeni zamanlar demek, biraz da İngiltere demektir.

Orneğin, Viktorya - Alber müzesi Londra'da, Hayd (Hide) parkın hemen yakınına düşer. Parkın güneyinde Kensington sokağı uzanır. Bu sokak, Hayd Parkı, Londra'nın o sakın Kensington mahallesinden ayırır. Bu mahalle, eski ve sakın Londra'nın, hâlâ yaşayan bir parçası gibidir. Kensington güneyde ,Kromvel (Cromwell) caddesi ile sınırlanmıştır. Biraz daha aşağıda, Kral caddesi vardır. Her iki cadde ileride, aynı büyük yola açılırlar. Bu suretle İngiliz tarihinde, birbirlerinin canlarına düşman ve sonunda Kral Charles Stuart l'in, cellatlar elinde başını vermesi ile sonuçlanan (1649) bir dramın anıları, yani Kromvele Şûrası ile Krallık, biri öbürünün anısını sahnedenden silmeden, İngiliz Başkentinde, yanyana yaşarlar.

O gün Hayd Parkta hava, ne sisli, ne de güneşliydi. Biraz da, soğuk İngiliz asıkyüzlülüğünü yansıtan puslu bir hava, İngiliz Başkentinin üzerine sinmişti. Bu sisli pusluluk içinde çimenler nemliydi. Ama ağaçlar daha ulu görünüyordlardı. Ve çiçekler, sanki birbirlerine daha da sokulup, renklerini birbirlerine daha da karıştırarak, etrafınızda sizi, iç âleminizin derinliklerine çeken, düşündürücü bir atmosfer içinde yürüyordunuz.

Önce biraz, göl çevresindeki çayırlarda dolaştım. Park tenhaydı. Ve herbiri, başka Londra'lı vatandaş tarafından getirilip parka armağan edilen açılır kapanır şezlongların pek azında, ya yaşlı İngiliz erkekleri, ya etraflarında torunları oynayan, yahut köpekleri koşuşan İngiliz kadınları, günlük istirahatlarını yaşıyorlardı.

Gölün çevresinden Kensington Caddesine çıkmak için, ulu ağaçlara doğru yöneldim. Ama, Hayd Parkın dünyaca ünlü o serbest kürsüsü, işte bu gölle, ağaçlıklar arasındaki açık düzlüktedir. O kürsü ki, orada her isteyen, her aklına geleni, hiç bir kayıt ve şarta bağlı olmadan, dilediği gibi konuşur. Bu kürsü ve bu düzlük İngiltere Krallık toprakları içinde, sanki bir başka ülkenin bir parçasıdır. Yahut da, bir asi Cumhuriyet gibidir. Orada herkes, her dilde, her istediğini haykırabilir. Hattâ:

— Ey İngilizler! Ayaklanın, ne duruyorsunuz, Westminster’e (Parlamentoya) gidelim, Kral İscoçya’ya hemen bağımsızlık versin, diyebilir.

Ben bu düzlükten geçerken kürsüde zenci bir rahip konuşuyordu. Ama, çevresinde dinleyici yoktu. Düzlük bomboştı. Oradan bazan tek tük geçen yolcular, kürsüde birinin konuştuğunu belki de görmeyerek, yahut kulaklarına çarpan bir kaç cümleyi ,belki de hiç dinlemeyerek yollarına devam ediyorlardı.

Fakat zenci rahip, hiç de oralı değildi. O bu boşluktan, hiç de etkilenmişe benzemiyordu. O kendisini, kendi alemine vermişti. Sanki çevresinde insanlar kaynaşvordu. Yahut çevresindeki bu boşluğa değil de, bütün Londra’ya ,bütün İngiltere’ye, yahut da, baârnda yetiştiâi Kara Afrika’nın, sanki bütün ormanlarının, çöllerinin, savanlârının en kuytu köşelerine kadar yayılan milyolarına hitabeder gibi, hem sakin, hem cospun. ama kendinden emîn bir vekar içinde konuşuyordu. Belki bunların da hicbiri değil de. sözleri doğrudan doğruya Kraliçe’yeydi. Nicin olmasın?..

Rahibin çevresinde çok eğlendim. Zaten rahip de çevresinde ona ne kadar yabancı olsa da bir dinleyicinin, bir zaman için görünmesinin, farkında değil gibiydi. Onun mihranı kendisiydi. Ve belli ki, sözlerinden ve kendisinden memnundu.

Parkın çemenlerine daldım. Niyetim, Viktorya - Alber müzesini bir daha görmektir. Parkın, Kensington'u sınırlayan duvarları ile park ormanının arası, bir çiçek ırmağı gibidir. Ormanla bu çiçek seli, çok şeyler fısıldar. Biz ki, yaylalardan geldik. Biz ki, yaylaların çocuklarıyız. Ormanın ve çiçeğin dili ,bize biraz yabancı kalmıştır. Çünkü, atalarımız olan ilk Türkmen beyleri, bu dağdaki çadırından, karşı dağdaki sürüsünü görebilmelidir. Yoksa orman, sürüsünün düşmanıdır. Kurt kuzuyu ormanda, kolayca kapar.

Netekim bizde hiç değilse İstanbulda, renkli bir çiçek ve yerleşme aşaması olan Lâle devrinde ,zorbaların ilk tahrip dalgası, Saadabâd bahçelerine yöneldi. Halbuki, yeşillığe tapmak, ağacı kutsallaştırmak, suya bağlanış, çiçek denilen mucizeyi baştacı etmek, ne başdöndürücü bir ibâdettir. İşte İngiltere'de, dünyanın bu sisli ülkesinde, yeşili, çayırı ,ormanı, rengi ve çiçeği, bütün kutsallığı ile korumak, bir din gibidir. Orada bu din soy bir gelenektir...

Güneşli Bir İmparatorluk

Hayd Parkın, Kensington'a açılan güneydoğu ucunda, bir anıt yükselir. Bu, gösterişli bir sanat eseridir. 19. yüzyılın ünlü, soylu insanla-

rından birinin anısına dikilmiştir: Alber Anıtı... Ama Alber, ne bir fâtilh, ne bir hahramandır. Hatta İngiliz bile değildir. Sadece, Kraliçenin kocasıdır. Zamanın Kraliçesi Viktorya ve eşi Alber'in adları ile anıları, geçen yüzyılın İngiliz tarihinde, o kadar yanyana, o kadar kaynaşmış yaşarlar ki biz bu anıta, Alber Anıtı ile beraber, ufkunda güneş batmayan İmparatorluğun anıtı da diyebiliriz. Evet, öyle denilebilir ki bu anıtta 19. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'nin yalnız gerçek üstünlüğü değil, dünya hegemonyası ve başdöndürücü ihtişamı dfile gelir.

Ortada, kademe kademe yükselen ve sonra, bu kademelerin ortasında, ayrı bir dünya yuvarlağı halinde doruklaşan Alber heykelinin platformu görülür. Bu platforma, dört bir yandan, insanlığın ve İngilterenin tarihini, öncülerini gösteren kompozisyonlar, bir kuşak halinde işlenmiştir. Bu kabartmalarda, biz dünya uygarlığının öncüleri arasında, İngiltereyi İngiltere yapan aşamaları da adım adım izleriz. Bu kabartmalarda ,fikirler, kavramlar ve onların taştan, tunçtan hikayeleri de yeralır. Ama bu kadarla da kalmaz .Bir de, dünyaya egemen İngiltere vardır. O egemenlik, dünyanın dört kıtasında, ya İngiliz bayrağı, ya İngilterenin, siyasal, ekonomik ve moral denetimi, kontrolü şeklinde yerleşmiştir.

Örneğin Osmanlı İmparatorluğunun toprakları üzerinde İngiliz bayrağı dalgalanmazdı. İmparatorluğun sınırlarını İngiliz askerleri beklemezdi. Ama Osmanlı devleti demek, bir yabancı kuvvetler emrinde ve hepsinin içinde en kesin

söz sahibi İngilterenin, uydusu, yarı sömürgesi demektir. İstanbuldaki İngiliz-Osmanlı Bankası Müdürünün borçlandırma imzası olmadıkça, Osmanlı Vezirleri bile maaşlarını alamazlardı. Hem bu yalnız Osmanlı topraklarında mı böyleydi? Ya İran? Ya Çin? Mısır, Sudan ve benzerleri?... Evet, dünya siyasetinin eksenini dünyanın mali akseptasyon hareketlerinin manivelası, İngilterenin eliydeydi.

Alber Anıtının merdivenlerle çıkılan geniş mermer terasının dört köşesinde, dünyanın dört kıtasının bu İngiliz denetim ya da egemenliği, tunçtan gruplarla canlandırılmıştı. Dünyanın beşinci kıtası, Avusturalya-Yeni Zelanda ise, zaten İngilterenindi. Amerikadaki Kanada toprakları gibi. O Kanada ki, kuzey parçaları, kuzey kutbu buzullarına karışır ve Eskimolar kendilerini, Kanadanın bayrağı altında sayarlar.

Sömürgeler Tablosu

Anıtın büyük mermer terasının dört köşesindeki tunç gruplardan herbiri, bir kıtanın karakteristiklerini sembolleştirir. Bu gruplarda, insan tipleri ile kıtayı hayalimizde canlandıran hayvanlar, bitkiler ve motifler kompoze edilmişlerdir. Anıtın çevresini dolayıp, bu dile atılmak istenen anlamı düşündüğümüz zaman, önce Viktoryayı hatırlarız. İngiltere Kralicesi ve Hindistan İmparatoriçesi Viktoryayı (1819-1901). İngiliz İhtişamının doruğu, Viktoryanın saltanatıdır. Bu gelişmenin hikâyesi 16. yüzyıldan başlar. O 16. yüzyıl ki, yarın, bütün rakiplerini temizleyerek, bütün Okyanuslara hakim olacak olan

İngiliz deniz gücünün, doğum çağıdır. Alber Anıtını dolaşırken cebimde. W. A. Welles'in, İngiliz sömürgelerinin kısa tarihine bağlı bir tablo vardı. İmparatorluğun yayılışını oradan izleyeyim dedim. Ama her şey baş dnödürücüydü. Listede adı geçen toprakların bir çoğunun yerlerini bile tayin edemediğimi anlayınca, tabloyu katladım, cebime koydum. Ama, yalnız 19. yüzyılın başlıca kazançları bile, İngilizin tacını çevresini süsleyen inciler, pırlantalar bakımından akıl almaz hamleleri canlandırıyordu: Hindistan, Seylan, Avustralya, Yeni Zelanda, Mısır, Sudan, Kıbrıs, Doğu Afrika ülkeleri ve Nil'e yataklık eden Viktorya gölünden güneye doğru, Rodezya, Transval ve tâ Kap burnuna kadar bir büyük dünya ve daha niceleri, hep 19. yüzyılın İngiliz tahtına armağanlarıydı. Ya Türkiye? Ya Çin? Ya İran gibi yarı sömürgeler? Ya Elizabet I'den beri okyanuslardan temizlenen Hollanda, Yenilmez Armada (İspanya) hatta Fransa donanmaları?..

Biz, gene şu Alber Anıtına dönelim. Çünkü ufkunda güneş batmayan İmparatorluk biraz sonra bizi yine meşgul edecektir.

Tunçtan tahtına oturtulmuş elinde kılıcına dayanan Alber, büyük mermer terasın ortasında, etrafı kabartmalarla çevrili kaidenin üstüne yerleştirilmiştir. Heykelin üstünde, göğe doğru sivrilen ve daha çok bir klisenin yan tesislerinden birini hatırlatan, bir kulecik, bu Anıtı zirveler. Bu kulecik niçindir? Belki de an alttan başlayan geniş mermer terasların, bir ehram şeklinde bir zirveye bağlanması için. Belki onun için de değil. Ben, aşağıdan yukarı bu düşünme üzerinde durmayacağım. Çünkü bu nok-

tada zaten anıt değil, Alber'in kendisi önemlidir.

Alber kimdir? Eğer bu soruyu kısaca cevaplandırmazsak, Viktorya saltanatı dediğimiz başdöndürücü genişleme yahut dünya üzerinde İngiliz egemenliği biraz açıkça kalır...

Alber; ne bir fâtihtir, ne bir devlet adamı, ne de bir ıslahatçı. Saxe - Coburg - Gotha Alman hanedanından bir Prens. 26.8.1819'da Almanya'da, bir Alman olarak doğdu. 1840'da İngiltere Kraliçesi Viktorya ile evlendi. 1861'de öldü. Alber gerçi hiç bir muharebeye katılmadı. Hiç bir ülkeyi efthetmedi. Ama Alber'i Alber yapan ,yalnız Alman soyluluğu ve İngiltere Kraliçesinin kocası oluşu da değildi. Kraliçenin gölgesinde bir ücretli eş durumuna hiç bir zaman düşmedi. Alber'i Alber yapan, onun kişiliğidir. Çünkü Alber'in şahsında İngiltere İngiltere'ye bir taçsız Kral ve İngiliz tahtına, güçlü bir danışman buldu. O devletin ve kabinenin, vazgeçilmez dayanağı haline geldi. Onun içindir ki, İngiltere, Dünya İmparatorluğunun zirvesine yükselirken, sahnede, Alber'in şahsında da, aynı zamanda, bir destek, bir devlet adamı ve gerçek bir İngiliz buldu.

Taçsız Bir Kral

Galiba onun için olacaktır ki, Hayd Park'daki Alber Memorial'a İngiltere'nin, dünya İmparatorluğu anısını anıtlılaştırmak için, en uygun simge olarak seçildi. Böylece 19. yüzyıl dünyada, maddî kudretin üstünlüğü bakımından bir İngiliz yüzyılı oldu. Kraliçenin ve devletin, birden

göze çarpmayan, ama önde gelen, müşaviri olduğu sürece de, bu hakimiyette Alber'in akıl ve denge payı, onu, İngiltere'nin taçsız Kralı halinde yüceltti. Devrinin, en güvenilir adamı oydu. Üstün bir eğitimi gücünü ve iyi hazmedilmiş yüksek bir kültürü temsil ediyordu. Kraliçenin sırlarının gizli dosya ve dolaplarının anahtarları Alber'deydi. Kabine toplantılarına katılır ve orada, en olgun, en doğru fikirleri ortaya sürerdi. Hem de kimseyi küçümsemeden. Çünkü o yıllar, İngiltere'de, Giadtone ve Dieraili'nin de Şeflik yıllarıdır. İngiltere'nin dünyada eriştiği her cepheli üstünlüğünü göstermek için bir sergi hazırlanması işine de Alber, gecesini gündüzünü verdi. Fakat birden hastalandı. Akla gelmeyen bir hastalığa, tifoya tutuldu. O zaman tifo, yenilmez bir hastalık gibiydi. Ölüm, Alber'i de yendi. İngiltere, genel yas'a büründü. Sergi, Alber Hall adını alacaktı. Öyle de oldu. Ama artık Alber yoktu. İşte Hayd Park'ın Güney köşesindeki Anıt, onun anısına yapıldı. Ama bu Anıtta yalnız Alber heykelinin değil, Viktorya - Alber İngiltere'sinin kudret ve üstünlüğünün dile getirildiğini tekrar hatırlatmalıyız.

Alber Memorial'den ayrılırken, saatler ilerlemişti. Viktorya - Alber müzesine doğru yürürken, çeşitli çok cepheli duygular içindeydim. Bir Anıtı görmüş ve onu anlamaya çalışmış değil, bir çağı yaşamış, gibiydim. Ve onu değerlendirmiş gibiydim. Öyle ya? Ufkunda güneş batmayan dünkü İmparatorluk. Ve bugünkü küçük ada devleti... Aradan da ancak, 100 yıl geçmişti?.. Ama asıl akla gelmez sahne, meğer beni Viktorya - Albert müzesinde bekliyormuş..

Müze Hayd Park'a böylece de Alber Memorial'a yakındır demiştim. Bu kısa yolu ağır, düşünceli adımlarla aldım. Bu yolda, eski Londra'nın sessizliği hakimdir. Evler hâlâ, 19. yüzyıl Londra'sının evleridir. Bütün evlerin önündeki sütunlu merdivenler, apartman soysuzlaşmasına, henüz sırt çevirmektedirler. Sokaklardan geçenlere bile damgasını vuran sessizlik ve İngiliz sükunu, sizi de sarar. Az sonra Viktorya-Alber müzesi köşesindeyiz. Müzeye, artık tarih olan, ama Londra'nın bu semtinde hâlâ yaşayan, eski bir dünya imparatorluğunun tarihi, içinden geçerek gelinir. Belki durgun, ama duygulusuzdur. Müzenin merdivenlerine bu ruh hali içinde yönelirsiniz.

Bana belki de yeni bir şeyler vermeyecekti bu müze, eserlerinin sınırları belli olmaktan ziyade, az çok her şeyin serpildiği bir sergi gibidir. Binbir değerli parça arasında örneğin, Türkiye'de Tanzimat'ın ilk Sadrazamı Reşit Paşa'nın İstanbul'daki yalısının şöminesi de vardır. Doğanın Tarihi Müzesi ise, onun yanında ve onun bir parçası gibi yer alır. Viktorya-Alber Müzesi çevresinde, jeolojik devirlerde yaşamış dinazorların, mamutların iskeletleri de sıralanır. Sonra, uygarlık öncesi ve ilk insanlaşma evrelerini gösteren çeşitli kalıntılar, yahut restorasyonlar. Ama bu iki bölüm yani Tabii Tarih Müzesi ile, yanyana ve bir arada alınınca biz, hem insanoğlunun, insan olmak yolundaki serüveninin hem bir küçük ada devletinden bir imparatorluk kuran İngiltere'nin, tarih içinde hazinelerini izleriz. Kaldı ki Londra'nın bu parseli, bir mahalle değil, bir kültür sitesi gibidir.

İmparatorluk Koleji, Alber Hall, İmperyal Enstitüsü ve imparatorluğun çeşitli kültür tesisleri hep bu çevrede toplanmıştır. Önce Viktor-ya-Albert Müzesi merdivenlerine yöneldim. Bugün tarihle doluydum, tarihle yaşayacaktım. Merdivenlerin son sahanlığına varınca, müzenin büyük holüne girilir. Dalgındım. Müzeyi, nasıl rastlarsa öyle dolaşacaktım. Hatta bu holün havasını teneffüs etmek bile bende, bir âlem-den bir başka âleme geçmiş gibi çeşitli ve bazen çelişmeli duygular uyandırıyordu.

Pavel'le Karşılaşma

İşte tam o sıradadır ki, hiç beklemediğim söylenese bile inanamayacağım bir şey oldu. Acaba bu karşılaştığım görüntüye inanabilir miydim?

Müzenin son koridorlarından hole doğru biri geliyordu. Belli ki, o da yabancıydı. Herhalde bir turist. Müzeyi gezmiş, dolaşmış olacaktı. Artık çıkmak üzereydi. Ama bu yüz bana yabancı değildi. Hayalimde bir eski üniversite öğrencisinin hatları canlanır gibi oldu. Gerçi şimdi bu gelen, olgun, yaşlıca her halinden de yabancılığı sezilen ve görünüşüne göre saygıdeğer bir insandı. Belki ülkesinin yetkili bir devlet adamıydı. Belki de bir üniversite hocası ya-hut bir hariciyecisi, bir diplomat da olabilirdi. Ya-hut öyle değil de, ülkesinden, ya bir kongre, ya bir konferans için gönderilmiş bir delege de olabilirdi. Az sonra hissettim ki onun da gözleri benim üstümdedir. Benim için ilk görüşte neler tahmin etmiştir bilememe. Ama belki biz, bir-

birimize yabancı değildik. Yaklaştık. O zaman anladım ki bu bizim Pavel'dir. Evet şu eski üniversite arkadaşım. Pavel'in kendisi. Nasıl da değişmiş. Zaten daha üniversite yıllarında ağırbaşlı olan Pavel Harasov, şimdi daha efendileşmişti. 50 yılı aşan bir zamandan sonra şimdi Viktorya-Alber Müzesinin büyük holünde karışlaşıyorduk. Ne inanılmaz, ne şaşırtıcı, ama ne mutlu bir rastlantıydı bu...

Bu rastlantıda, birbirimize nasıl koştüğümüzü, kimbilir kaç defa kucaklaştığımızı, nasıl haykırıştığımızı anlatmayacağım. Bunu düşünebilirsiniz. Gereği biz, hem heyecanlı, hem biraz da şaşkındık. Ama bu haykırışlarımız, hem müzenin sessizliğini bozan bir olaydı, heme de holde görevli rehber muhafız gibi soğukkanlı İngilizler için daha da şaşırtıcıydı. Ne var ki, biz Türkler gibi Ruslar da biraz «Şarklı», biraz taşkın insanlarız. Bir anda büyük bir İngiliz müzesinin holünde ve resmi görevli ciddi İngilizlerin önünde olduğumuzu da unuttuk. Hatta onlar bu taşkınlığımız karşısında biraz da ne yapacaklarını bilemeyecek gibi bir durum içindeydiler.

Nihayet kendimizi biraz toplayabildik. Ben müzeyi ziyaretten vazgeçtim. Bir süre beraber yürüdük. Bu kısa yürüyüşe bile o kadar konuşmayı nasıl sığdırdığımıza hâlâ şaşarım. Akşam, Kromvel caddesindeki bir İtalyan lokantasında buluşmak için sözleştik. Birbirimizden, bu kararlar ayrıldık.

O gece Londrada, Kromvel caddesindeki İtalyan Kafe-Restoranında Pavel'le her daldan konuşurken, bu üçüncü arkadaşımızı da elbette ki hatırladık. Adı Li Ya-U idi; Çinliydi. O da

bir topraksız köylünün çocuğuydu. Zaten bir zengin Çinli ağanın veya devlet adamının oğlu olsaydı, aramızda ne işi olurdu ki? Çünkü Çin'de ancak, Ağaların ve Mandarenlerin çocukları okuyup yükselebilirler. Öbürlerinin önünde, yokluklar, zaruretler ve en az 5.000 yıllık gelenekler, sanki Çin seddi gibi yükselir. Çinli yoksul çocuk, bu seddin kendisini saran burçları dışında olup bitenleri görebilmek için başını; hiçbir zaman bu burcun üstüne çıkaramamıştır. Çin'de bu ayrılık, tanrısal düzen gibidir ve Çin'de halkın iktidara karşı iktidar için ayaklanmasının, Çin tarihinde misali yoktur.

Kısacası, Li Ya-U'dan da Çinin bu değişmez kanununu nice defalar dinlemiştik. Pavel'e sordum:

— Acaba Li Ya-U ne oldu? Ne kadar içli, ama kendini nasıl da Çin Seddi gibi taş taş üstüne koyarak tamamlayan bir gençti. Ben kendi taşkın ve biraz da spekülâtif zeka oyunlarından, onunla tartışmalarımızdan sonra daima utanırdım. Çünkü sağlam olan, köklü olan oydu...

Pavel'in yanıtı sevindirici, ama beklemediğim gibi oldu: Li hayattaymış! Pavelle mektuplaşıyorlarmış da. Kaç defa celladın kılıcı altına eğilen başını, kıl payı kadar tesadüflerle kurtarmış. Ama gençliğinin bir kaç yılını, gene de Çan Kay-Şek'in toplama kamplarında, cezaevlerinde yitirmiş.

Bir taraftan Çan Kay-Şek'e bir taraftan Japonlara karşı savaşmış. Ben öğrendiklerimden heyecanlıydım. Ama Pavel beni, bütün bu işlere kanıksamış bir sessizlik içinde dinlerdi. Sonra

da aynı kanıksamışlık içinde Li için biraz bir-şeyler anlattı:

Li, Şimdi «Sin Ki-Yang» ta önemli bir görevin başındaymış. 1927 iç savaşında, Çan Kay-Şek'in komünistlere karşı açtığı ölüm kampanyasından, toptan öldürmelerden, Li yakasını kurtarabilmiş. O toptan öldürmeler ki, 1922'de ve daha sonra Moskova'dan Çine dönen arkadaşlarımızın çoğu, bu insan kıyımında başlarını vermişler. Ama şimdi Çin'de ve nice dayanılmaz çileler pahasına ve az da olsa da, bu tür kıyımlardan arta kalan bir kısım eski arkadaşlarımız varmış. Örneğin, Li Ya-Şauşi (eski Çin Cum-hurbaskanı) gibi.

Gerçi o da çok çileler çekmiş. Nice ölüm geçitlerini aşmış. Zaten Pavel'e göre Çin'in son elli yılı demek, biraz da, bu ardı arası kesilmemiş kıyımların, ölüm geçitlerinin dramı demektir. Li'ye gelince? O bu kanlı yollarda ve bulabildiği fırsatlarda, öğrenimini ilerletmiş, tamamlamış. Düşmanlar karşısında, dağdan dağa, insan sırtlarında göçürülen silâh imalâthaneleri gibi, gene dağlarda, bellerde, her durak yerinde hemen kuruluveren halk okullarından halk üniversitelerinden o da çok faydalanmış. Şimdi bir bilginmiş...

Bu haberlere çok sevindim. Onunla mektuplaşmaya çalışmalıydım. Daha doğrusu biz üç eski arkadaş şimdi aramızda mektuplaşma, haberleşme yollarını aramalıydık. Ve bu yollar kimbilir, ne düşündürücü problemlerin, ortaya serilişine gebeydi. (Pavel'den Li'nin adresini aldım. Mektuplaşmamız öyle başladı.) Evet, 50 yıl önceki yaçeykamız (Hücre) demek ki yeni-

den doğuyordu. Bu sefer bir hücrenin kapısından girerken, herbirimiz sırtımızda, eski katıldığımız savaşların arka çantalarını değil, Ama arkamızda kalan ve belki de yüzyıllarda bir yaşanan ve sanıyorum ki, yaşanmayı değer olan serüvenlerimizi ve onların, bugünkü ölçülerimize göre değerlendirilmelerini taşıyacaktık. Evet, nice yıllar sonra Pavel'le karşılaşmamız, ne güzel bir rastlantıydı. Ne düşündürücü bir buluşmaydı...

Başka Türü Bir Üniversite

Kromvel caddesindeki Kafe - Restoranda geç saatlere kadar kaldık. Ama bizim kişisel durumlarımızla, hatta gelecek günlerle ilgili düşüncelerimiz üzerinde pek fazla durmadık. Zaten kişisellik vaktiyle bizim benliğimizin belirginleşmesine temel olan eğitim ve alışkanlıklarımızda yoktu. Biz, kollektif bir kadrolaşmanın, standart formülleri içinde yetiştirilmiştik. O havanın içinde, ben değil, bizler vardık. Hatta bizler bile değildik. O sıralandığımız saflarda biz ruh ve fikir yapımıza damgasını vurmakla da kalmayan etkinin, kollektif bir akımın, standart bir dünya görüşünün, sadece sıradan askerleri, hatta belki de robotlarıydık. Bu saflarda yoğunluğun, acayip, ama hiç yarlırmadağımız çarkları içinde bir hammaddeydik. Bu çarkların düğmeleri, manivelaları, kimbilir hangi ellerle, hangi kafa veeya merkezlerden harekete aetir'livordu. Ama biz bu oluşuma kendimizi bütünümlü vererek, her nefes alışımızda vardığımız aşama-

dan, kayıtsız şartsız memnun, yoğurulup duruyorduk.

Bu yoğuruşların düzenlendiği garip imalâthane, bizim üniversitemizdi. Ve bu Üniversite, başka bir Üniversiteydi. Bir takım yarınki savaşlar için, başka türlü savaşçılar, öncüler, hazırlayan, hem dünyasal, hem mistik bir arena? Dünyanın yedi iklimi dört bucağından gelen yüzlerce genç insan, bu çatının altında, hem kendi kendilerini geleceğin bilinmeyen serüvenleri için hazırlıyorlardı. Hem de, o göze görünmez, ama hesaplı, karışık tertipler içinde yarınki misyonlarına hazırlanıyorlardı. Gerçi Üniversitede, bir bakışta, hiçbir olağanüstü hal göze çarpmazdı, ama, bir de o sakın gibi görünen iç rüzgârların, fırtınalı akışlarını görebilmeliydi. İşte biz o gece Pavel'le kendimizi, bu havanın içinde bulduk. Gerçi zaman değişmişti. Karargâhlarımız gibi dünyamız da, elbette ki, değişmişti. O eski günlerin, dünyanın dört bir yanına dağılan kadrosu, akla gelmez imtihanlar içinde, akla gelmez çileler yaşamışlardı. Bunlardan niceleri Rusya'da, Çin'de, Hint'te, İran'da, yahut da Kuzey Afrika'da ve Güney Amerika ülkelerinde, ya cellâtların kılıçları altında can vermişlerdi. Yahut da, ölüm mangalarının ateşleri, işkence odalarının vahşi tertipleri ile, hayata gözlerini yummuşlardı. Yahut da, siperlerde, barikatlarda, yerlere serilmişlerdi. Bu arada, gençliklerinin dinamizminden ve eski hatıralarından tamamen kopanlar da elbette ki vardı. Ama biz o gece Pavelle, bugünkü dünyada yerlerimiz ne kadar ayrı olursa olsun, heyecanımızın derinliklerinde birbirimizi bulmuştuk. Bu hava içinde bi-

zi saran, sarmalayan, bu gençliğimize dönüşe, demek ki, ikimiz de muhtaçtık. Araya giren yılların çapraşık problemlerinden, geçişi de olsa sıyrılabilmiştik. Bu problemleri daha sonra, örneğin bundan sonra birbirimizle yazışmalarımız eğer kabil olacaksa, o yazışmalarda, enine boyuna didikleyebilirdik. Ama o gece var ya? O gece, kayıtsız, şartsız bizimdi. Ve bunun böyle olması da, pekalâ hakkımızdı...

Bugün gerçi bu havayı, anlatmak bile zordur. Hele olduğu gibi canlandırmak olanaksız. Çünkü o gece bizi kolayca kaynaştıran hava başkaydı. Sanki birden ve yeniden şu bizi biz yapan Üniversitemizin, çatısının altına dönmüştük. Bizim Üniversitemiz ise, dünyanın bütün Üniversitelerinden biri değildi. Orada süren yaşam dünyanın bütün Üniversitelerinde sürüp giden yaşamdan başkaydı. Orada biz, bir bakışta, sanki bir saf nizamında, standart askerler gibi yeralmış görünmekle beraber, aslında her birimiz kendimizi, şu ihtiyar dünyamızda, yeni başlayan bir çağ'ın, öncüleri, kahramanları, mücahit misyonerleri gibi görüyorduk. Öyle inanırdık ki, yarınki dünya, bizim dünyamız olacaktı. Yarınki dünya, bize vadedilmiş bir dünya idi. Fazla olarak, bunun böyle olduğuna ve böyle olacağına da inanıyorduk..

Örneğin, Çinli bir öğrenci şöyle söze başladı:

— Ben, 400.000.000'luk mazlum Çin milleti adına, ama bu milyonların yarınki kurtuluşunun, yarınki zaferlerinin bir mücahidi, bir müjdecisi olarak size temin ederim ki...

Yahut da bir Cezayirli öğrenci şöyle söz alırdı:

— Ben, mazlum ve esir Cezayir milleti adına, ama bu milletin yarınki isticlâl savaşının kutsal bayrağını omuzlarında taşıyacak savaşçılarından biri olarak, Cezayirdeki son emperyalistlerin yere serilişini, daha şimdiden görüyor gibiyim...

Hintlilerin, Güney Amerikalıların dilleri de böyleydi. Örneğin, bir gün Mısırlı bir Musevi Bayan öğrenciye, söz arasında sormuştum:

—Sizin Mısırdaki, ihtilâlciler arkadaşlarınız çok mu?

Bayan arkadaşımız birden değişti, sarsıldı. Yüzüme azarlar gibi baktı. Cevabı da sert oldu:

— İşte ben varım ya?..

Evet, ona göre bu soru yersizdi. Münasebetsizdi. Çünkü ihtilâlcinin azı veya çoğu olmazdı. Madem ki o vardı daha ne aranabilirdi ki? Belki de o haklıydı. Onun iç benliğinde, inanç yapısına belki dokunmuştum. Özür diledim. Ama o cevap vermedi. Yüzüme uzun uzun bakmakta devam etti. Kim bilir hakkımda ne düşünüyordu..

Universitede genel toplantı ve konferanslar, üniversiteye tahsis edilen bir sinema salonunda yapıldı: Chate Noir! Ama zaman zaman Moskova çevresindeki eski fabrikaların, Mahorka (bir nevi değersiz yaprak tütününü) kokan yarı atölye toplantı yerlerine de giderdik. Nitekim Stalini, ilk defa böyle bir yerde dinledim. Oralarda Proletarya dediğimiz işçinin gerçek dili harekete gelirdi. Onlar, hayalsiz, he-

yecansız, ama gerçeği ve maddeyi konuşurlard. Bazan da, sokak ve Meydan mitinglerinde. Meselâ bir kamyonun üzerinden konuştuğumuz olurdu. Benim, böyle bir hava içinde, Türkiye Büyükelçiliği önünde, gene bir kamyondan, sanki bütün dünya ufuklarını yumruklayarak cınlayan haykırışlarımı, o zaman Elçilikte askerî görevli Şaffet Bey (Arıkan, Eski Bakan ve CHP Genel Sekreteri)diğer görevlilerle beraber balkondan dinlemişlerdi.

Bu anısını nice zaman sonra Ankara'da, kendisinden dostça dinlemişimdir. Bu konuşmamda, Ankara'da yapılan bazı tutuklamaları protesto ediyordum. Fabrika ve kuruluşlar temsilcilerinin oluşturdukları protestocular kuyruğu, gerilerde kafileler halinde uzanıyordu. Bu gösteri yürüyüşü böyle niçin tertiplenmişti. Bu gösteride neler konuşmuştum. Nasıl konuşmuştum. Bu sorular üzerinde, ileri geri çok şey söylenebilir. Ve bence, bu söylenebilecek olanların bugün de benim için, hepsi anlam taşırlar...

Kaldı ki o günlerde Ankara'da, Büyük Millet Meclisi'nde, dört Komünist Partisi veya Grubu vardı. Bunların biri de, Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından tertiplendirilmişti. Ama hepsi de köksüzdü. Hiçbirisi sosyal gelişmelerin ve koşulların eseri değildi. Hepsi havadaydı. Ama memleketin yarını da, o kadar karışık ve belirsiz ihtimaller içindeydi ki? Fakat biz, gene üniversiteye dönelim.

Baska ülkelerdeki baska üniversitelerin günlük konuları, kadın, meyhane, kumar, kavgaları, bizim üniversitenin kapılarından içeriye girmezdi. Yemek, içmek, barınmak işlerinde daha

iyi özelemler de bizim için hiçti. Yemekhanelere itişmeden kakışmadan girerdik. Oralarda neler yediğimizin de farkına bile varmazdık. Belki biraz lahana veya balık çorbası, belki biraz darı lapası. Ve galiba hepsi de bu kadar. 1920 - 1921 de ülkeyi saran, hele daha önce dünyanın en zengin buğday alanları olan Volga ve Don topraklarında, insan yiyiciliğine kadar varan büyük açlığın korkunç kuraklığı, ülkenin üstünden, tamamiyle silinmiş değildi.

Bazan, uzak açlık bölgelerinden yeni öğrenciler de gelirdi. Bunlar, yaşanan o korkunç dramın, henüz dehşeti içinde bunalan, çökmüş, zayıflamış insanlar olurlardı. Yemekhanelere ilk günler gelişlerinde, sofralara ilk oturuşlarında, gözleri döner, elleri titremeye başlardı. Ortaya ne gelirse, ne konursa sağlarına sollarına bakmadan, bunların hepsini kapmak, kimseye bir şey bırakmadan, ne yakalayabilirlerse, hepsini kendi önlerine çekmek, saklamak gibi davranışlar gösterirlerdi. Tıpkı, Robenson Krozoe'nin okyanuslardaki adasında yıllarca süren açlıklardan sonra ilk kurtarıldığı gemide yaptığı gibi. Bir insanın yiyemeyeceği kadar ekmek yığınının önlerine yığmak, önlerine doldurmak taşkınlıkları gösterirlerdi. Gözleri dönmüş, son kalan güçleri ile sofraya saldırırken, ya Volga kıyısından, yahut da Mongolistandan, Sibiryadan ve çok defa, insanların insanları yedikleri bölgeden gelmiş olurlardı.

Onları anlayışla karşılardık. Önümüzdeki ekmek dilimlerini, tabakalarımızdaki darı lapalarını, sessizce önlerine sürerdik. Bilirdik ki bu açlık deliliği bir iki gün sonra geçecektir. O za-

man, ceplerini, koyunlarını kaptıkları ekmek dilimleri ile doldurmayacaklar. Onlar da sofraya konulanları, kendi paylarına göre, sükunetle paylaşacaklardır. Başlarından geçenleri ise sormazdık. Bilirdik ki yaşamımızda hem hatırlanacak, hem unutulacak haller vardır.

Yemek, içmek meseleleri ve bazan yemekhanelerde yaşanan sahneler bunlardı. Ama ders odaları ve kitaplıklar, günün 18 saatinde, tıklım tıklım dolu olurdu. O zamanlar bizim guilamız, teoriler, doktrinler ve bir de dünyanın o günlerde yaşanan ve ileride yaşanacak olan problemleri idi. Dünyanın her bucağında, tâ Kutup denizlerine kadar ülkeleri saran durumlar, eylemler, çatışmalardı. Sanki dünya yuvarlığı bizim avuçlarımızın içinde dönüyor gibiydi. Evet, öyle inanıyorduk ki yarın bu yuvarlağın sahibi biz olacağız.

İtalyan lokantasında ilk konuşmalarımız, tabîî, gene geriye doğru bir bakış ekseninde toplandı. Önce kendimizden bahsettik. Ama geride bıraktığımız en az 50 yıllık yaşamımızın konuları, o gece kısa sürdü. Zaten gençlik yıllarımızda, kişisel serüvenlerimizle zaman öldürmeye vakit bırakmayan bir çevrenin içinden gelmiştik. O çevrede, ayrı kişiliklerimizle bizler değil, bütünümüzle biz vardık. Bizi saran duvarlar içinde, bizi barındıran çatılar altında, yahut kamplarımızı yaydığımız, ama uçsuz bucaksızlıkla acılan ormanlarda, kırlarda, bizim küçük ve kişisel varlığımız değil, bizleri, tek bir bütün halinde vovuran, başka ve büyük bir alemin havası içinde yaşırdık. O gece de gene sanki o

aleme dönmüş gibiydik. Biz, bu iki yaşlı genç, herbirimizin kendi ülkelerimizde ve arkada bıraktığımız günler ve yaşadığımız serüvenler üzerinde pek de fazla durmadık.

Birbirimizin ilk geçmişlerimizi zaten biliyorduk. O da benim gibi, topraksız bir toprak adamının oğluydu. Hatta babası gençliğinde, bir soyunun çiftliğinde, toprak kölesi olarak da yaşamış. 1861'de Rusya'da toprak reformuna gidildikten sonra da pek bir şey değişmemiş. Pavel'in de çocukluğu, gene aynı topraklar üzerinde, bir yarı köle çocuğu olarak geçmiş. Köyde, bir sarhoş papazın güya yönettiği bir kilise okulunda ilk öğrenimini yapmış. Kendini asıl yetiştirmesi de ondan sonra başlamış. Hayatının bu evresi, uzun çileli bir hikâye. Hikâyenin bu kısmında, biraz da Gorki'nin gençliğini andıran sahneler vardır. Vaktiyle, Pavel'in bu hikâyelerini dinlerken, babamın anlattıklarını da düşünürdüm. Rusya'da köylülerin toprak köleliğinden kurtulup, herkesin, hiç olmazsa bir parça toprağa kavuştukları günlerden bir süre sonra, biz, topraklarımızı kaybetmişiz. Babamın anlattıklarına göre biz, Tuna boyunda Deliorman Türklerindenmişiz. Halkın dilinde «93 Harbi» olarak geçen şu 1877 - 1878 Osmanlı - Ruc savaşından önce, Deliorman Tırnova yakınlarındaki bir köyde, 40 kişiyi aşkın bir aile olarak, geniş bir çiftlikte yaşıyormuşuz. Fakat, savaş başlayıp da, Ruslar Tuna'yı geçince, Deliorman Türkleri de çözülmüş. Kazaklar bölgeye saldırdınca, halk dağılmış, topraklar terkedilmiş, çiftliğimiz de boşalmış. Herkes kendi derdine düşmüş. Yakınlar birbirlerini kaybetmişler.

O sıralarda ancak 17 - 18 yaşında bir genç olan babam da, bu mahşerden, ancak anasını kurtarabilmiş. Onu bir öküz arabasına atmış, birbir çile ve tehlikeler içinde, Edirne'ye varabilmişler. Babam savaş sona erince Edirne'de yerleşmiş. Bir daha da toprak sahibi olamamış, Ben Edirne'de doğmuşum. Ömrümün sonuna kadar babam, bir toprak beyinin çiftliğinde, bahçelerinde, topraksız bir toprak işçisi olarak çalıştı. Ama, toprağa tapan insandı. Ben de çocukluğumu, onun çalıştığı ama onun olmayan bu topraklar üzerinde, onun bir taraftan bu topraklarla savaşının, diğer taraftan, gene onun kendi içinde, bir din gibi yaşattığı bir parça toprak özleminin havası içinde yaşadım.

Ama Pavel'le asıl benzeyen tarafımız, Birinci Dünya Savaşındaki serüvenlerimizdi. O kendi ülkesinde, ben de kendi ülkemde ve galiba aynı yaşta orduya alınmıştık. Cepheye gönderilmiştik. Demek ki cephelere vardığımız zaman 18 yaşımızı henüz tamamlıyorduk. O bir Gimnazyumdan askere alınmıştı. Ben Öğretmen Okulundandım. Böylece her ikimiz de orta öğretim öğrenimimizi henüz tamamlıyamamıştık.

Askerlik Anıları

Onun Galiçya'da yaşadığı savaşları, ben Kafkas cephesinde geçirmiştım. Vaktiyle ve daha ilk tanıştığımız günlerde, bu savaş anılarını anarken, garip bazı benzerlikler, bizi birbirimize, daha da yaklaştırmıştı: Cephede, atlı bir yedeksubaydım. Ama mektep kitaplarımı da yanımda taşırdım. Onları da, silahımla bir tutardım.

Askerî hareketler sırasında kitaplarımı güvendiğim erlerin arka çantalarına bölüştürdüğüm de oturdu. Eğer bunlardan birisi yaralanır, yahut şehit düşerse, yanındaki erler, onun silahları ile berber, çantasındaki kitapları da alacaklar, kurtarmaya çalışacaklardı.

Evet, Birinci Dünya Harbi patlayınca, omuzunda silahı ve arka çantasında kitapları ile, ama er olarak orduya katılmıştı. Bu kitapları, birliğindeki bazı sarhoş subayların kaç defa parçaladıklarını, ama Pavel'in gene de kaç defa çantasını doldurmak yollarını bulduğunu, mektep günlerinde ondan dinler gülerdik. Hatta bir defasında Galicyada, bir Gimnazyum'un kitaplığını, gece soyarken yakalanmış. Ama onu yakalayan albay, bir başka türlü adammış. Pavel'i, ayakları altına alıp ezeceği, harp divanına vereceği yerde şöyle demiş:

— Eksik kitapları seçiyorsun oğlum. Evet, matematik de lâzım, Fizik de. Ama insanoğlunun bilgileri, yalnız bunlardan ibaret değil, Hele şunları da yüklen bakalım. Şu kitap Kautski'nin «Roma'nın Çöküşü»dür. Bu da aynı yazarın «Hristiyanlığın Doğuşu». Başka türlü eserler. Şunu da istersen koynuna sakla. Subayların görmesin. Bu kitapta sen, bir Mantık bilgisi bulacaksın. Başka türlü bir Mantık bilgisi. Haydi şimdi git. Yolun açık olsun diyeyim ama, bu gürüldeyen top seslerine bakılırsa, yarın belki senin de, benim de, yollarmızın sonu gelmiş olabilir.

Pavel, bu albayı bir daha görmemiş. Ama derdi ki:

— Ben asıl öğrenimime, galiba o günden sonra başladım. O albayın uyarısı ile. Ve işgal

ettiğimiz Galiçya şehirlerinde, mektep kitaplıklarını daha iyi soymayı da ondan sonra meslek edindim.

Benim de savaş cephesi yıllarımda, buna benzer sahneler geçmişti başımdan.

Ama Pavel'le aramızdaki benzerlik, yalnız mektep kitapları bağılılığı ile kalmıyordu. Onunla ben, şu mektep kitaplıkları soygunculuğunda da, sanki suç ortağı gibiydik. Benim maceram da şöyle olmuştu:

Rusya'da patlayan ihtilâlden uzunca bir süre sonra Rus birlikleri, cephedeki yerlerini bırakıp geriye doğru çözülmüşlerdi. Tabii biz de hemen harekete geçtik. Yüksek dağlık bölgelerdeydik. Doğu kışının, en amanvermez mevsimini yaşıyorduk. Rus ordusunda girişim, hemen hemen, Ermeni birliklerinin ellerine geçmişti. Yollar, yalnız karla kapalı değildi. Kan, toptan öldürmeler, yangın ve tahribat sahnelerini de aşarak ilerlemek zorundaydık. Erzincan, Erzurum, Hasankale, bu sahneler içinde geçildi. Ama ben Sarıkamış önündeki bir patlama sonunda, Karaorgan köyündeki yaralılar seyyar hastanesinde iki ayı aşan bir tedavi süresi geçirmek durumuna düştüm.

Az çok yürüyebilir ve atımı kullanır hale gelip taburcu edildiğim zaman ise, Ordumuz Ermenistan'a girmişti. Ben, ancak Aleksandropol ilerisinde birliğimize katılabildim.

Aleksandropolde kumandanlık beni Subaylar misafirhanesine yerleştirdi. Bu bina, büyük, gösterişli bir yapıydı. Kentin Ticaret mektebi imiş. İşte ilk mektep kitaplığını ben de orada gördüm.

Bizim Öğretmen Okulunda kitaplık yoktu. Binada kalabildiğim günler bu zengin kitaplığa dadandım. Raflar Rusça, Ermenice, Gürcüce, Fransızca kitaplarla doluydu. Bunların çoğunun ne olduğu anlaşılıyordu. Ama tabii okuyamıyordum. Ama Fransızca'yı, Rusçayı birtaraña bırak-sak bile, görüyordum ki Ermeni ve Gürcü dillerinde, zengin birer kitap hazinesi vardı. Resimli tarihler, Kozmografya eserleri, fizik, kimya, matematik, fizyoloji kitapları ve daha nice eserler..

İşte Pavel'in Galiçya'da yaptığı kitaplık soygununu ben de Ermenistan'da Aleksandropol Ticaret Mektebi kitaplığında yaptım. Yarımıyama-lak bir Fransızca atlası, resimli bir uygarlık tarihi ve daha bir kaç kitap aldım. Bizim kuşağımız savaşa giren her ülkede, galiba bu eksik kalan öğrenim için hayatta tecrübeli, ama bilgide, biraz derme çatma yetişti. Hele sonradan orta öğrenimini tamamlamak ve bir yüksek öğretim yapmak imkânını da bulamamışsa..

3 Arkadaş

Kaldı ki, yıllar yılı önce biz Üniversitede, aslında üç arkadaştık. Dünyanın üç ayrı ve uzak ülkesinden, üç ayrı kandan, üç ayrı genç insan. Eğer Rus ihtilâli ile Rusya'da ve Moskova'da olup bitenler, böyle akıp gitmeseydi, dünyamız, hele ihtilâlin en manalı havası içinde dost olup birbirimizle kaynaşmamız, akla, hayale bile gelmezdi. Ama işte ne var ki, tarihte, bazan bin yılda bir olanlar cinsinden savurucu bir rüzgâr esmişti. Bu rüzgâr herbirimizi, yerlerimizden,

yurtlarımızdan, kulübelerimizden ve en önemlisi, o zaman hiçbirimizin bitiremediği öğrenimlerimizden koparmıştı. Neydüğü ve nerelere götüreceği bilinmeyen savruntular içinde getirmiş, şu yeni Babil'in bir köşesinde, başka türlü bir Üniversitenin, bir bakışta çarkları kavranamayan yoğuruluşları içinde yoğurmuş, sarmalamıştı. O eski Babil ki, kutsal kitapların anlattıklarına göre orada Tanrı, birgün, insanları birbirine kaynaştıran bütün dilleri ortadan kaldırır o zaman, hepsi de birbirlerine yabancı kalan bu insanları, o güne kadar duyulmamış diller öğreterek onları, dünyanın dört bucağına salar, dağıtır. Gene kutsal kitaplara göre biz insanlar, o gün bu gün, bu ayrı diller yüzünden birbirlerimizle anlaşılamayız. Ama ihtilâl sonunun yeni Babilinde biz dünyanın uzak illerinden üç arkadaş galiba kendimize yeni bir dil bulmuştuk aynı zamanda, aynı mayayla yoğrulmuştu.

Gençliğimizin bu hayalleri, elbetteki, Pavel'le konuşurken de, anılarımızda canlandı. O zaman hepimiz, Partinin, Trotski, Zinovyev, Radek gibi Batıya yönelik, Önder aydınlarına hayrandık. Onları dinledikçe, kendimizi yakın günlerde, Polonya'da, Almanya'da, Ren'de, Pireneler'de, hatta Balkanlarda, ihtilalin yarınki fatihleri olarak düşünürdük. Bu fetihler bize göre, yakındı kaçınılmazdı. Hatta Karadeniz ve Boğazlar için bile hayallerimiz vardı. Hele Avrupalılar, Asyalılar, Afrikalılar için düşündüklerimiz ne kadar sınırsızdı. Dünya, önümüzde bir kazandı. Ve biz, onu, durmadan karıştırdığımızı sa-
nıyorduk. Yarın Vistül'de, öbür gün Ren'de

ve daha sonra da, kimbilir nerelerde olacaktık. Belki Apeninlerde, belki Nil'de, Mezopotamya'da? Hele hiç kuşkusuz Uzakdoğuda Sarı nehir ve Yang Çe — Kiyang'ta, Çinli arkadaşlarımızla mutlaka buluşacaktık. Kısacası, her şey bize o kadar yakın, o kadar kolay görünüyordu ki!..

Stalin'in bu kuşağı hayratça harcaması, sanıyorum ki yalnız Sovyetler Birliği için değil, çağın akışı için de büyük kayıplardan biri oldu. Çünkü bu kuşağın ölçsüz heyeçanları ile, aşırı hayal güçleri, bir gün ihtilalin evrimsel gelişmelerine de ayak uydurarak bilimsel, üniversiter bir eğitim, ölçüsü ve ılımlı bir dünya görüşüne dönebilirdi. Ve bu dengeli olgunlaşma, Rus ve Sovyet aydınlarını, ergeç, hür düşünce ve insan haklarını hakim tanıyan, hümen bir karaktere ulaştırabilirdi. Böylece de, dünya için de, fakat dünyadan kopmayan bir fikir hayatı, çağımıza, yeni değerler getirebilirdi.

Ama, diğerleri arasında, özellikle iki olay bu gelişmeyi izlemiştir diyebiliriz. Bunun birincisi, Rusya'nın ve devrimin, hem güçlü Sosyoloji, hem güçlü Felsefecisi olan Lenin'in vaktisiz ölümü sonunda, Batı kavramında İdealist Rus aydınlarının yerini, Stalin'in Doğu karakterli ve sekter parti kliğinin olması oldu. Lenin, ihtilal öncesi yıllarda ve ihtilal için, elbette ki, müsamaha kabul etmez bir Teori adamı ve uygulayıcısıydı. Ama onun kültürü zamana ve şartlara göre, ihtilali yeni ölçü ve kavramlara götürebilecek güçteydi. Stalin'in, Doğu karakterli, dar kültürlü, bağınaz ve emir kulu Parti Kadrosunun iktidara hakim oluşu ve bu arada, Batı anlamın-

da düşünür veya şartlara göre fikir ve içtihat-
lara yönelik entellektüel kadroyu, bütünü ile ve
kan içinde tasfiye edişi, Sovyetlerin kaderini, ih-
tilallerin tabii önderi olması gereken tek irade'ye
değil, tek ve sadist bir diktatörün mizacına bı-
raktı, İktidar, Korkunç İvan tipinde şarklı bir des-
pot ruhu taşıyan bu Diktatörün, iç hesaplarına
göre köleleştirilmiş ve durmadan değiştirilen bir
terör teşkilatının şüphelere ihbarlara ve tasfiye-
lere dayanan mekanizması haline geldi. Teknik,
teknolojik heyecanın yerini, sadist bir dikta re-
jimi aldı .

İkinci oluşum, ilk başta çok kolay görü-
nen, Alman Komünist İhtilalinin yerine, Hitlerin
ve Faşizmin iktidara elkoyuşu, ırkçı alanlarının
en genişiydi. Enazdan 20.000.000 insana malol-
an bu savaşın ilk sonucu da, Stalin iktidarının,
mutlak ve sorumsuz güçlenişiydi. Bu arada, ilk
ve idealist Devrim kuşağının eriyişi, daha da
tamamlandı.

Nihayet bunlara, İkinci Dünya Savaşı so-
nunda, ölümü beklenen bir emperyalizm ve Li-
beral Kapitalizm yerine, bağımsızlıklarına kavu-
şan ülkelerle siyacı ve ekonomik işbirlikçi bir
Emperyalizmle, Gündümlü bir Kapitalizmin doğu-
şunu ve canlanışını, dünya ihtilaline bağlanan
ve bunun heyecanı ile beslenen İdealizmin, arka
plana itilişinin nedenlerinden biri olarak, ayrı-
ca işaret edebiliriz.

Ama biraz dikkat edince gözümde kaç-
mazdı ki, o zaman Pavel, bu hayal oyunları ve
sınırsız iyimserliklerimiz karşısında, biraz çekim-
serdi. Bize göre, biraz daha ihtiyatlı davranı-

yor gibiydi. Onun bu ölçülü davranışlarının o gece, Londra'da bile, bazı belirtilerini seziyordum konuşmalarında.

Bu belki onun, ihtilalin aşamalarında daha engin tecrübelerinden geliyordu. Çünkü o gece bana, kendi yaşantısının akımından, şu ayrı kaldığı yılların, elbette ki bilmediğim sahnelerinden de kısa parçalar açıkladı. Pavel üniversiteyi bitirince memleketinde, o günlerin genç yıldızlarından biri olarak parlamış. Parti hemen her önemli girişimde onu ararmış. Pavel de bu oluşum içinde yarını baş döndürücü zaferler çağı olarak görüyormuş. Belki de, Sovyetler Federasyonuna üye devletlerden birinin Başı, ya da, önde gelen söz sahiplerinden biri olabilir-miş. Hatta belki de, Parti Merkezinin yönetici üyelerinden biri olabilmesi de, zaman zaman bir ihtimal olarak önünde belirirmiş.

Defalarca yurt dışına gönderilmiş. Çin'de, Fransa'da ve başka ülkelerde görevler almış. İnanılan, güvenilen, ağırbaşlı, mantıklı sözsahiplerinden biri olarak tanınmış. Önde gelen dostlar edinmiş.

Ama Parti şimdi ülkesinde olup bitenler hakkında biraz şüpheli, hatta biraz da endişeli gibiydi. Hayatının hikayesine daldıkça, bakışları derinleşiyordu. Zaten Partide bir yıldız gibi parladığı günler pek uzun sürmemişti. Ve farkına varmıştı ki, bütün ihtilallerde olduğu gibi Rusya'da da, ihtilal denilen Dev, kendi çocuklarını pek çabuk yemeye başlamıştır. Ama, o gece, bu konuya fazla dalamadık. Belki dalamazdık da... Ama şu seziliyordu ki, Sovyetler Birliğinde

sınıflar tasfiye edilmiş, ama sınıf kavgası sona ermemiştir!

Nitekim bir zaman yıldız gibi parlayan Pavel de, çarkların ters dönen çatışmalarından, kendi nasibini almış. Kendi çilesini yaşamış. Gerçi bu çile, niceleri gibi, onun da bir ölüm mangası önünde son nefesini vermesine kadar vırmamış. Bir gün sürgünden dönmüş. Öyle sezdim ki, niçin sürgüne, toplam kamplarına gönderildiğini bilmediği gibi, bir kaç yıl sonra, Sibiry'a'dan niçin geri çağrıldığını da bilmiyor. Sürgün dönüşü bir süre bir üniversitede çalışmış. Şimdi bir Plan Uzmanıymış. Londray'a görevle gelmiş. O gün durumu buydu. Ama yarın? Böyle bir soruya Pavel, elbette ki, cevap veremezdi...

Pavel'in kendisi hakkında anlattıkları ve Li Ya-U'nun Pavel'den dinlediğim yaşam öyküsü yanında, benim hikâyem, kısa ve basit kalıyordu. Gerçi ben de birtakım çetin olaylar yaşamıştım. Bu arada benim de arkada bıraktığım yıllarda, sonu belirsiz günler, tutuklamalar, yargılamalar, cezaevleri, uzun yıllara mahkûmiyetler vardı. Hatta bir defasında, bir Ağır Ceza Mahkemesi Savcısının istediği ceza, Mahkemece beraatle sonuçlanmayıp, Savcının isteğine uvsaysaydı, benim de defterim, daha o zaman dörölmüş olurdu.

Ama kendi ölkemizde sorumsuz bir kuşku rejimi ile, dayanaksız bir terör devrini hiç bir zaman yaşamamıştık. Türk ihtilalinin bedeli örneğin Rus veya Çin ihtilalinde olduğu gibi, öl-

çüsüz gözyaşları, sorumsuz kan selleri ile ödenmemiştir. İnkılabın emrinde ve bir inkılabın ileri siperlerini savunmak isteyenler, o siperlerde, yerlerini alabiliyorlardı. Onun için, o gece Pavel'le konuşurken ben arkada bıraktığımız elli yılı kapsayan yaşam hikâyemi kısa kestim. Böylece de, onunla buluştuğumuz geceyi ne de ol-
sacı, bizim bildiğimiz ve alıştığımız gibi değerlendirebildik. Konumuz, tıpkı eski üniversite günlerinde olduğu gibi, gene, çağımıza, çağımızın problemlerine, dün yaşadığımız günlerin, içinde yararlandığımız dünya meselelerine ve gelecek yarınların davalarına döküldü. Kendimizi asıl, bu hava içinde bulduk. Sanki üniversite günlerimiz, bizi tekrar sardı. Konumuz, çağımız oldu. Ve çağımızın akışı? Evet, ne manalı bir çağ yaşamıştık. Bu çağın akışında, bugün de ne düşündürücü oluşumlar yaşıyorduk. Bir ân geldi ki, kişisel olan her şey, havamızdan silindi. Kendimizi, asıl bizim alıştığımız, bizi saran, ama bizim eksenimiz etrafında değil, çağın oluşumlarında çağlayan sellerin içinde bulduk. Artık kendi dilimizle, kendi alemimizce konuşuyorduk. Hele bu arada öyle oldu ki konumuz zamanımızda yaşadığımız, ama her yaprağı çevrildikçe, nasıl da derinlere inen ve böylece de çağımızı tümü ile kapsayacak kadar bütünleşen bir konu üzerinde düğümlendi: Ufkunda güneş batmayan imparatorluk! İngiltere?... İngiltere'nin tarihi değil çağın oluşumları düğümleniyordu. Bizde, birer imparatorluğun sınırları içinde yaşadığımız, yaşamakta olduğumuz serüvenimizi, bu imparatorlukların kaderi çizmişti. Pavel ben ve örneğin Li Ya-U, dünyanın üç ayrı,

ama üç büyük imparatorluklarının çocuklarıydık. Ama, hem çağın, hem onun çocuklarının kaderlerine yön veren görünmez kudret, bir gün, yüzyılların geliştirdiği bu imparatorlukların hepsini, o halleri ile, tarih sahnesinden silerken, bizleri de, hepimizin benimsediğimiz hepimizin doğru bulduğumuz bir takım yargı değerleri etrafında, bir çatının altında birleştirmemişti. Bir takım önderler bize, hiç durmadan: «O çağ kapandı, şimdi çağınız başlıyor, yarının efendileri sizlersiniz!» diye seslenmişlerdi. Bu yargı, bu davet bir gerçek miydi. Dünya, gerçekten böyle mi gelişecekti, Elbette ki bilinmezdi. Ama biz bu çağının doğruluğuna ve kendimizin, kendi kuşağımızın, bu yıkılan İmparatorluklarımızın kalıntıları üzerinde, yeni bir dünya yapımcıları olacağımıza inanıyorduk.

Dünyanın bu yeniden kurulacağı o tarihsel evrede ise İngiltere, dünyanın henüz ekseniydi. Dünya siyaset ve ekonomisinin manivelaları, İngiltere'den yönetiliyordu. Ufkunda güneş batmayan İngiltere İmparatorluğundan! O halde bizim ilk müşterek düşmanımız da İngiltereydi. Bunu böyle dinlediğimiz, böyle inandığımız günlerde, bir iki parça küçük İngiliz balıkçı gemisinin Rus sularına şöylece girişinde bütün ülkede birden bir «Ultimatom» dalgasının nasıl şahlandığını, hepimiz bu şahlanmada nasıl protestolar haykırdığımızı o gece bile, Kromvel caddesindeki Kafe-restoranda, nasıl da hatırladık. Evet, daha bizim hayatımızda, küçük bir Ada Devleti haline gelmiş olan İngiltere'de, çağımızın akışını değerlendirmek için konuşabileceğimiz çok şeyler vardı. Biz de öyle yaptık..

Gerçekler ve Hayaller

Evet, yaşanmaya değer bir çağ yaşıyoruz. Yalnız İngiltere bir küçük ada devleti haline gelmemiştir. Dünyanın altıda birini kapsayan Çarlar Monarşisi de, o hali ile ortadan kalkmıştır. Tarihin en büyük imparatorluklarından biri olan Osmanlı Padişahlığı, tarih sahnesinden silinmiştir. Çin'e gelince? Bir zaman kapılarını bütün dünyaya kapayan bu Uzak doğu imparatorluğu da, artık yoktu. Çin tarihinin tezgahında şimdi, yarın belki de bütün dünyaya etkilerini yayacak olan, başka bir kudret işleniyordu. «Su-yu Arayan Adam» isimli eserimde

— «21. yüzyıl, bir Çin yüzyılı olabilir.» sözlerini yazmıştım. Bu kanı, orada belirttiğim gibi, daha eski, yani Üniversite yıllarına varan bir yargıya dayanıyordu. Kaldı ki, dünya sahnesinden silinen İmparatorluklar, bu kadar da değildi. Örneğin Habsburg hanedanının Avusturya - Macaristan İmparatorluğu, Fransa'nın Çin Hindinde ve Afrika'da yayılan, Kuzeybatı Afrika'yı bayrağı altında toplayan, bezirganlar devleti de artık kabuğuna çekilmişti. Dünyaya yeni imparatorluklar vermek için sahneye atılan Hitler'le Mussolini'nin hayalleri de kanlar içinde yerlere serilmişti.

İkinci dünya savaşında bir aralık bütün Uzakdoğuyu ve Pasifiği, kendi bayrağı altına alan Japonya, artık kabuğuna çekilmişti. Konumuz, gerçekten ilainçti ve bu konu şuydu:

— Eski ölçüleri ile bir çağ, artık kapanmıştır. Yani adına Emperyalist Metropoller dev-

ri dediğimiz çağ! O halde, yaşadığımız dünyanın karakteri nedir? Şimdi nereye gidiyoruz?

Bu problemler üzerinde durmak, bizim hakkımızdı. Çünkü, bu problemler içinde biz, bir ömürde bir çağ yaşamıştık. Bu çağın, en önemli oluşumlarının rüzgârlarında savrulmuştuk. Şimdi ise dünyamızın havasında, yeni güçler, yeni değerler ve yeni ihtimaller esiyordu. O ihtimaller ki, binbir şeye gebeydi. Dünyanın yeniden düzenlenmesinden, dünyanın parçalanmasına, bir duman haline gelmesine kadar nice ihtimaller...

Pavel'le bunları konuşurken, üniversite günlerimizin anılarına da, ister istemez döndüğümüz olurdu. O günlerle, yaşadığımız günlerin bu gerçekleri arasında, elbette ki bağıntılar kuruyorduk. O günlerin, o kadar kolaylıkla başarılabacağına inandığımız hayalleri ile, günümüzün gerçekleri, nasıl da çatışıyordu? O zaman bize her şey, ne kadar da bizim hayal ettiğimiz gibi doğru ve elimizin altında görünüyordu? Her şey, bizim inandığımız gibi olacaktı. Demeçlerimizde, tartışmalarımızda nasıl da haykırıyorduk:

— Polonya bize, ya bir köprü, ya bir çit olacaktır. Köprü olursa, geçer gideriz. Çit olursa, çiğner geçeriz. Almanya ise bizim için, vaadedilmiş topraktır. Ve Almanlar, bizi bekleyen insanlar! İleri Alman tekniği ve yetişkin Alman proletaryası, bizi ancak tamamlar. Hatta dünya ihtilalinin önderliğini, Rus proletaryasının elinden, Alman proletaryasına da devredebiliriz..

Zaten bunlar, Lenin'in de sözleri değil miydi? Onun bu sözleri, renk renk çiçeklerden

işlenmiş bir anıt şeklinde Moskova çayının kıvrıldığı alanda kurulan, büyük inkılâp sergisinin, tam giriş noktasına da yerleştirilmiş değil miydi? O ne demişse, bizim için de, elbette ki, onun görüşleri, onun dedikleri doğrudur. Bu sözlerin ardını ise bizler, kendi konuşmalarımızla, kendi tartışmalarımızda tamamlıyorduk. Bu tartışmalarda, en gür sesle konuşan da Pavel'di. Çinli Li Yo-U ise konuşmalarına, hep «Mazlum Çin halkının adına» diye başlardı. Ben üniversitenin, askerlik kolunun, silah deposunun şefiydim. Zaten bütün üniversitede, benden başka, subaylık yapmış olan yoktu. Eski subaylar, papas çocukları, belirgin soyluların ve burjuvaların çocukları, bu okula giremezlerdi. Bu konular tartışılırken ben düşünürdüm:

— Demek ki Polonya, ya çit ya köprü olacak bizim için. Çit olursa, çiğner geçeriz. Köprü olursa, geçer gideriz. Ondan sonra Almanya, bizi bekleyen Alman proletaryası ve nihayet Reni-ırmağı! Orada kalacak mıydık? Hayır! Bir taraftan Pireneler, diğer taraftan Balkan sıra dağları. Ya Alpler? Onları saymaya ne lüzum var. Alplerin ardında İtalya, zaten bizi bekliyor...

Pek iyi ama, ya İngiltere? İngiltere'ye gelince, o artık dişleri dökülecek bir ihtiyar kaplandır. Biz onun tuzağını, Hint'te, Çin'de, Afrika'larda kuracağız, diyorduk. Hulâsa, daha o zamanlar ününü etrafa yaymaya başlayan bizim azgın şairimiz Nazım Hikmet'in haykırdığı gibi:

**Günesi fethedeceğiz,
Güneşin fethi yakın...»**

diye, bu havayı çınlattığı günlerdi...

Amerika'ya gelince? Evet, dünya'da bir de Birleşik Amerika vardı. Ama Amerika için görüşlerimiz başkaydı. Amerika, kendi sosyal yapısı içinde çürümüştü. Daha sosyal olgunluğa ermeden, bozulmuş bir ülkeydi. Amerika bir millet bile degildi. Ruhu olmayan, ideali olmayan, idealistleri olmayan bir sarraflar saltanatıydı. Ama bütün dünyayı sömürmek için kurulmuş üstün bir tekniği vardı. O halde Birleşik Amerika'yı bu çamurlaşmasında bırakıp, ona karşı stratejimiz şu olmalıydı:

— Dağnat! Peregnat!

Yani «Yetişmek ve geçmek!»

Birleşik Amerika'ya karşı slogan buydu. Bu iki sözcüğü, şeflerin demeçlerinde her zaman dinlerdik. Yetişmek ve geçmek! Rusya ise o günlerde, nasıl da bir teknik sefalet içindeydi. Vaktiyle en büyük gemileri, zırhlıları, dretnotları yapan Baltık tezgâhları, o günlerde, yerlebir olmuş haraberler halindeydi. Büyük atölyeler, araştırma salonları, imalathaneler, baştanbaşa gecekondulu kulübeleri ile dolmuştu. Herkes, her istediği yerden parçalar söküyordu. Ağaç tesisler, yakacak diye kullanılıyordu. Bir takım yarım-ustalar, saçlardan, demirlerden, gazocakları, gaz lambaları yapıp, pazarlarda satıyorlardı. İç savaşlar, herşeyi harabetmişti. O günlerde, Mayerold tiyatrosunda Amerikalı bir gazetecinin konferansına gitmiştik. Adam biraz zıpırcaydı. Ama sözleri önemliydi:

— Yoldaşlar! Ben Amerika'dan buraya, bir büyük memleketin, sanayisiz, tekniksiz, teknolojisiz nasıl yaşadığını görmek için Rusya'ya geldim!

Memleketin durumu gerçekten görülmeye değer haldeydi. Düşünelim ki, daha o zaman üniversitede seçkin bir eleman olan Pavel, pantolonunu tutacak bir kemeri olmadığı için, belini bir iple bağlıyordu. Benim bütün eşyalarım demek olan bavulum, Batum-Moskova treninde kaybolmuştu. İlgililere göre, bu bavulun da bulunması lâzım gelen yük treni, Rostov bölgesinde bir köprüyü geçerken, benditler (eşkiyalar) tarafından bombalanmış, tren Don nehrine uçurulmuştu...

Durum buydu ama, hayallerimize de sınır yoktu. Gerçi parasız, pulsuz, yolsuz, fabrikasız bir ülkede yaşıyorduk. Hepsinden önemlisi de, bu ülke bilgisiz ve uzmansızdı. Çarlığın son mühendisleri, mimarları, jeologları, bilim adamları, ya ihtilalin topraklarını bırakıp gitmişlerdi, ya da ihtilalin çarkları arasında ezilmişlerdi. Ama bu kayıplar, bu göçler, bu boşalış, bizim hayal güçlerimiz karşısında ne ifade ederdi ki?

— Biz, yarının yapıcıları, mimarları olacağız, diyorduk.

Amerika'ya yetişeceğiz, Amerika'yı geçeceğiz, diyorduk. Bu sözlerimize inanıyorduk da.

Devlerin Sonu

Pavel'le konuşmalarımız, gecenin geç saatlerine kadar sürdü. Ne konulara dalmadık ki? Çağımızı, sanki önümüzde bir teşrih masasına yatırmış gibiydik. Onu her yanından didikliyorduk. Ama konuşmalar, dönüp dolaşıp, hep çağdaş İmparatorlukların son'u, İngiltere üstünde düğümleniyordu. Anlaşılıyordu ki İngiltere-

re'de, ikimiz de, düşündürücü birşeyler görmüş-tük. Gördüklerimizin, etkisi altındaydık. O İngil-tere ki, daha 50 yıl önceye kadar, dünyanın hem merkezi, hem efsânesi gibiydi. Dünya siyaseti-nin manivelası İngiltere'de dönüyordu. Dünya denizlerine ve karalarına kollarını, dev bir ah-tapot gibi yaymıştı. Halbuki şimdi? Hem de katıldığı iki dünya harbinin ikisinden de, galip ve muzaffer çıktığı halde. Evet, bütün bu zafer-lere de rağmen dünkü İngiltere, bugün, nihayet küçük bir ada devleti halinde küçülmüş, hatta kabuğuna çekilmişti. Demek ki, ufkunda güneş batmayan İmparatorluk, artık yoktu...

Bu konuların etkisi altında bir aralık ikimiz de, kendi içimize gömülmüş gibiydik. Bu sesiz-liği bozan, Pavel oldu:

— Pek iyi ama dostum, ya Commun Welth? Ya şimdi de hâlâ İngiltere'nin bayrağı altında toplanan, hem de daha dün onun esirleri, sö-mürgelei olan yeni devletlerle, kendilerini hâ-lâ bu bayrağın altında sayan uydu devletler top-luluğu?

— Commun Welth, bir İngiltere İmparator-luğu demek değildir Pavel. Comun Welth, İngiliz evrimciliğinin, akıllıca bir aşamasıdır. Evet, şu üstünde bulunduğumuz Büyük Britanya toprak-larından, Kanada'dan, Avusturalya ve Yeni Ze-lânda'dan, Fijî, hatta Barbodos adalarına kadar olan ülkeler, şeklen İngiliz Birliğine dahildir. Ama İngiltere Kraliçesi, Hindistan kıyısı denizler-den geçebilir ama, Hindistan topraklarına ayak basamaz. Ve İngiltere Ana Kraliçesi, hem de Kızı Kraliçe ile beraber Kanada'ya yaptığı resmi ziyarette ve Kraliçenin gözleri önünde bavulla-

rı, Kanada'lı gümrük memurlarınca, uzun uza-
dıya ve didik didik aranır. Commun Welth'te İn-
giltere'nin hükümranlığı bu kadardır.

— O halde sen ne dersin? Dünya yüzünde,
çok halklı veya milletli egemenlikler demek olan
İmparatorluklar dövrü, acaba gerçekten sona er-
di mi?..

Bu soru zaten gecenin düğüm noktası gibiy-
di. Çünkü çok halklı devletler, bugün de var-
dı. Ve üzerlerinde tartışılabilirdi. Bu düğümüne he-
men dokunmaya, belki ikimiz de henüz hazır
değildik. Pavel'e şöyle cevap verdim:

— Sanıyorum ki, hem evet, hem hayır!..

Pavel biraz düşündü. Sonra da, ağır ağır
konuştu:

— Belki ben de bu cevabında, sana katıla-
bilirim. Ama istersen bu soruyu hiç sormamış
olayım...

Sessizce, anlaşmış gibi olduk...

Ama artık restorandañ ayrılmadan önce ko-
nuşmalarımızın sonu, kısa da olsa, canalcı bir
konuya, kendiliğinden kaydı. Bu konuyu açan
da, Pavel oldu:

Konuşmalarımız içinde değinilmemiş kalan,
ama kafamı kurcalayan bir soruyu da belirtmek
istiyorum. Hele XIX. yüzyılda, güçleri, kudretle-
ri, hakimiyetleri doruk noktalarına varan İmpa-
ratorlukların, böyle birden çöküşlerinde en et-
kin faktör acaba neydi? Örneğın Osmanlı Pa-
dişahlığının, Fransa, Avusturya - Macaristan,
Almanya, İngiltere, hatta o zamanki yapısı ile
Rus Çarlığı İmparatorluklarının mezar kazıcıları,
hangi kuvvet, yahut hangi sürükleyici faktörler
oldular?..

Bu sorunun cevabı basittir Pavel, açık ve kesin olarak milliyetçilik! Yani milletlerin uyanışı, Milletleşme sürecinin hızlanması ve yayılması. FIKIR'ın, ve kitlelere inen, kitlelere mal olan direnişin, orduları, donanmaları yenışı...

Bize vaktiyle Milliyetçilik akımı «Milliyetçilik zehiri» olarak vasıflandırılmıştı. Milliyetçilik artık çağını yaşamış ve onun yerinae, «Sınırsız halkların egemenliği» çağının geldiği anlatılmadı. Hele, Rus Çarlığı için Milliyetçilik, Büyük Rus Bağınazlığı ve istıpdadı anlamına gelen «Viliko-ruski Şövenizm» şeklinde lanetlenirdi. Şövenizm ve ırkçılık, elbette ki, milliyetçilik, sanıyorum ki, İmparatorlukların mezarlarını kazan, en güçlü faktör olmuştur. İstiklal savaşları ise, bu oluşumda mücadelenin, kanlı ve silahlı şekli. Ama çağımızda, bu hareketlerin, ergeç zafere ulaşmayanı yoktur.

Pekiye ama, ya Sınıflar Mücadelesi?..

Evet, sınıflar da var. Sınıflar mücadelesi de var. Çağdaş anlamda Millet kavramının, Milliyetçilik akımının, geniş ölçüde belki ancak 150 yıllık bir geçmişi vardır, ama sınıflar ve sınıf kavgaları, ilk çağa, hatta belki tarih öncesine kadar iner. Örneğin, ilk çağın ilk ve bilinçli ihtilali, zamanımızdan 2750 yıl kadar önce, Mezopotamya'da, Akatlar ülkesinde patlak verdi. Bu ihtilâl, bütün cepheleri, hatta bir de ihtilâl bildirisi ile, tam bir sınıflar kavgasıydı. Toprak reformu, rahipler ve tapınaklar aristokrasisine karşı ayaklanmış. Medeni Kanun değişikliği, ekonomik mağnatlara, beylere, ağalara, sarraflara, muhtekirlere ve vatandaş esaretine karşı isyan!

Kısacası, her yönü ile sınıfsal bir ihtilal: U r o k o g i n a ihtilali!

Demek ki sınıflar mücadelesi?..

Evet, sınıf mücadeleleri vardır. Tarihin her devrinde de oldu. Bugün de bu mücadele sürer gider. Hatta sömürge veya yarı sömürge esaretlerinden kurtulan ülkeler de, kısa bir süre sonra, Çağdaş Kapitalizmin, Oligarşinin pençesine düşerler. Hem bu defa, kendi toplumlarında gelişen dar menfaat zümrelerinin oluşturduğu kumarbaz ve israfçı bir sömürücülüğün pençesine düşerler. Dar bir takım menfaat gruplarının, millî dedikleri, demokratik dedikleri bu nizam, dış sermaye güçleri ile anlaşarak ülkeyi sömürgeleştirirler. Ama ne var ki, çağımızda imparatorlukların tasfiyelerinde gene de, milliyetçilik akımları, önplanda rol oynayan faktörler olmuşlardır.

Sen anlatırken onu düşünüyorum: Hani şu Milli Kurtuluş hareketlerinin istilacıya karşı mücadelelerinde, İstiklal Savaşlarından, yahut benzeri kavgalarından sonra, millî burjuvazinin bu harekete önderliği sona erecek ve bu önderlik, artk Proleteryanın Sosyalist mücadelelerine yerini bırakacaktır. Demek ki bu görüş tartışılabilir?

Belki onun da bir doğruluk payı var Pavel. Örneğin Çin’de?..

Gecenin hakkını galiba verdik. Artık çıksak mı?...

Öyle de oldu. İtalyan Lokantasını terkettik. Az sonra sokaktaydık.

Pavel’in Londra’da, daha bir günü vardı. Yolda pek birşeyler konuşmadık. Sanıyorum ki

ikimiz de, o gece konuştuklarımızın, bir tür iç hesaplaşması içindeydik. Ama arada, ertesi gün içinde buluşmaya karar verdik. Londra'da, bazılarını görmüş olsak bile, gene de biryerleri beraber gezmemiz, hiç te fena olmayacaktı. Hatta daha o gece ıyolda, küçük bir program da tasarladık. Sabah Hyde Park'ta buluşacaktık. Öyle de oldu.

O gün İngiliz Parlamento binasını bir daha görmüş olduk. Ama bu binanın havasında artık, ne Cromwel zamanının, İngiltere'ye yeni bir gelecek arayan havası, ne Birinci Elizabetin, dünya denizlerine açılışının rüzgârları, ne Kraliçe Victoryanın, koca Hindistan İmparatorluğunu İngiliz tacını, dünya değerinde bir elmas gibi ilıştirdiği günlerin ihtişamı yoktu. Bikonsfild'in, Dizraeli'nin, hatta şu:

— Ben bu göreve, İngiliz İmparatorluğunu, parçalamak için gelmedim, diye haykıran Çorçilin, yedi iklim, dört bucakta yankılar yaratan azametleri de artık yoktu. Yalnız Parlamento'nun, yabancı turist guruplarının önüne düşen çığırtkan bir ihtiyar hademesinin, yorgun ve kısık sesi ile uyandırmak istediği ilgi, hiç de kimsenin dikkatini çekmeden, artık boş ve sahipsiz gibi görünen Parlamento duvarlarında, bir takım yankılar uyandırmaya çalışıyordu.

Ama bizim için Londra'da o günkü gezimiz, her ikimiz için de ve önceden hiç de tahmin etmediğimiz kadar düşündürücü oldu. Çünkü o arada, İngiltere Harbiye ve Bahriye Nezaretleri binalarını da görmek, programımızdaydı. Her iki Bakanlığın iç avlularına ve dairelerine girmek, tabii yasaktı. Ama hele Harbiye Nezaretinin bü-

yük kapısı önünde, çoğu zenci veya esmer ırklardan gelen Afrika ve Asyalı turistler kaynaşıyordu.

Bu ana kapılardan içerileri, büyük avlular, uçsuz bucaksız gibi görünen nezaret binaları, olduğu gibi görölüyordu. Örneğin Harbiye Nezareti binasının büyük kapısında, gene İmparatorluk devrinde olduğu gibi, renkli, gösterişli elbiseleri içinde güçlü, yakışıklı bir süvari nöbetçi, atının üzerinde donmuş gibiydi. Başındaki miğferin renk renk tüyleri, püskülleri, omuzlarından aşağı sarkıyordu. Onun yanında bir piyade nöbetçisi ayrıca ve daima, bir heykel gibi nöbetliydi. Bu görünüş örneğin 30 yıl öncesine kadar, sanıyorum ki ihtişamlı sayılabilirdi. Hem o zaman bu canlı, ama tunçtan heykellere, belki de hiç yaklaşılamazdı.

Ama şimdi? İnsanda uyanan ilk algılar, bu canlı, ama tunçtan gibi heykellerin, onların ayakları dibinde kaynaşan, hepsi de bu süvarinin ve atının tâ ayaklarına kadar sokularak, binbir türlü maskaralıklar içinde arkadaşlarına poz veren, resim çektiren zencilerin, Hintlilerin, Malayalıların, hatta Büyük Okyanus adalarından gelen dünkü esirlerin ayaklarının altında, belki de ezilebilecekleri duygusuydu.

Pavel'le bir kenara çekilerek, çok anlam taşıyan bu büyük ibret sahnelerini uzunca bir süre ve hiç konuşmadan izledik. Ana kapıdaki bu sahne, elbette ki, çok manalı bir dramdı. Ana kapının açıldığı avlunun arkasındaki o büyük Nezaret binası ise, loş ve sessizdi. Sanki kiralık bir kışla duygusunu veriyordu. Pencereleler, hemen tamamen örtölüydü ve belliydi ki,

bu pencerelerin ardındaki odalarda, artık sayısız insanlar, görevliler, subaylar, Generaller kaynaşmaktadır. O Harbiye Nezareti ki, daha 30 — 40 yıl öncesine kadar, dünyanın dört bucağına dağılmış hesapsız bölgelere, yüzmilyonlarca insanın yaşadıkları, kaynaştıkları sömürge ve yarı sömürgelere, hesapsız askerler, birlikler, ordular sevketmekteydi. Yalnız Çanakkale’de bu askerler, bir kısmı da Fransız veya Fransa kolonilerinin sel gibi akıttıkları saflarından 250.000 kurban vermişlerdi. Aynı rakamları biz de, kendi saflarımızdan ödemiştik. O Çanakkale muharebeleri ki «Devler ülkesinde, bir devler savaşı»ydı. İstila kolordularını oraya gönderen ve Harbiye Nazırı Lord Kiçnerle, İstanbul’u alınca neler yapacaklarını hesaplayan Çörçil bile nihayet:

«— Çanakkale’de Türkler ölüyorlar, ama bize bir karış yer vermiyorlar» itirafına mecbur kalmıştı.

Kısacası bu bina, dünyalar egemeni bir ordu ile, dünyalar egemeni bir donanmanın ipuçlarını, işte buralardan kullanan bir imparatorluğun kan damarıydı.

Oysa şimdi? Pavel bütün bunları seyrederken neler düşünüyordu bilmiyorum. Ama ben, hayatımın çok anlamlı bir gününü yaşıyordum. O İngiltere ki, onun Konsoloslarından biri bile, örneğin, hem de bir ordu merkezimiz olan Edirne’de, yanında köpeği ve kvası ile caddeden geçerken, halk iki yana açılır gibi dalgalanırdı. Ve bizim kuşaklarımız, sonra onunla ne kadar karşılaştık? Bütün iç isyanlarda, Balkan harbinde,

Büyük Seferberlikte İstiklal savaşında ve her yerde?...

Galiba çok dalmışım. Pavel kolumdan tutunca, kendimi topladım. Hiç konuşmadan oradan ayrıldık. Artık gün dolmuştu. Pavel'in de Londra'dan artık ayrılış çanı çalıyordu. Otomobilde de fazla birşey konuşmadık. Onun otele yaklaşınca, ben otele girmeden, bir parkın köşesinde ondan ayrıldım. İki eski arkadaş gibi vedalaştık. Son sözlerimiz şunlar oldu:

— Mektuplaşacağız Aydemir.

— Mektuplaşacağız Pavel.

Çinli arkadaşımız Li Ya-U'ya benden selam yaz. Yakında mektubumu alacaktır..

Pavel, otelinin bahçesine girdi. Görünmez oldu. Ben, Kensington sokaklarına daldım. Londra'daki yaşantımın bu son olayını ne kadar dolgun, ne kadar manalı buluyordum..

Moskova, 1.1X.1972

Azizim Aydemir,

Londra'daki karşılaşmamızın hala heyecanı, daha doğrusu şaşkınlığı içindeyim. Üniversitemizin kapısında, biririmizden ayrılışımızın üstünden, yarım yüzyıldan fazla zaman geçtikten sonra, hem de Londra'da o beklenmeyen karşılaşma, benim için gerçekten şaşırtıcı oldu. O günden beri içimde hala yaşayan, heyecandan ziyade bu şaşkınlıktır...

Zaten benim, gençlik ve üniversite yaşlarımda da, o kadar heyecan adamı olmadığımı bilirsin. Oysa şimdi düşünüyorum da, o yaşlarımızda ve o günlerdeki Üniversitemizde siz Türk

ler bizim aramızda heyecanlarınızla, ele avuca sığmayan başka türlü yaratıklar gibiydiniz. Azdınız. Arna üniversiteye çeşitli ülkelerden gelen, vatanları, dilleri, tarihleri, karakterleri ayrı, ama daha da kalabalık öğrenci grupları arasında dinçliğiniz, hareketliliğinizle, önemli bir yer alıyordunuz.

Biz Ruslara gelince? Biz genellikle, hayal ve heyecan insanları değilizdir. Ya Rus mistiğinin, insanları kayıtsız şartsız ruhi teslimiyetlerin, yani ölçüsüz bir kendinden geçişin, ömür boyu sarhoşluğu içinde yaşıyoruz. Öyle ki tarihimizde bir zaman bu kendini veriş ve kendinden geçiş, bu yolda kurtuluşu arayanların, kendilerini ateşe vererek yakmaları gibi, bir din ve tarikat haline gelmiştir. Yahut ta, şu uçsuz bucaksız Rus ovamızın enginliğinden gelen bir başka sarhoşluk, Rus ruhunda, herşeyde son haddine varan bir ekstremizm şeklinde, ama gene de hayalin ve heyecanın değil, realiteler içinde devleşme ve sınırsızlaşmanın, başka türlü bir sarhoşluğuna itmiştir. Hatta bizim şu ihtilâlimizde bile sen, bizim, şiire ve hülyâyâ dalan, çağı ve dünyayı, kendi kanunları ile topyekûn fethetmek gibi, bir sınırsızlık görmüyor musun?

İşte bu, garip sarhoşluk içinde, ama maddeden ve insandan kopmadan, onu bile bazan kendi iç alemimize kapandığımız zaman, biz Rusları da düşündürmüştür. Ama Rusya'daki bu yıldırım oluşum için, acaba Rusya öteleri de hazır mıydı? Evet, Ren'lere, Apenin'lere, İberya topraklarına, Alplere ve daha güneylere. Balkanlara ve kısacası en azdan bütün Avrupa, As-

ya ve Afrika'ya yarınki akışımızın şarkılarını haykırırken, yani hep bir arada ve kol kola yürüdüğümüz Üniversite saflarındaki coşkunluğu - muzun ardında bile, gerçekte bu çözemediğimiz düğümler, bizim o genç kafalarımızda da, bir sır gibi, bizi sarıyordu.

Çünkü daha Rusya için davalarımızı bile şekilleştirmemiştik. Örneğin, o okyanuslar kadarengin Rus köylülüğüne ne götürecektik? Asya Rusyasındaki halklar problemi ne olacaktı? O Halklar ki, yalnız Feodal bir toprak nizamının değil, Klerikal bir iç istipdadın değil, hepsinden dramatik olarak, XX. yüzyılda düşünülmesi bile olanaksız korkunç bir cehalet ağının elinde esirdiler. Çarlık onlara, hür bir eğitimin bütün kapılarını kapamıştı. Bütün Türkistanda yüksek öğretim görmüş Türk halklarından çocuklarının sayısı, elliye bile varamıyordu. Azer beycan'da, o da içeride veya dışarıda okuma imkanını bulmuş bu nitelikte yerli Türklerin sayısı ancak 7'den ibaretti.

Sonra Kilise ne olacaktı? Kentler nizamı, günlük ticaret, esnafılık düzeni, hatta devlet yapısı ne olacaktı? Bütün bunlarda, cevapsız kalan sorunlar karşısındaydık.

Kısacası Aydemir, Üniversitemizde sizler, bütün bu problemlerin hiçbirinin altına omuzlarınızı vermeden, göklere kadar taşar gibi bir ümit, neşe ve inkılap bağlılığının coşkunluğu içinde yüzerken, elbette ki yarının değil, günün havası içinde yüzüyordunuz. Tabiatınız mizacınız da bu havaya kendinizi verişinize uygun-

du. Çevrenizde, dinamik insanlardınız. Günler olurdu ki Üniversite, hatta bazan da Üniversite dışı çevreler, Türklerden gelen yeni bir hamlenin yeni bir coşkunluğun havasını yaşarlardı. Nazım, bu hava ve bizim toplumumuz içinde, yalnız bir şair değil, şaşırtıcı bir fenomen'di. Bütün bu etrafını sarsmanın, dalgalandırmanın bayrağı, elbette ki onun omuzlarındaydı. O, Tanrının, size eğer söylemek gerekirse ve hepimize, eşi olmayan bir armağanıydı. Daha doğrusu, ne sizin, ne bizim değil çağın, bir hadise-siydi. Yalnız size ve bize değil, daha o yaşında, bütün ruh ve fikir yapımızla, sosyal mücadelelerimiz zengin mihveri olmuştu.

Nasıl olmuştu da doğa ve toplum, hem de o kadar genç yaşında, Nazım gibi bir fenomen'i sizin toprağınızdan, sizin içinizde yaratmıştır. Sizin toprağınızın doğurgan simgesi, herşeyi bir tarafa bıraksak bile, onun omuzlarında taşıdığı o bayrakta dalgalanıyordu. Gün olurdu ki Üniversite, hatta Üniversite dışı çevreler, ondan gelen yeni bir hamlenin, yeni bir coşkunluğun havası içinde yaşarlardı. Onun aramızda doğuşu ve yücelişi, yalnız sizin şansınız ve yalnız onun şânı değildi. Şairin, o günlerde hepimize ve belliydi ki daha sonra dünya ufuklarına ses verecek olan o fırtınalı varlığı, talihlin insanlığa bir armağanıydı. Düşünmeli ki Nazım Hikmet'in daha o yaşlarında haykırdığı:

Akın var

güneşe akın!

Güneşi zaptedeceğiz

güneşin zaptı yakın!..

gibi mısralar yazan bir şair, adına Dünya İhti-

lali dediğimiz bir patlayışın öz vatani olan bizim topraklarımızda bile, bugüne kadar doğmamıştır..

Bize gelince? Biz Ruslar, yani yalnız Üniversitemizdeki biz Rus öğrencisi, öğretici, yönetici ve teşkilatçıları olarak biz ihtilalin sahipleri,, daha o günlerde bile omuzlarımızda, yüzyıllarda bir olan, daha doğrusu bütün boyutları vaatleri eylemleri ve amaçları ile, tarihte bir eşi daha bulunmayan bir ihtilalin, bütün dünyayı yeniden düzenlemek davasını bayraklarına yazan bir devrimin, bütün ağırlığını daha o yaşlarımızda, omuzlarımızda taşıyorduk. İnsanoğullarının tarihinde eşi olmayan, ama kendi ellerimizle kendimizin harekete getirdiğimiz bir fırtınanın, hayalleri ve heyecanları değil, bizim bile dilinden anlamadığımızı gördüğümüz gerçekleri karşısında, daha o yaşlarımızda bile, yorulmuş, eğilmiş gibiydik.

Sözün kısası biz, ihtilalin daha ilk şahlanışlarında omuzlarımıza, dünyanın ağırlığını almıştık. Bu yükün altında ezilebilirdik. Ama çıktığımız yolda bayrağımızı, kimbilir nice binlerce, nice milyonlarca kurbanlar pahasına, hem kendi topraklarımızda yüceltmek, hem dünyanın dört bucağında taşımak gibi bir misyonumuz olduğuna inandığımız, tarihin bir emri saydığımız bu misyonun, bu taşınması güç ağırlığın yükü altında, daha o yaşlarımızda, olduğumuzun birkaç misline yaslanmış, durgunlaşmıştık. Kendi içimizde ise, kendimizi genç öncülerimizden saydığımız ve katıldığımız bu yolculukta, yarının neler oluşturabileceğini düşünemiyor,

ama belli belirsiz birşeyler seziniyorduk. Nitekim, aradan çok geçmeden ve ihtilale insanüstü vasıfalarını katan, damgasını vuran, Lenin'in, daha onulmaz hastalık günlerinde, Parti yüksek zirvesinde çatlamalar, yani Olemp'teki Tanrıların kendi aralarında çatışmaların davet edebileceği Mejdu Usebnaya barba, yani kendi içimizdeki kavga içinde miydik?!

İşte Aydemir, hepimiz bir çatı altında aynı şarkıları haykırarak, mitinglerde, kısacası biz Ruslar kendi kendimize kaldığımız zamanlarda, bu, bütün dünya'ya yeni bir düzen getirmek misyonumuzun, gittikçe sertleşen, derinleşen problemleri karşısında, kendimize bile açıklamaktan çekindiğimiz, binbir kuşkunun binbir kördüğümün bunalımları içinde kalıyorduk. Evet, Rusya bir ihtilale, en az 19. yüzyıl ortalarındanberi gebeydi. Ama, tarihin potasında oluşturduğu, toplumun, kuşaklar boyunca beklediği inkılap, acaba bu muydu? Konferanslarda, sokak gösterilerinde, aynı coşkun adımlarımızla altımızdaki toprağı titrettiğimize inanırken, şimdi sana itiraf edebilirim ki içimde nice kuşkular, çelişkiler, tedirginlikler kaynaşıyordu. O şanlı sokak yürüyüşleri, o titretici adımlar ki, ne kadar temizdi. Örneğin bu geçitlerde Nazım'ın başı çektiği, tempo tuttuğu ve en önde kollarını iki tarafa açarak, caddelerin iki tarafındaki duvarları, binaları, daha gerilere itiyormuş gibi haykırışları, ne kadar sürükleyiciydi. Onun o yürüyüş marşından bazı parçaları, gene sizin dilinizde haykırıldığı gibi hala hatırlarım:

«Adım
Adım.
Adım - lar
adım - ları...
Kal - dırım
kaldı - rım.
Kal - dırım - lar
kaldırım ları...

Behey tram - vay!...
çiğneneceksin:
Sağa sola sap..
Geçit yok.
rapp
rapp
rapp!!!!

Gerçekten de bu hava ve bu akan coşkun sel içinde öyle anlar yaşıyorduk ki, adımlarımızdan yer sarsılıyor, duvarlar sağa sola açılıyor ve tramvaylar, sanki ezilmemek için kaçacak yer arıyor gibi, köşelere, bucaklara sığınıyorlardı...

Aydemir mektubum uzunca oldu. Ama bana sen, böyle bir yazışma, boşaltma, daha doğrusu, yılların bilinçaltımıza ittiği nice çıkmazlarla böyle bir hesaplaşma imkânı verdiğin için, bu uzun mektuplarıma tahammül edeceksin. Ve korkuyorum ki, bu bilinç altına itilen ve artık dokunulamaz sandığım o ümitlerle ümit kırıklıklarının, o zaferlerle yenilgilerin, inanca ve aldanişların, o gözyaşı, kan ve kördüğümleleri depolarının kapılarını, galiba farkına varmadan açacağız. Demek ki buna muhtaçmışım.

Londra'daki Kafe - restoranda ele aldığımız konuya ise, galiba, ister istemez döneceğiz. Evet, zamanımızda biz, tarih içinde imparatorlukların tasfiye edildiği bir çağı yaşıyoruz. Ama acaba bu da, bütünü ile doğru mu? Örneğin eski Rusyalarda Romanoflar hanedanı, Çin'de Mançolar saltanatı artık sahneden silinmiştir. Ama aynı topraklarda?.. Gözlerinden öperim dostum Li Ya-U'ya mektup yazabildin mi?..

Pavel Harasov

Pavel'den mektup bekliyordum. Bu mektubu aldım. Ve bu mektup, Pavel'in yazabileceği bir mektuptu. Çünkü onunla bir zaman, aynı saf-ta aynı hizada ve adımlarımızı birirlerimizinkine uydurarak yürüdüğümüz günlerde de, standart bir insan değildi. Kendini, her an tamamlamaya çalışan, çok cepheli bir insandı. Yalnız olayların akışına katılan değil, bu olayları düşünen, değerlendiren bir kişi. (*)

(*) Yazık ki Rahmetli Aydemir'in metinleştirdiği notları burada bitiyor. Bundan sonrası, metinleştirilmemiş, yarım ya da kendisi için anim-satıcı notlar; anlam çıkmayan tümcecikler biçiminde bir miktar daha müsvette sayfalarından ibaret.

SON YAZILARI

DÖĞÜM AĞRISI MI TÜKENİŞ Mİ? (*)

Kötümserlik, yenilgi demektir. Fakat memleketimizin gidişatı üzerinde kötümser olmasak bile, bu sütunları, tedirginliklerle yazıyoruz. kuşkulu, üzgün, hatta ciddi sarsıntılar içindeyiz.

Çünkü Türkiye’de artık her şey, en son hızıyla her alanda, bir son hesaplaşmaya doğru sürükleniyor. Bu hesaplaşma; o alanlarda, bir olumluluk veya olumsuzluk arasındaki sonuç hesabıdır. Yani bu alanlarda zaman, olumlu bir gelişme içinde midir, yoksa ülkemizde, zamanın akışı içinde, sağduyunun ve ümidin yenilgisi, değerlerin iflası, çağa ayak uydurmanın gücünü yitirışı ve müesseselerin itibarsızlaşması mı bu sonuç hesabına damgasını vuracaktır? Şimdi Türkiye’nin, kader tayin edici sorunu budur. Hatta buna «var olmak veya olmamak sorunu» da diyebiliriz.

Bunun böyle olduğunu düşünmek, tartmak ve bu sorunu ortaya atmak ise, Parlamento-nun, hükümetin, ülkemizin varlığı için andiçenlerin, kısacası millî gidişatımıza yön tayin edenlerin olduğu kadar ve belki de onlardan ziyade, aydınların, artık ön planda gelen, aydınca

ve cesur görevidir. Çünkü bir ülkede aydın sarsarsa, orada artık macera adamı dile gelir ve demagog, milletin sözcüsüymüş gibi konuşur. Aydınların bu görevinin, tam ve uygar bir cesaretle yerine getirilmesi, yani bizi, hem içimizde başsız, güvensiz, hem dışarıda yalnız ve itibarsız bırakan sorumsuzlukların, sahteliklerin ve kendi kendimizi aldatışın; bütün tehlikeleri ile ortaya serilişi için ise, sanıyorum ki artık, kaybedilecek tek dakikamız bile yoktur.

Çünkü bugün memleketimizde, kavramlar öyle karışmış, akımlar öyle soysuzlaşmış ve adına politika denilen sefaletle, politikacı denilen şaşırılmış insanlar öylesine birirlerine girmiş, öylesine itibarsızlaşmışlardır ki, bu durumu hatta, «Bizansın son günleri»ne benzeten kalem sahipleri bile görülmüştür. Biz bu benzetişe katılmıyoruz. Çünkü Bizansın son günleri, gerçi sokanın harekete geldiği ve devlet otoritesinin bir tür iflas ettiği günleriydi. Ama o günlerde, yani devlet sorumluluğunun yerini, sorumsuzluğun, kavgaların aldığı o günlerde, hem de güçlü bir İmparator görünen Jüstinyanus saltanatında alevlenen maviler — yeşiller kavgasında (İsa'dan sonra 170. yıl) ve yalnız bir günde, İstanbul Hipodromunda (Sultan Ahmet meydanı) 30.000 kişi can verdi (Nika isyanı). O gün orada, yalnız kan ve kılıç konuştu. Ve sokak kavgası, sokanın, meydanının sınırlarını aştı. Sebep neydi? Sebep basitti: Sadece bir kavram karışıklığı!...

Gerçi bugün Türkiye'de de söz, bir çok olaylarda, artık sorumsuz güçlerin gibidir. Ve kavgaların üzerlerinde, her türlü sorumluluk duygusundan yoksun, bir takım hasta ruhların estir-

diği bayraklar dalgalanır. Cehalet ve çağ dışı ihtiraslar, sanki ideallermiş gibi kutsallaştırılmak istenir. Ama son güvencemiz olarak gene bir millet var. Bu millet, kendi içinde coşan bütün sosyal çelişkileri, tarihinden aldığı o sağ duyu uyanış ve direniş ile, sorumsuz güçlere karşı eğer haykırabilirse?..

Ama biz gene, bu uyanışta da en büyük görev gene kendilerine düşen aydınlara dönelim. Ama bütün ufukları, kendilerini içine kapandıkları kör duvardan ibaret olan demagoglara değil de, ülkeyi ve dünyayı «bir sert kaya üzerinden» bakır gibi, bütün boyutları ile gören gerçek aydınlara seslenelim ve soralım:

— Ülkemizi gittikçe saran, gittikçe çıkmazlara sürükleyen bu duygusuzluk, bu inkâr, bu sorumsuzluk ve güçsüzlük, daha iyi yarınlar için bir doğum ağrısı mıdır? Yoksa, bir tükeniş mi?.. Sanıyoruz ki cevap, göğüsleri parçalarcasına haykıran bir «Tükeniş!» olacaktır.

O halde ve evvela, başta şu partiier denilen, ama bir türlü parti olamayan, yalanı ve yalancılık ithamlarını, hem de devlet yayın cihazlarından, günlük, resmî edebiyat haline getiren değersiz tahrik merkezlerinin gerçek hüviyetlerini millete açıklamalıdır. Siyaset gibi ekonomiyi de kumar masası oyunları haline getiren bütün cihazları, ve sorumlu organları, milletin önünde, mutlaka teraziye koymalıdır. Hem de tarihî bir görev olarak. İşte şimdi aydınların, ihmal kabul etmez görevi budur. Ama bu kadar mı? Hayır! Hastalık, artık, toplumun yapısındadır. Bu konuyu her vesile ile ele alacağız. Şimdi başka bir konuyu hatırlatalım.

Gene bu sütunlarda ve daha 1971, yani şu ne idiği hâlâ tartışılan ve onu yapanların da üzerinde anlaşılamayıp, hâlâ birbirlerini tartakladıkları «12 Mart darbe, müdahale veya uyarı» sı günlerinde, üniversiteler üzerinde durmuştuk. Oralarda olup biten şeyler, daha verimli günlere bir «doğum ağrısı mı?» konusunu işlemiştik. Bu yazımız vesilesi ile ve Sayın Prof. Muvaffak Seyhan, 3 aralık 1971 tarihli Milliyet'te, şunları yazıyordu:

«Sayın Şevket Süreyya Aydemir'in, bir süre önce Cumhuriyet'te «Doğum sancıları çeken üniversite »adlı, çok değerli bir yazısı çıkmıştı. Demek ki üniversitenin kuruluşundan 40 seneye yakın bir zaman geçmesine rağmen, bu doğumı, hâlâ bir türlü mümkün olmamıştır.»

Evet Sayın Profesör, nazik ilginizi çeken o zamanki sorumu, eğer bugüne uygularsak, üniversitelerimizdeki sancılar, artık sadece bir doğuma ulaşamamış olarak da değil, hatta, sözün bütün anlamı ile, düpedüz bir çöküş, bir tükeniş olarak vasıflandırmakta, ancak gerçeği dile getirmiş oluruz. Evet, doğum ağrıları değil, bir tükeniş! Hem de yalnız, üniversitelerimizde mi? Hayır! Hemen bütün millî yaşam alanlarımızda.

Oysa öte yandan, bizim her mihnetten başka, şimdi bir de bu tükeniş tahammülümüz yoktur. Hemen her vesile ile tekrarladığımız gibi, biz artık, son topraklar üstünde son Türkleriz. Gerçi kendimize güvenimiz ve bir felâket karşısında, kanımızın son damlasına kadar direneceğimiz sloganlarımızı gene de yitirmeyelim. Ama şunu da biliyoruz ki, değil dünyanın süper

devletleri, hatta daha arka planlarda gelen ve hemen hiç biri, hiç bir uluslararası davamızda, bize bazen tek oy bile vermeyen daha arka plandaki devletler arasında bile, hem iç yapımız, hem moral dayanaklarımız, hem ekonomimiz, hem silâhlarımızla, milletçe, daha pek çok düzenlenmelere muhtacız.. Önemli zaafılar içinde bulunuyoruz. Yarın dünyanın alinyazımıza ne-ler yazdığını ise oldukça belirgin olarak seçmek, o kadar zor olmasa gerek. Bir ülke ki, ihracatı, ithalatının üçte birine iner, ihracat geliri de, hemen tümü ile sadece, petrol ve türevleriyle, araba, lastik, yedek araba parçalarına gider, bir ülke ki son yayınlandığı gibi 375.000 iş adamı, aylık gelirlerini, ortalama 833 liradan az gösterirlerse, bir ülke ki, randımanlar ve gerçek ihtiyaçlar aranmadan, yalnız bir ödemeler devleti haline bürokratlaşır, bir ülke ki, daha 1922 yılı Meclis açılmasında Atatürk'ün vaadettiği, ilân ettiği toprak reformu, 54 yıl sonra bile onun emaneti devrettiği çocuklarının elinde gerçekleşemez, ağaların bıyık altından güldükleri bir alay konusu olarak sürüklenir. Ve televizyonda ilân edildiği gibi, bu yıl artık hükmü sona erecek olan kamulaştırmadan, bütün Urfa ilinde, ancak 161 aileye o da takıntılı bir toprak sadakası halinde bir şeyler düşer. Kısacası bir ülke ki, üniversitelerinde dersler okunmaz, sokaklarda gençler güpegündüz vurulur, ama katiller bulunmaz. Devletin hakkı ve malı ise, Yağma Hasan'ın böreği gibi yenir, içilir, paylaşılır, o zaman, o ülkede çöküntüyü ve tükenişi görmemezlikten gelirsek, devlete süikastte bulunmuş oluruz.

Kısacası bize, yeni insanların, hamiyetli ve aydın insanların, gerçek aydınların, lâf ebeliği değil, bir yeniden düzenlenmeyi sağlayacakları, bir yeniden doğuş, yeniden uyanış ve milletçe bir kendini buluş lâzım. Bu kendini buluş, ya başarılır, ya başarılamaz. Ama ruhu ve davranışları ile bozulmuş politikacının tekelinden, bu ülkenin, artık kurtarılması şarttır. Yoksa politika demagoji halinde sürer gider, ekonomi spekülasyon halinde sürdürülür ve soygunlarla doymayan yağmacı, bu defa da devlet işletmelerine, devlet çiftliklerine göz diker ve ülkeyi haraçmezat kendi tapularına katmak isterse, üniversiteler kapanır, üniversiteliler, hâlâ belirsiz katiller tarafından kurşunlanırsa, bu tükeniş, ne yazık ki, kaçınılmaz bataklıklara varır ve oralar da, millî varlıkla beraber, millî haysiyet de, ne yazık ki, erir gider.

Cumhuriyet, 22 Mart 1976

(*) Rahmetli Ş. S. Aydemir'in, ölümünden 4 gün önce Cumhuriyet'te çıkan son yazısıdır bu. Başlığı ve içeriğiyle dikkatleri çekmiş, geniş ilgi uyandırmıştı o zaman. MC iktidarı, Atatürkçülüğe ihanet halinde, çılgın uygulamalar içindeydi. Yurtseverler, aydınlar, bu yazıdaki batış çığlığını içlerinde duymuş, derin acılara kapılmışlardı. Etkinliğini yitirmeyen bir yazı.

MİLLÎ EĞİTİMDE SAPMA

Türk demokrasisi bugün, tam anlamıyla, sormusuz, israflı, disiplinsiz bir oligarşiye kaymıştır. Dar ve aralarında anlaşılan bir takım çıkar gruplarının egemenliği demek olan bu düzende, Cumhuriyet döneminin yitirdiği nice değerler arasında, özellikle Millî Eğitim alanı, tam bir sapma içindedir. Bu sapmanın, binbir düzensizliğine sahne olan bir cephesini, belirtmeye çalışacağım. Bunun için de önce ilk Cumhuriyet yıllarımıza dönerek, o yılların temel tanıdığı, fakat şimdi temelden bozulan bir ana ilkenin üzerinde duracağım.

Biliyoruz ki Cumhuriyet, kendinden önceki kağısamış ve artık tarihsel ömrünü tüketmiş olan saltanat düzeninden yaygın, köklü bir eğitim varlığı devralmamıştı (1). Zaten bu düzen, bir yandan medrese, yani din eğitimi veren, ama kuruluşuna esas olan ihtiyaçları da tümünden yitirmiş olan bir takım kalıntılarla, nizâmî, ya da resmî mektepler dediğimiz, sivil ve asker okullar arasında, ikiye bölünmüş. Bu medreselerin bilim düzeyi, inanılmayacak kadar kof ve zayıftı. Bu konuda bir fikir vermek için, 1908 ihtilalin-

1) Rauf İnan: Atatürk'ün devraldığı eğitim durumu ve kuralları...

den sonra ve o zamana kadar askere alınmayan medrese öğrencilerini de orduya çağırmak düşünülünce, bütün din görev ve kuruluşlarının bağlı bulunduğu Meşihat Dairesi ile, Harbiye Nezareti (Millî Savunma Bakanlığı) arasındaki sınav pazarlıklarına kısaca değinmek yararlı olacaktır. Meşihat; medreselilerin askere alınmalarına zaten karşıydı. Fakat Harbiye Nezareti ağır basınca, iş bir sınavı bağlanmak istendi. Sınavı kazananlar öğrenci sayılıp ona göre işlem görecekti. Beş on yıl bu medrese köşelerine postu serip, okuma yazmayı dahi öğrenmeyenler de, öğrenci dahi sayılmayıp, kapı dışarı edilecekler ve tecilsiz askere gideceklerdi.

Tartışma ve sınavlar, garip sonuçlar veriyordu. Önce medreseye gelenlerin, daha önce zaten bir yerlerde, bir kaç yıl bir şeyler öğrenmiş olmaları gerekirdi. Sonra da medresede, 6 yıllık bir öğrenim görülmüş olması gerekti. Bu sınavlar için, Meşihat bazı öneriler getiriyordu. Harbiye Nezaretinin de bazı karşı önerileri vardı. Harbiye Nezareti, daha önceki öğrenimler üzerine, 6 yıl da medresede okumuş mollalardan, hiç olmazsa şunları istiyordu:

«Arap harfleri ile iki türlü yazı yazabilmek. Bir konuyu kusursuz yazıp anlatmak. Dört işlem üzerinde, düz ve orantılı hesap bilgisi. Biraz Coğrafya bilgisi. Biraz Osmanlı tarihi. Biraz da Farsça...»

Meşihat Dairesi ise, önce bir yerlerde okuduktan sonra medreseye giren ve 6 yıl okuyan bu sarıklılardan, ancak şunların istenmesinde diretiyordu:

«Biraz yavaş yazabilmek ve ancak dört hesap işlemini bilmek!..»

Buhara'da, 70 yaşına kadar medreselerde postu serip, okuma yazma da bilmeyen bir takım parazitlerin hikâyelerini dinlemiştim. İkinci Dünya Savaşı sırasında da, savaştan önce medreselere yazılıp askerden kurtulacağını sanan bir takım yaratıkların, savaş patlayınca üç aylık askerlik eğitiminden geçirilip, orduya yedek subay adayı olarak geldiklerini de görmüştüm. En iyisi, bu faslı kapayalım.

Cumhuriyetten sonra, 3 mart 1924 tarih ve 430 sayılı yasayla eğitim birleştirildi, medreseler kapatıldı. Ve memlekette, yeni bir eğitim sistemi üzerinde, ciddi araştırmalara girişildi.

Bu arada, eğitim alanında dünya otoritelerinden şahsiyetlerle, Türk eğitim kademelerinde görev alacak yetkili yabancı uzman ve hocalar davet edildi. Örneğin, genel ortaöğretim sistemi için getirtilen Amerikalı John Dewey ile, Belçika'da Chalroi İş Üniversitesi Direktörü Omar Bois'in raporlarını önemle belirtmeliyim. Bunlar dışında, Türkiye'de musiki, tiyatro - opera alanlarında, beklenmedik sıçramalar yaratan ve bugün örneğin Türkiye'de Tiyatro, Opera ve Batı musikisinin, en sistematik başarılarla teşkilatlanmasını sağlayan Karl Ebert, Hindemit gibi ustalarla, Üniversitemizde toplanan ve sonra hepsini kaçırdığımız dünya şöhretlerini ayrıca hatırlatmayalım. O dünya şöhretleri ki, bir aralık bütün dünya bilgi aleminde, İstanbul'un ve Türkiye'nin, dünyanın belki de yeni bir bilim uyanısına sahne olabileceği ihti-

maliyle biraz da kıskançlık uyandırmıştı. Üniversitenin ıslahı işi de bir İsviçreliye verildi. Kaldı ki, girişimler ve kazançlar bunlarla da kalmıyordu. Kurulan Kız Enstitülerinde, açılan veya yeniden düzenlenen Erkek Sanat Okullarında da, Macar, Fransız, Belçikalı gibi bütün ileri ülkelerden bir öğretmenler kadrosu yerlerini almışlardı. Bütün bu uyanışın ve dünya saflarında yeni yarışlara katılışın başlarında, rahmetli Mustafa Necati'nin çığır açan atılımcılığı yanında, gene rahmetli Cevat Dursunoğlu, Rüştü İzel gibi birinci sınıf teşkilâtçı ve eğitim önderlerini saygıyla anmalıyım. O günlerin davasına katılmış bir görevli olarak, bu çevrenin ve bu hamlelerin, o başdöndürücü sürükleyiciliğini hâlâ ve heyecanla ruhumda yaşarım.

Pekiy sonra ne oldu, diyeceksiniz. Sonra olan şuydu ki, genç cumhuriyet; bütün bu arama, uygulama ve yaratmalardan, kendine özgü ve ülkemize uyan, saygı duyulan, ülkü haline ettirilen bir Millî Eğitim sistemi kurdu. Gerçi Bakanlığın bütün bütçesi, yılda 3.500.000 liradan ibaretti! Ama milyarlar değerinde bir idealistler ve kendilerine inananlar kadrosu, yarın bu yüz binlerin milyonlar ve milyonların milyarlar olacağına inanmakla beraber, asıl kendi gayretlerine, kendi fikir ve alınterlerine güveniyorlardı. Yeni harfler ve cehaletle savaş seferberliğinde, rahmetli Tonguç ve arkadaşlarının Köy Enstitüleri savaşında da, aynı seferberlik hâkimdi. Ve bizde Millî Eğitim Bakanlığının lâmbaları, resmî çalışma saati sona erdikten sonra da, yüksek görevlilerin odalarında, asıl geceleri ve gecenin geç saatlerine kadar yanardı..

Bu arada, titizlikle bağlanılan ve şimdi artık temelden terkedilen bazı Millî Eğitim prensipleri de belirdi.. Bunlara, sıkı sıkıya bağlanıldı. Bunlardan, yalnız meslek eğitimi alanında bir ana prensibe değineceğim:

Omar Bois'in Teknik Öğretim Planı, gezici köy ve mahalle meslek kurslarından, Teknikumdan Politeknîğe kadar, binbir meslek kuruluş ve kollarını içine alıyordu. Kısa zamanda bunlar, inançla ele alındı. Yapılan hazırlıkları, yabancı ülkelere her dal için gönderilen öğrenciler kabilelerini, tamamlanan inşaat planlarını getirtilen araç ve gereçleri, ayrıntıları ile hatırlarım.

Temel esas şuydu: Memleket hangi tür elemana muhtaçsa, o elemanlar, o alan için yetiştirilecektir. İhtiyaç planlarına göre, her okuyan, kendi alanını, daha okulda seçmiş olacaktır. Mektepten mektebe, bir okul kapısından başka meslek kapılarına kovalamaca oynanmayacaktı. Sanatlar mektebi mezunu, Teknikumda, hatta Politeknikte öğrenimine devam edebilirdi. Ama o alanlar için yetiştirilmiş, kendilerine devlet masrafı bu alanlar için verilmişken, yarın sanatlar okulundan, Tıbbiyeye, Mülkiye'ye geçemeyeceği gibi, İmam - Hatip Okulu'ndan veya Polis mektebinden öğrenciler de, Teknik okullara aktarılamayacaktı. Çünkü bunların millî hizmet sisteminde iş alanları, daha okullara girerken seçilmişti. Örneğin Sanat okulları «Ehliyetli işçiler» yetiştirecekti. İhtisaslı işçi, Teknikumda «Tekniker» olabilecekti. Aynı nitelikte kursları, sınıfları tamamlayıp, Politeknîğe girecek, mühendis olacaktı. Ama İmam, Polis, Komseri, ya da Harb Okulunda subaylık yolu

ona kapalı olacağı gibi, oralardan geleceklere de örneğin, Teknikerlik yolu kapalı sayılacaktı. Ancak ortaokullar, liseler gibi genel öğretim yapan okullardan çıkanlar, tabii, daha yüksek okullarını, meslek ya da genel uzmanlık alanlarında seçebileceklerdi.

Kısacası M. Eğitim kadroları hazırlanırken, sapmalar olmayacaktı. İşçi, genel iş kademelerinde ilerleyeceği gibi, köy öğretmeni, polis veya imam okulu kollarında öğrenim yapanlar da, kendi kollarında yer alacaklardı.

Pekiy, bu sistem yürüdü mü? Bir zaman için evet! Ama sonra olaylar yön değiştirdi. Cumhuriyet'in Millî Eğitim sistemi, ilk temellerini yitirdi. Daha nice alanlarda olduğu gibi... Bugün neredeyiz? Bugün bir kaostur, yani bir boşluk, bir başıboşluğun içindeyiz. Bugün bütün değer ölçüleri değişmekte ve pek çok alanlarda soysuzlaşmaktadır. Ders okunmayan fakültelerden, hocası bulunmayan üniversitelerden başlayarak, Harp okullarına, hem de sınavsız imam veya polis alınmasını ileri süren yetkili görevlilere kadar, her alanda bir sapma, bir başıboşluk herşeye egemendir. Niçin mi? İsterseniz bunun cevabını biz değil de bir zaman bizim üniversitelerimizde görev alışı dünyayı kışkırtan ve sonra bizi onları kaçırdık, her ülkenin ayrıca kapışmak istediği bilginlerden, Alman Profesörü «Schvartz»ın, şu cümlesi ile verelim:

«Türkler istidatlıdırlar. Ama ne var ki, onların işlerine ve adamlarına hakim olan çok defa «Celection Negatif»tir. Yani ters bir seçki...»

Cumhuriyet, 8 Mart 1976.

KİTAPLARIN ZAFERİ

Düşünen ve hıyal kurabilen yaratık, yalnız insandır. Düşünceler, inançlar alemi, insanoğlunun, bütün yaratıklar arasınıda üstünlüğünü oluşturur. Toplum, eylemler ve kuruiuşlar, bu üstün varlık temeli üstünde gelişir. Yazı ve kitaplar ise, bu üstünlüğün en büyük zaferidir. Hele Çağdaş düzende milletler uygarlık piramidinde, bu yazı ve kitap alanındaki zaferlerinin erişimlerine göre yer alırlar.

Bizim yakın tarihimizde, düşünceler alemine kapılarını, pek de açmış değildir. Kısır bir Medrese skolastiği içinde israf edilen daha önceki durgunluk dönemini ve dünyaya kapanışı haydi bir yana bırakalım, fakat örneğin, bazılarınca Batı'ya açılış denilen şu Tanzimat döneminde bile, Batı dillerinden dilimize, tek bir eser dahi çevrilmiş ve yayınlanmış değildir. (Bu arada bir Mısırlı paşanın özet «Telemak» çevrisini saymazsak) Oysa bizim Tanzimat yıllarımız, Batı'nın, Fikirler Çağı idi. Bu çağ, dünyaya etkili bir devrim olan Fransız İnkilâbı öncesinin, aydınlanma çağının, düşünceler ve inançlardaki uyanışını sürdürüyordu. Geliştiriyordu. «İnsan Hakları» beyannamesi, yeni dönemin ilkelerini getirmişti. O ilkeler ki, onların en basitleri bile

hâlâ, bizim bugünkü rejimimizde bile yerleşmiş değildir. Sonu, kapitalist bir Metropoller egemenliği ve vahşi bir emperyalizm ile gelişmiş olsa da, bu inkilâbın büyük ideallerini nasıl anladığımız hakkında ve o zaman Padişaha sunulan «Atıf Efendi lâyihası»nda anlatılanlar ise, tarihimiz için, ancak yüz kızartıcıdır (1).

Tanzimatı izleyen ve tarihimizin, idare, askerlik, ekonomi benzeri alanlarda en karanlık dönemi olan Abdülhamit bataklığından ise, çağa adım uydurma alanlarında, elbette ki bir şey beklenemezdi. 1908 ihtilâli sonrası da, isyanlar, muharebelerle geçti. Cumhuriyet dönemine, bu yokluklar içinde girdik. Yazı, inanç, fikir ve çağdaş araştırmalar alanında ise, Türk yazarı ve Türk düşünürü, gerçek değerler taşıyan yeni eserlerini, ancak son yıllarda vermeye başlamıştır.

Bu eserler her gün, biraz daha yoğunlaşmaktadır. Biraz daha dolgunlaşmaktadır. Gerçi şu son yıllar uygulamalarında, bir yandan, kitaplar toplatırız. Eserler yasaklarız. Devletin kâğıt fabrikalarına, zaman zaman ve vagon vagon değerli yayınları, kâğıt üretiminde hammadde olsunlar diye yollarız. Örneğin, Profesör İlhan Öztrak'ın, Hukuk Fakültelerinde okunan «Miras Hukuku» isimli eserinin, zararlı kitaplar arasında, kâğıt fabrikasına gittiğini bilmem bilir misiniz?

(1) Cevdet Paşa Tarihinin VI. cildinde yer alan bu lâyahının önemli bir parçası «İhtilâlin Mantiği» eserimizde verilmiştir.

Evet, bilgi ve fikir alemine girmekte çok geç kaldık. Rusya'da, Bilimler Akademisi, kuruluşunun 250. (iki yüz ellinci) yılını 1975'in son ayında kutladı. Bu törene Birleşik Amerikalı, Nobel Ödülü sahibi, bilgin Linus Carl Pauling, şeref temsilcisi olarak katılmıştır. Aynı komşumuzda Mikhail Lornonossov'un kurduğu ilk ve büyük Üniversite ile, büyük kitaplıkların hikâyeleri de, hem eski, hem enteresandır. Ama biz gene ülkemize dönelim.

Her şeye rağmen, bugün sevindirici olan şudur ki, ülkemizde gerçek aydın, artık yüz ağartıcı eserlerini, son yıllarda ve hiç bir ülkenin bilim - fikir araştırmacıları karşısında küçümselemeyecek bir çalışma intizamı içinde vermektedir. Bunlar; araştırmalar, telifler ve derlemeler gibi çeşitli alanlarda yerlerini alıyorlar. Örneğin şu «İnanç sözlüğü»nü ele alalım. 860 büyük sayfada, insanoğlunun, inançlar arayışında, inançlar doğuşunda ve inanıştaki ebedi ve sonu gelmez açlığının, susuzluğunun ve buluşlarının bütün aşamalarını, bu kitapta biz, adım adım izleyebiliriz. Kökleri efsânelere inen, akımlar, tarikatlar, mezhepler ve dinler alanlarında gelişen bu büyük serüven, bu kitapta öylesine işlenmiştir ki, biz onun sayfalarında, sanki ezel'den başlayan, ama günümüze kadar gelip, bizleri de içine alan bir kendini veriş serüvenini, bütün katrelerini, damla damla içer ve doyurur. Ama kendimizi sürükleyen bu çağlayan da, damla damla biriken bir akıntı değildir. Bu, tarih ölçüsünde, insan ölçüsünde bir sel, bir nehirdir. Nerelerden geçmişiz ve nerelere gelmişiz? Onu, bu çağlayanın köpüklerinde, kulaç

atarken anlıyoruz. Ve bir yerlerde mutlaka, kendimizi buluyoruz.

Eserin yazarı, bir hukukçudur: Orhan Hançerlioğlu.. Hançerlioğlu'nu okurken, şu cümlelere değinelim: «İnanç, bilginin bittiği yerde başlar. İnsanlar, bilmediklerini hayal etmişlerdir. Hayal ettiklerine de, inanmışlardır.» Zaten biz de bu yazımıza girerken «düşünen ve hayal kurabilen yaratık, yalnız insandır. Düşünceler, inançlar alemi, insanoğlunun, bütün yaratıklar arasındaki olgunluğunu oluşturur» demiştik. Evet, düşünceler, hele hayaller ve inançlar? Eğer bir şeyler düşünmesek, bir şeyler hayal etmesek, acaba biz varız diyebilir miyiz? Bir eyleme geçebilir miyiz?

Hançerlioğlu'nun «İnanç sözlüğü» onun tek eseri de değildir. Çünkü Hançerlioğlu'nun kendisi, bir düşünürlük aleminin nice alanlarında, insanoğlunun, bütün ruh ve fikir oluşumlarını, İnanç'lar alanında olduğu kadar derinliğine incelemiştir. Örneğin «Felsefe Ansiklopedisi», «Düşünce Tarihi», «Özgürlük Düşüncesi», «Erdem Açısından Düşünce», «Felsefe Sözlüğü», «Ekonomi Sözlüğü» gibi eserler ve öbür telif eserleri, onun güçlü, intizamlı, derine inen ve kendini veren çalışmalarının bir kısmıdır.

Görüyoruz ki gerçek aydın, bizde belki siyaset dışıdır ama, bunalmış, kendinden geçmiş ve kaderi ile görüşlerini, sokak adamlarının, macera adamlarının, değersiz kaprislerine bırakmış da değildir. Siyasetin sefaleti, ve, bilimler, düşünceler ve çağın hamleleri karşısında bazı **zümrelerin** cehaleti, tarihin her devrinde olduğu gibi, bugün de vardır. Ama bu, düşünceye

hakim olamaz. Çünkü baskılar, silâhlar, kaba saldırılar, dünyanın hamlelerinde değil, ancak bozuluşlar içinde güçlüdürler. Bozuluş ise, düşünce demek değildir.

Bugün ülkemizde, hangi kitap vitrinine baksak, hatta bir kısmının çağı geçmiş ve koşulları değişmiş özel karakterli yayınları yanında, ciddi ve olumlu düşünce eserlerinin, bu vitrinleri doldurduğunu, aydın bir gurur ile görürüz. Sokakları ve bazı kuruluşları saran verimsiz boşlukların yanında bu ciddi ve verimli araştırmalar, bizim şu hazin bozuluşlarımız içinde bile, yazının, düşüncenin zaferi olarak, ülkemizi sarmaktadır. Bu durum, gurur verici olduğu kadar cesaret vericidir de. Cehalet bilmelidir ki, çağın akışı önüne durulmaz. O, bu selin karşısında, mutlaka yenilecektir. Evet, cehalet muzaffer olmaz. Olsa bile, bu zafer geçicidir. Çünkü cehaletin silâhı, ya aşağılık, ama cahil bir kendine güveniştir. Ya da paslanmış bir skolastik! Cahil eğer okumazsa, cahil eğer okumak isteyenlere engel olursa, hayatın akışı karşısında, mutlaka safdışı kalır. Ve bir ömür böylece havaya giderek, sonunda pişmanlık, aşağılık duygusu ve kendine de inanışı kaybediş, onu kendi içinde eritir, tüketir. Bugün bu hazin geleceğin nice mahkûmlarını, etrafımızda görüyoruz. Çağa, bilime, bilimsel düşünceye ve yapıcı inançlara kendini verenlere gelince? Yarın, elbette ki onların olacaktır. Dünyanın, bütün hür düşünce sahipleri ile beraber..

Cumhuriyet, 23 Şubat 1976

İNKİLÂBIMIZIN İDEOLOJİSİ

İnkılâplar nerede başlar ve nerede biter? Bu sorunun cevabı, biraz düşündürücüdür. Çünkü İnkılâplar başlarlar, ama bitmezler. Bir toplum, bir inkılâba gebeyse, bir toplum, bir durgun su gibi, kendi içinde kuruyup, kendi içinde çamurlaşmıyorsa, bu toplum ana, bir gün kendi gebeliğinin kutsal hamlesini, kendi bağrında doğurur. Ama bu doğan çocuk, bu gökkubbe altında gözlerini hayata sessiz sedasız açmaz. Çünkü İnkılâp bir patlamadır. Toplum yapısında bir çatlayış ve sıçramadır. Yıllar yılı, hatta yüzyıllar yüzyılı birikmiş koşulların, çelişmelerin, çileler, mihnelter, kanlar ve gözyaşları ile beslenen çatışmaların, toptan bir hesaplaşmasıdır. Çünkü İnkılâp, bir katastroftur. Yıkılışlar, yapılaşlarla imtihanlarını veren hamlelerin zafere dir. Kısacası artık gelenek değeri bile olmayan ölü geçmişin, tümünden tasfiyesidir. İnkılâp, soy ve yiğit ulusların işidir. Çünkü, kısırlığın, doğurganlığa yenilişidir. Türkiye de böyle bir İnkılâp yaşadı. Bu İnkılâbın adı, Türk Milli Kurtuluş Hareketidir..

Bu kısa girişten sonra, yukarıda koyduğumuz sorunun cevabını, artık verebiliriz. İnkı-

lâplar nerede başlar ve nerede biterler, sorusuna cevabımız şudur:

— İnkılâplar başlar, ama bitmezler!

Evet, inkılâp, eğer soy bir inkılâpsa, inkılâbın bayrağını açan toplum sadece bir darbe, ve bu toplum sadece bir darbe, ve hücum dalgası demek olan ihtilâlini, toplum yapısında yıllar yılı sürecek, tamamlanacak ve yerleşecek gerçek bir inkılâba çevirmesini bilmişse, o zaman, önce hamleler, patlamalarla giriştiği bu eserini, adım adım toplum hayatına uygular. İşte bu uygulama; toplum düzeninin, bir nitelikten başka bir niteliğe, bir düzenden, başka bir düzene adım adım, geçmesi demektir. Devrim’den Evrim’e doğru ve evrimsel bir akış içinde, yeni toplumun değerlerini, kuruluşlarını, kategorilerini vermesi, yerleştirmesi demektir.

Bizim, hemen bütün eserlerimizde, konferanslarımızda işlemeye çalıştığımız ve son olarak da «İhtilâlin Mantığı» eserimizde ele aldığımız bu sosyal kanuniyet, Türk ulusunun kendi eseri olan Türk İnkılâbı içinde, bütün, bu aşamaları yaşamalıydı. Çünkü Türkler de soy bir milletti. İnkılâbı da, soy bir inkılâptı. Fakat acaba, bu hamleyi biz bütün aşamaları ile başara bildik mi? Eğer başaramamışsak, inkılâbımızın bugünkü baş döndürücü yön sapması içinde şimdi biz, neredeyiz?..

Şu soruyu cevaplandırmak için, önce şu temel koşulları belirtmeliyiz: Gerçek anlamda bir inkılâp, başlıca dört temelin üzerinde gelişir:

1 — O inkılâbın, tarih içinde yerini ve felsefesini ifade eden bir dünya görüşü: İdeoloji, yahut Doktrin..

2 — Bu ideolojiyi benimseyen bir önderler kadrosu ve onların çevresinde bir tür öncü (avangard) bir kadro..

3 — İnkılâbın uygulanmasını düzenleyen kuram (etori) ya da halka kadar inen bir görüş ve inancalar sistemi. İnkılâp heyecanı ve sloganlar..

4 — Eylem ve uygulamalarda, kısa vadeli hedefler için bir taktik, ya da hareket siyaseti. Uzun vadeli hedefler için de bir Strateji, ya da kitlelerin bu uzun vadeli hedeflere, amaçlara, yılmadan, bıkmadan yönelişini sağlayacak bir inkılâp disiplini...

Bir inkılâp için, bütün bunlar koşul mudur? Evet! Bu koşullar tamam olmaz veya başarılamazsa ne olur? İnkılâp, yolundan sapar. Soy-suzlaşır. Kendi elde ettiklerini, kendi fikir yitirışleri ile yıpratır hatta kendi evlatlarını, kendi yer, bitirir. Bu sefer imanı zayıf olanlarda, geriye doğru bir özlem başlar. Bu bir aşağılık duygusudur. Yaratıcı güç ve önder kadro ise artık tükenmiş veya inkâr edilmiştir. Ölü geçmişe özlem ve onu kutsallaştırarak dile getirmek ise, kolaydır. Çünkü inkılâbın fikir sistemi, kültür, ileriye görüş ve olaylara yön tayin ediş kabiliyeti ister. Geçmişe özlem'e gelince, o, sadece demagojidir, inkarcılık, sorumsuzluk ve kaba kuvvet işidir..

Şimdi Türk inkılâbına bakalım: Türkiye bir inkılâp yaşadı mı? Evet! Bu sadece bir hükümet darbesi veya ihtilâl miydi? Hayır: Çünkü ihtilâl, toplum düzenine geçici bir müdahaledir. İnkılâp ise, toplum nizamının, uzun vadeli keyfiyet, ya da nitelik ve düzen değiştirmesidir. O

halde Türk inkılâbının bir önderi ve onun etrafında çevrelenmiş İnkılâpçı bir kadrosu olmaydı. Bu var mıydı? Evet! Pek iyi öyle olunca, inkılâbımızın bir ideolojisi, doktrini var mıydı? Hayır! O halde inkılâbımızın tarih içinde yeri neydi? İnkılâbımızın tarih içinde yeri, bir Milli Kurtuluş Hareketi idi! Bu hareket, çağımızda ilk ve önder hareketti. Bütün yarı sömürge ve sömürge halkları için, örnek, önder bir hareketti. Gerçi bir doktrini yoktu. Ama bir ideolojiye ve doktrine prensip teşkil edecek, yeni ve önemli doktrinal unsurları kendi içinde ve niteliğinde taşıyordu. Bu doktrinal prensipler, bir inkılâp ideolojisi çerçevesi içinde derlendi, yazıldı ve savunuldu mu? Hem evet, hem hayır!

Çünkü inkılâbımızın önder ve örgütçüsü olan Mustafa Kemal, kendisine bir doktrinin yokluğu söylendiği zaman:

— Evet çocuğum, diyordu, çağdaş ve hazır doktrinlere bağlandığımız zaman, inkılâbımız donar. O, zaman içinde işlenecek! (1) .

Ama Mustafa Kemal, bu zaman içinde, ele alınmasını, derlenmesini, iç ve dış düşünürlerin değerlendirme ve tartışmalarına sunulmasını da istiyordu. Bunu hoşgörüyor ve cesaret vererek değerlendiriyordu. Nitekim bu konuda, bir kaç idealist arkadaşla, kendi giriştiğimiz bir fikir çaba ve mücadelesini burada kısaca hatırlatmalıyım. Bu harekete aydınlar arasında «Kadro Hareketi» adı verilir. İçeride ve dışarıda, geniş yankılar yapmıştır. Kadro, bir derginin adıdır.

1) Yakup Kadri Karaosmanoğlundan (Halk Partisi kurulurken.)

Fikir prensipleri, «Kadro dergisi» adını verdiğimiz bu dergide işlenmiştir. Bu prensipler «İnkılâp ve Kadro» isimli eserimizde tarihî şartlara göre teorik ifadelerini bulurlar (2). Bu esere temel olan dünya görüşü ile, inkılâbımızın tarih içindeki yeri ve temsil ettiği fikirlerin esasları ise, ilk defa 15 Ocak 1931 tarihinde, Türk Ocağında verdiğimi zbir konferansla ortaya konulmuş, geniş yankılar uyandırmıştır (3).

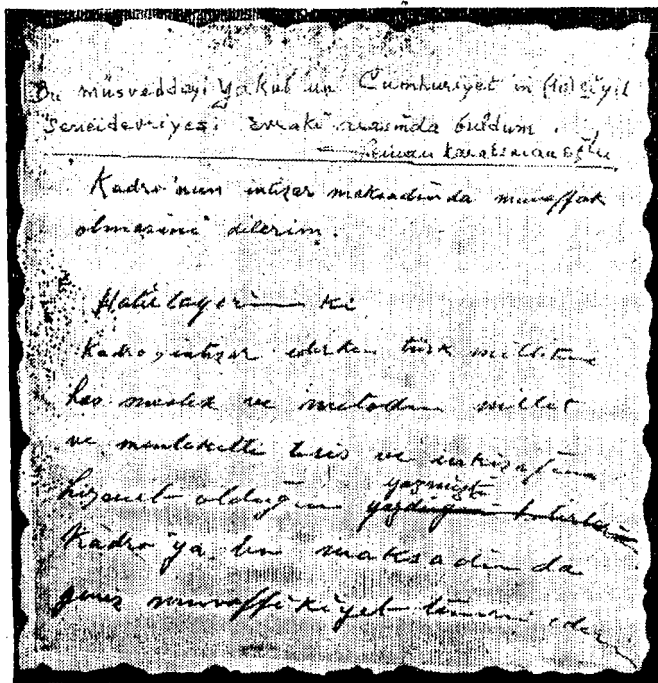
Kadro dergisi ve hareketi, rahmetli Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun başkanlığında toplanan az sayıda bir aydınlar kadrosu tarafından, tam üç yıl, tek gün bile şaşmayan bir intizam ve sistematik bir fikir disiplini ve dünya görüşü içinde yürütüldü (4). Gerek bu dergilerde, gerek «İnkılâp ve Kadro» isimli eserimizde şahıslara destan yazılmamış, ama inkılâbımızın ideolojisi, çelişmesiz bir sistem içinde yürütülmüştür. Nitekim bizzat Atatürk'ün de, adı geçmemekle beraber, eseri işlenen bu yayınlar, Cumhuriyetin onuncu yılında, Atatürk tarafından, açık bir başarı temennisi ile değerlendirmiştir. Onun kendi elyazısı ile müsveddesini yazıp, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na ve Kadro'da yayınlan-

2) «İnkılâp ve Kadro» adlı eserimizin 3. baskısı hazırlanmaktadır.

3) Öbür tartışmalar arasında, rahmetli Ağaoğlu Ahmet Beyin «Delvet ve Fert» isimli eserini tavsiye ederiz.

4) Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vedat Nedim Tör, Burhan Belge, İsmail Hüsrev Tökin ve Şevki Yazman.

mak üzere elyazısı ile verdiği demecinin fotokopisini burada yayınlıyoruz. Kadronun 22. Cumhuriyet Bayramı (1933) sayısında yayımlanan bu değerli demecin aslı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun evrakı arasından alınarak, bu sütunlara da geçirilmiştir.

Kadro dergisinde yayınlanmak üzere Atatürk'ün el yazısıyla Y.K. Karaosmanoğlu'na verdiği demecin aslı ve üstünde Yakup Kadri'nin eşi sayın Levan Karaosmanoğlu'nun notu görülüyor...

İnkılâbımızın ilkeleri «İnkılâp ve Kadro-İnkılâbımızın İdeolojisi» adlı eserimizle, Kadro ya-

yınında, tarihî oluşumlardan gelen şartları, özellikleri ile işlenmiştir. Bu arada, inkılâbımızın ci-
hanı içinde ve tarihindeki yeri, ideolojik bir sis-
tem içinde derlenemez, bir gün bu inkılâbın,
dar bir çıkar zümresi ile demagojik bir soysuz-
laşmanın elinde nasıl bir oligarşıye sürüklene-
ceğı de, daha 1931-1934 yıllarında açıklanmış-
tır. Bugün ise bu oligarşinin en berbat şekli, ve
yalnız inkârcılığın rüzgârları ile ülkemizi sarma-
makta, aynı zamanda, bir kan seli halinde de
tarihimizi lekelemektedir.

Cumhuriyet, 9 Şubat 1976

AYDINLARIN DİRENİŞİ

Bir konferans dinlemiştim; 27 Mayıs olaylarından önceydi. Konferans, Ankara Türkocağında verilecekti ve küçük salonda tertiplenmişti. Yerlerimizi aldık. Dinleyiciler azdı. Fakat o gün Ocak'ta, Azerbeycanlı Türklerin düzenledikleri bir toplantı sona erip de, o toplantıya katılanlar da küçük salona gelince, her yer doldu. Salona, canlı, hareketli, sıcak bir hava egemen oldu. Dinleyicilerin hemen hepsi gençlerdi. Belki fakülteler, liseler öğrencileri ve bu arada belki de genç öğretmenler. Konferansı, Zeki Sofluoğlu verecekti. Kendisini tanıımıyordum. Ondan sonra da tanışmak fırsatı olmadı. Hatip kürsüye geldi. Orta yaşlara yaklaşan, sakın bir insan izlenimi veriyordu. Konu «Aydınların Direnişi» idi. Konusuna, sükûnetle girdi. Heyecanlı değildi. Hatta başlangıçta biraz tutuk gibi konuşuyordu. Ama sözlerinin dizisinde, cümlelerinin yapısında ve fikirlerinin örülüşünde, hiç aksaklık yoktu. Görülüyordu ki, konusuna hakimdir. Çok geçmeden de anlaşıldı ki, konusunu, bilerek, isteyerek seçmiştir. Neyi ve ne için konuştuğunu bilen bir insandır. Zaten konuşmaları biraz ilerleyince, öyle oldu ki, salonda bu-

lunanlar, tamamiyle onun etkisi altında kaldılar. Ona bağlandılar. Bir an geldi ki Zeki Sofluoğlu artık, her zaman bu kürsülerde konuşan sıradan konferansçılardan biri olmaktan çıktı. O günlerde bütün yurttaki, kaderi ile oynanan, hay-siyeti inkâr edilen, fakat henüz direnişini yenil-meyen Türk aydınının, dili ve simgesi haline gel-di. O günü her hatırladıkça, onun konuşmacı-rının, ortaya serdiği ölçülerin, yargıların etki-lerini, hâlâ yaşar gibi olurum. Nitekim, bu kon-feranstan sonra da duygu ve düşüncelerimi, Ankara'da o zaman yayınlana bir edebiyat der-gisinde, ayrıca dile getirmiştım (1). Şimdi bu yazımda, gene o konuya döneceğim.

Sofluoğlu konusuna önce, milletlerin ka-derinde AYDIN'ın güçlü etkisini ve büyük so-rumluluğunu belirtmekle girdi. Eğer aydın, ka-rakterli, cesur ve sorumluluğunu kavramış ise, toplumun yaşam ve gidişatına damgasını vura-bilir diyordu. Böyle değil de, eğer ters nitelik-lerde ise, toplum yaşamında bir firen, hatta bir gerileme âmili olurdu. Konferansçı, gerçek ay-dın'da, başlıca yedi nitelik arıyordu. Sonra bu nitelikleri sıraladı. Ayrıntı ve karakteristikler, açık, kesin ve sistemliydi. Bu nitelikleri şöyle belirtti:

1 — Aydın; evvelâ, bir fikir, amaç (ülkü) ve karakter sahibi olacaktır. Amac, ya da ül-kü, bir inanıştır. Yüksek ve gerçek değerlere bağlıdır. İnanış, bir karaktere temel olunca, aydın, hem inanan, hem inanılan insan olur. Bu

1) Dost Dergisi, N. 35, 1969

inanılışa ise, ihanet edemez. Çünkü ihanetin, böyle bir karakterde yeri yoktur.

2 — Aydın, kandırmaz. Fakat inandırır. Kendisi de, gerçeklere inandırılabilir. Çünkü, gerçeklere bağlıdır. Ve gerçeklere de ihanet edemez. Onun içindir ki, bağınaz (mütecassıp) ve inatçı değildir. İnandırma yolunda ise, ancak bilime ve müspet bilgilere yer verir. Kafasında, dokunulmaz «tabu»ların yeri yoktur.

3 — Aydın cesurdur. Medeni cesaret sahibidir. Medeni cesaret ise, aydın için kahramanlık değil, doğal vasıftır. Fakat bazen şartlar öyle gelişir ki, o zaman medeni cesaret, bir kahramanlık halini de alabilir. Bu hallerde aydın, medeni cesaretini gösterir ve kahraman olur. Ama bu kahramanlık kendisi için, sadece bir görev olarak kalır.

4 — Aydın, hakikat bildiği, gerçek bildiği şeyi, kendisine saklamaz. Onu yaymayı da vazife bilir. Yani aydın, yalnız bir hakikat adamı değil, aynı zamanda hakikatin rehberi ve önderidir.

5 — Aydın, toplumun hayrını ve çıkarlarını, kendi hayrının ve çıkarlarının üstünde tutar. Bunu, bütün şartlar içinde ve her şeye rağmen yapar. Fedakârlığı hiçbir karşılık için değil, hasbîdir. Topluma verir, ama toplumdan karşılığını beklemez.

6 — Aydın, bağlandığı ilkelere uygun bir yaşam sürdüren, dürüst ve feragatli bir insandır. Onun yaşamı ile prensipleri arasında çelişme yoktur.

7 — Nihayet aydın, mazbut insandır. Metodlu ve muntazam çalışır. İhmal, dağınıklık ve

avarelik, aydın insana yakışmaz. Aydın, bu tür zaatlardan, kendini kurtaran insandır...

Konferansçı, burada özetlenen, ama aslında daha da tamamlanan ve oldukça zaman alan bu esasları, artan bir açıklık içinde sıraladı. Öyle ki, her nitelik son yargılara bağlanırken, dinleyenler, bu ölçülerin, kimleri kapsayıp, kimleri kapsam dışında bıraktığını, kendi içlerinde, kolayca belirleyebiliyorlardı, denilebilir. Hele konferansçının son sözleri, gaipden gelen birer uyarı gibiydi. Uyarıcı bir rüzgâr gibi havaya yayılıyordu.

Bu kanferans, 27 Mayıs İhtilâlinden 20 gün kadar önce, 5 Mayıs 1960'ta verilmişti. Memleket olağanüstü günler yaşıyordu. İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde baskınlar yapılmıştı. Gelecek günler için, her şeye gebe bir birikmenin, hızla geliştiğini görmeyen yoktu. İktidarı, millî hakimiyet değil de, öz malı saymak eğilimini gittikçe açığa vuran bir klik, bir zümre, gerçek aydın olmanın gerektirdiği vasıflardan gittikçe sıyrılarak, görüp, hiddetli bir sorumsuzluğun çaresizliklerine, gittikçe gömülüyordu.

Gerçek aydınlar ise, korkudan sinmek yerine, gürültüsüz, ama gittikçe gelişen bir ruh ve fikir direnişinin havası içindeydiler. Kimse kan ve kanunsuzluk istemiyordu. Ama görünüyordu ki, iktidar cephesinin sağduyudan gittikçe avrılışı aklın yerini bağınaz bir inançlılığın alışı, ülkeyi, her ihtimale sürükleyebilir. Ama böyle hallerde ve gene de en doğru mücadele, ruhları, fikirleri ve uyarıları ile, sorumsuzluğa ve bağınazlığa karşı direniştir. Şimdi bugün de ül-

kemiz, tarihinde hiç yaşamadığı ve 27 Mayıs öncesi ile hiçbir zaman kıyaslanamayacak kadar azgın bir sorumsuzluğun, iktidar boşluğun, kanlı ve hoyrat, ama hiç de gizlenmeden örgütlenen bir terörün karanlık eylemlerine gömülmektedir. Bir yandan hızlı bir «sınıflaşma» ve bu sınıflaşmanın ister istemez davet ettiği sınıf kavgası gittikçe güçlenmektedir. Öte yandan, hem devletin bütün ilgili organlarına, hem sahnedeki kavgacılara kadar yaygınlaşan tıarih ve bilim dışı bir kavram karışıklığı, yani düpedüz bir kördögüşü, ülkeyi gittikçe sarmaktadır.

Bu ülkenin nizamından, güvenliğinden ve geleceğinden sorumlu olan Yasama, Yürütme ve Yargı organları ile yan kuvvetler, bu kördögüşü karşısında ne yaparlar? Hem kendilerini, hem devleti bu çukurdan nasıl kurtarırlar? Bu soruların cevaplarını, gene onlara bırakalım. Ama bizim bu alanda da ilk güvenimiz, gene aydının direnişinedir. Ve çağrımız, gene aydınlaradır. Evet, gerçek aydının kendini siyaset dışı tutuşu ve aydınlardan siyaset alanında yer alanların kenlerini, az zamanda günlük siyaset ticaretinin sellerine kaptırışlarıdır, düşündürücü olaylardır. Yüksek eğitim ve meslek kuruluşlarında ise, öğrenimi engellemek yolunda açık, sorumsuz saldırıların, gittikçe bozulmakta olan bir düzenin organları tarafından adeta teşvik görmesi ve milliyetçiliğin demagoji düzeyine indirilişi, elbette hazin gerçeklerdir. Ama gene de ve bu şartlar içinde de gerçek aydının bazı görevleri var. Bu tür aydınlardan beklenen karakter ve vasıflara uygun olarak örgütlenmesi, ka-

lem ve fikir direnişi, bu aydınların, topluma karşı yükümlü oldukları görevlerin başında gelir. O aydınların ki, onların nitelik ve karakterleri, bu yazıda ve daha yukarıda yer alan 7 ilke içinde, gereğince formüleleştirilmiştir.

Gerçi bugün de Tür kaydınlarının bazı üstün değerde temsilcileri, kendilerini, siyasete değilse bile, fikir ve bilim alanında, kültürümüze çok şeyler katan olumlu çalışmalara vermişlerdir. Özellikle 15 yıldan beri, hele son yıllarda, çeviri, derleme veya öz telif olarak, çok büyük değerde kalem ve fikir ürünleri, kitaplıklarımızda yer almışlardır. Bunların içinde, herhangi bir Batı ülkesinin kitap vitrinlerinde de yer alabilecek değerde eserler, gittikçe artmaktadır. Ama bu değerlerin, artık fikir, siyaset ve aksiyon alanlarında da topluma önder olarak yayılması zamanı gelmiştir. Yalnız Basın-Yayın değil, örgütlenmiş bilim dernekleri, fikir kulüpleri, açık konferanslar, tartışmalar yolu ile de ülkenin aydınlatılması, ülkemizde gerçek aydınlara düşen görevlerdir. Bu çalışmaların da yardımı ile ki, siyaset ticareti ve demagoji gerçek fikrin ve gerçek aydının karşısında, ergeç yenik düşer. Ve gerçek aydın, hem bilginin ve fikrin bayrağını yüceltir hem gerçek çağdaşlık ve milliyetçiliğin tohumlarını ülkemize serper ve onları filizlendirebilir.

Cumhuriyet, 28 Ocak 1976

İNÖNÜ'NÜN DAR GÜNLERİ

İnönü'nün ölümünün, ikinci yıldönümünü de geçirdik. Bu vesile ile onun daima hatırlanacak olan anısı ve yaşam hikâyesi, kamuoyunda bir kez daha, canlandırıldı. Zaten İnönü o insanlardan biridir ki, onların, kendi toplum tarihindeki yerleri, gene bu tarihin fermanları ile tahsis edilmiş, kendi mülkleri gibidir. Çünkü onlar, bu tarihte toplumlarının kaderine, kendi kanları, gayretleri, fikirleri ve alıntıları ile bir şeyler katmışlardır. Toplumlarının, hamuru ile yoğurulmuş, direği ile dikilmişlerdir. Bizim yakın tarihimiz veya çağımızda İsmet İnönü de, bu insanlardan biridir. Hem onu övenler, yüceltenler, hem onu taşıyanlar ve inkâr edenler için..

Önce, az çok herkesçe, bilinmekle beraber, İnönü'nün hâl tercümesinden bazı safhalara, kısaca değinelim..

İnönü 1884'de İzmir'de doğdu. Babası, Sor-gu Yargıcı Reşit Bey idi. Memurdu ve durmadan yer değiştirmek zorundaydı. Zaten aile de İzmir'li değildi. Babası Bitlis'te «Kürümoğulları» denilen eski bir Türk kolundaydı. Anası Cevriye Hanım, Tuna'nın Deliorman Türklerindendi. Çocuk doğunca ona «Mustafa İsmet» adını verdiler. Zayıf, cılız ve yaşayacağına pek ihtimal verilmeyen halsiz bir yaratıktı. Ama bütün hayatı boyunca olduğu gibi, o günlerde de, etrafındakileri şaşırtan, canlı, parlak bakışları, daima ışıldayan gözleri vardı. Hani şu Halide Edip Adı-var'ın, nice yıllar sonra:

«— Benim bu gözlere feda edemeyeceğim, hiç bir şey yoktur.» diye espriler yaptığı gözler...

Mustafa İsmet'in babası, bir süre sonra Sivas'a atandı, İsmet dört yaşındaydı, ilk öğrenimine orada başladı. İlkokuldan sonra bir yıl sivil ortaokulda, daha sonra da askerî ortaokulda (Rüştiye) okudu. Ama pek parlak bir öğrenci değildi. Nitekim son sınıfta çıktı. Ama bu yenilgi onun için, hayatta bir dönüm noktası oldu. Şu sözler onundur:

— Ben, hayatta istidadı geç keşfolunmuş bir çocuğum. Sivas Askerî Rüştiyesinin son sınıfında, evvelâ sınıfta döndüm. Ama ondan sonra?..

Evet, ondan sonra artık sahnede, bütün okulları birincilikle bitiren bir Mustafa İsmet vardır. Hem de, çocuk yaşlarındaki bir düşme sonucu, kulaklarında beliren bir işitme zayıflığı-

na rağmen. Ne bu kaza, ne sınıf dönme yenilgisi de onu, hayatta dev adımları ile yol almaktan alıkoyamadı. Zaten şu sözler de onundur:

— Benim, en büyük yenilgilerim, en büyük zaferlerimdir..

Mustafa İsmet, Sivas Rüştîyesini bitirince, İstanbul'da Halıcıoğlu Topçu Harbokuluna girdi. 1 eylül 1903'de orasını birincilikle bitirdi. Teğmen oldu. Sonra Harbiye Kurmay kısmına geçti. Orasını da 28 eylül 1906'da, gene birincilikle bitirdi. 2 Ekim 1906'da Edirne'de İkinci Orduya Topçu Yüzbaşısı olarak atandı, Fransızcaya daha Sivas'ta başlamış, oldukça ilerlemişti. İstanbul'da da Almancayı geliştirdi. Onun şu sözlerini de verelim:

— 22 yaşında bir Kurmay Yüzbaşısı idim. Ama Edirne'ye giderken, yanımda, bir koca sandık, Fransızca ve Almanca kitap götürüyordum. Bizde bu hâl, pek olağan sayılmaz.

Mustafa Kemal, daha Manastır askerî idadisinde (Lise) bile bir takım politika tartışmaları içindedir. Harbokulu ve Kurmay Mektebinde bu eğilim, gizli örgütlere, gizli yayınlara ve nihayet hapislere, sürgünlere kadar varır. Mustafa İsmet'in politikacılığı ise, biraz geç başlar: Edirne'de 1907'de o da, gizli ve ihtilâlcî İttihat ve Terakki Cemiyetine girer. Hem de, bu gizli örgütün başı olarak sivrilir. 11 temmuz 1908'de Edirne'de Meşrutiyet ilân olununca da, Edirne ilinde hem sivil idare, hem İkinci Ordunun kontrolü, fiilen onun eline geçer. Şu sözler de onundur:

— Düşün! 23 yaşında bir kurmay yüzbaşı! Ama o gün bir büyük ilin ve bir büyük ordunun idare ve kontrolü, birden, benim bu avuçlarımın içine geçti.

— O zaman gizli örgütünüz kaç kişiydi paşam?

— Ancak 50 kişi kadar deniliyordu!..

Ama ne olursa olsun. İşte o 1907 tarihi var ya? O günlerden artık ta ölüm günü olan 25 aralık 1973 tarihine kadar, yani tam 66 yıl, Mustafa İsmet, yahut İsmet Paşa veya İsmet İnönü, tam evet 66 yıl, ya politikacı, yahut da daima aktif ve ön planda asker olarak, bu memleketin hayat ve mukadderatı ile, arasız haşır- neşir olmuştur. Zaferleri, yenilgileri, ama her zaman iradesi ile... Zor günlere gelince? Elbette, onlar da var..

Aradaki zamanlar ve olaylarda, bu yazıda durmayacağım. Şimdi şu bahse gelelim. «İkinci Adam»ın ikinci cildinin ilk baskısı yazılıp bittiği zaman, bu kitabı, bütün kitaplarım için olduğu gibi, ona götürmüştüm. O da bunları okur, sonra derinliğine tartışır. Sordu:

— Neler yazdın bakalım?

— Son cümleyi özetle okuyacağım paşam. «İnönü'nün söyleyeceği yeni bir söz var mıdır? Hayır!»

Biraz duraladı. Tekrar ettirdi. Sonra şöyle konuştu:

— Peki iyi ama, ya şu «Ortanın Solu» hikâyesi?

Cevap verdim:

— Bu ortanın solunun, nerede başlayıp, nerede bittiğini söyleyebilir misiniz Paşam?

Ecevit söylüyor ya?..

Ondan sonra bu konular aramızda çok tartışılmıştır. Bütün aydınlar arasında olduğu gibi, açık, hoşgörölü ve arddüşüncelere dayanmadan. Ama sanıyorum ki, İnönü'de bazı tereddütler, daha o günlerde vardı. Onda dar günlerin şartları ise, daha çok önceden birikiyordu. İkinci Dünya Harbi sonlarından beri. Çünkü kahrâmanlar devri, artık sona ermişti. Ve çok partili rejim çıkış yolu sanılıyordu. O halde, Halk Partisi de, Şef Partisi olmaktan, artık Halk Partisi olmaya kaymalıydı. Çünkü Atatürk devam ettirilememişti. Atatürk ikmal edilememişti. Tek şef, tek parti, otoriter devlet sistemi de böylece, artık yürüyemezdi. Millî Şef, değişmez başkan kavramı, artık havadaydı. Ama İnönü, acaba buna hazır mıydı?

3 Temmuz 1970'de XX. Kongre bu şartlar içinde açıldı. İnönü Parti Başkanı, Ecevit Genel Sekreterdi. Ama su altında çatışmalar da başlamıştı. Nitekim 12 Mart 1971'de Ecevit istifa etti. İnönü ile Parti Meclisi arasında mücadele de keskinleşiyordu. Grup, Parti Meclisi, Merkez Yönetim Kurulu, karşı karşıyaydılar. İsmet Paşanın tuttuğu grup temsilcileri, Parti Meclisine seçilemediler.

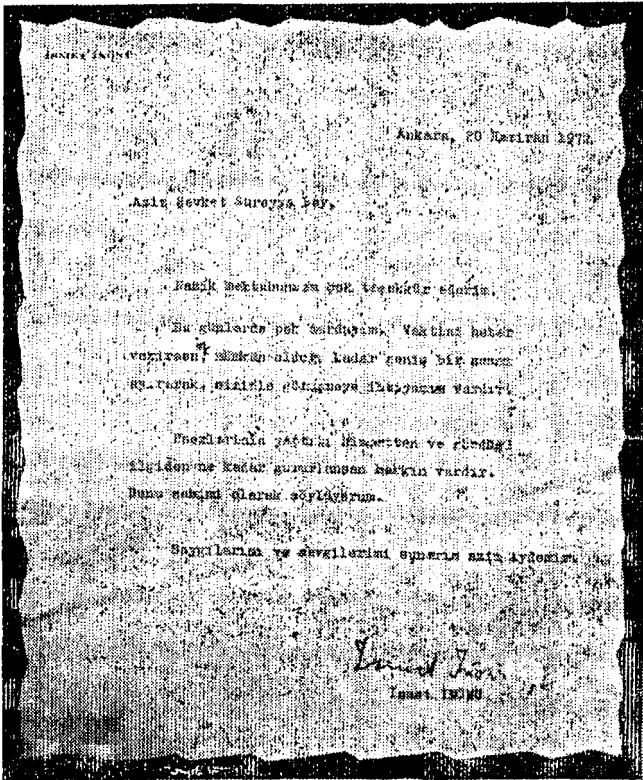
5 Mayıs 1972'de, olağanüstü beşinci kurtlay davet edildi. Bu sefer de, bir eski ve yeni delegeler davası çıktı. İnönü, aşırı müdahaleler

yapıyordu. Partide disiplin kopmaktaydı. Kazanan gene Parti Meclisi oldu. İsmet Paşa gölgelemektedir. Ve Parti Meclisi güvenoyu alınca, İnönü istifa etti Başkanlıktan. 14 Mayıs 1972'de bu sefer bir Genel Başkanlık Kurultayı yapıldı. İnönü, adaylığını koymadı. Genel Başkanlığa Ecevit seçilmişti. 30 Haziran 1972'de 21 inci normal Kurultay toplandı. İsmet Paşa Kongrededir. Ve Ecevit, yani Genel Başkan geliyor diye, ayağa kalkar. Düğmelerini ilikler. Ama durumu pek beğenmediği bellidir. Nitekim bir Tüzük değişikliği teklifine karşı çıkar. Grup ise hâlâ İnönü'nün etrafında tutunmak ister. Fakat İnönü taraftarları gene kaybederler. Ve nihayet İnönü partiden de istifa eder. Kahramanlar devri artık, kesin olarak kapanır...

İnönü'nün bütün bu işler ve özellikle Ecevit hakkında görüş ve yargıları nedir? Bunlardan benim kendisinden dinleyebildiklerimi yazmak, elbette ki olanaksızdır. Ama İnönü'nün, bu buhranlar, bunalımlar safhasını yaşaması, sanıyorum ki kaçınılmazdı. Fakat bu oluşumlar ona, ruhen, muhakkak ki, çok ıstıraplara mal oldu. Bazı yakınlarına sorduğu:

— Ben siyasetten çekilmek istiyorum, ne dersin? Sorusunu ben de dinlemişimdir. Cevabım şu olmuştur:

— Sizin bundan kastiniz, Parti Başkanlığından veya siyasetinden çekilmekse önemli değil. Çünkü siz artık bir partiyi değil, millî direniş gücünü temsil ediyorsunuz. Millet içinde böyle bir güce ise, daima ihtiyacımız var...

İsmet İnönü'nün Şevket Süreyya Aydemir'e gönderdiği mektubun fotokopisi...

Bu yazıya, onun bu dar günlerini, yahut bunalmışlığını kendisinin açıkladığı bir de fotokopi koydum. İstemeyerek. Ama ne var ki, bazı belgeler artık, kamuoyu önüne serilmelidir.

Cumhuriyet, 12 Ocak 1976

DÜNKÜ, BUGÜNKÜ ARNAVUTLUK

Batı Balkanlarda, Adriyatik kıyılarında yer nun, son günlerde 31. yıldönümüne ayak bas- alan Arnavutluk Halk Cumhuriyeti, kuruluşu- mış bulunuyor. 1945 aralık ayında başarılan bu kuruluşun törenleri devam ederken, biz de bu sütunlarda bu ülkeyi, biraz tanıtmaya çalışaca- ğız. Çünkü bugünkü Arnavutluk, yahut Şkypriya devleti, bugünkü Türkiye için, bilinmeyen bir ül- kedir. Fakat şimdi son temsilcileri hayatta ka- lan yaşlı kuşağın çocukluk ve ergin yıllarında Arnavutluk, Osmanlı İmparatorluğunun, yüz yıl- lara varan ilk işgal yıllarından beri sürüp giden ardı arası kesilmez mücadelelerin, en hareketli alanlarından biriydi. Arnavutlar, gerçi bir yan- dan Osmanlı saltanatına, sayısız sadrazamlar, şeyhülislam, mareşaller, paşalar, beyler ve idare adamları vermişlerdir. Ama öte yandan, Arnavut halkı ile bu Osmanlı saltanatı, İmpa- ratorluğun hemen bütün ülkelerinde olduğu gi- bi, ardı arası kesilmeyen isyanlar, ihtilâller, çar- pışmalar, çatışmalar içindeydiler. Bu kanlı kav- alarda ise, yine elbet ki, İmparatorluğun bü- tün bölgeleri gibi, harap yolsuz, adaletsiz, sana- yisiz ve mektepsiz bırakılan Arnavutlukta bu

kanlı mücadelelerin suçlusu, yine Osmanlı saltanatıydı.

Bugünkü Arnavutluk Halk Cumhuriyeti, Balkan yarımadasının Batı kıyı bölgesinde, Kuzeyde Dinarik Alplerinden başlayarak, Adriyatik denizine doğru basamaklar şeklinde inen, genellikle sert bir yapı gösteren, dağlık bir ülkedir. 28.738 kilometrekarelik bir yüz ölçümü içinde, 2 milyon kadar nüfus barındırır. Arnavutların tarihî kökleri tartışmalıdır. Bazı tarihçilere göre Arnavutlar, daha ilkçağda, Adriyatığın kuzey batı bölgesini oluşturan İllirya ve Daçyalılardan gelirler. Ama başka görüşler de vardır. Bir sosyoloji okulunun kurucusu olan Edmond Demoulin'in ünlü «Yollar - Eski tarih devirlerinin yolları» adlı eserine göre, Arnavutların asıl vatanları, Doğu Karadenizde Kolhide (Gürcistan) kıyılarıdır. Ve oralardan nice aşamalarla Karadeniz kıyılarında konaklayarak, Trakya'dan Adriyatik kıyılarına gelmişlerdir. Burada bir kısmı da güneye inerek Yunanlıları oluşturmuşlardır. Ama gerçek ne olursa olsun. Arnavutların Hint - Avrupa kavimler kaynağından geldiklerinde, bütün bilginler birlik görüştedirler.

Arnavutçaya gelince? Bu bölgede kaynaşmış hesapsız kavimlerin dillerinden malzeme almakla beraber, dilin ana kökleri, eski İllirya - Daçya dillerine bağlanır. Ama sonra bu dil hazinesine diller söz ve kural vermişlerdir: Latince, Yunanca, Slavca, Türkçe, hattâ Arapça gibi, kaldı ki Arnavutlukta tam anlamda dil birliği de yoktur. Çünkü Arnavutlar da tek millet değil, henüz bir halklar grubudur ve milletleşme süreci devam etmektedir. Mevcut halklara gö-

re, diller de değişir: Örneğin güney bölgesinde Toskalar ve Toska lehçesi egemendir. Bunlar arasında İslâmlık yaygındır. Ama halklar ve lehçeler, bu kadarla da kalmaz. Fakat bu farklar sayılmazsa, bugün gene de en az 2.000.000 insan Arnavutça konuşur. Bu dil, tarihte, çeşitli alfabeler de değiştirmiş ve 1908'den sonra Latin Alfabeti kabul edilmiştir.

Arnavutluğun ve Arnavutların tarihi, bir sıra istilâların, hareketlerin, iç ve dış savaşların, ancak 1945'te sona eren tarihinden ibarettir. Arnavutçada en eski yazılı metin ise, ancak 1462 tahinin taşır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında ise, artık metinler çoğalır.

İlk yabancı ve güçlü istilaclar olan Romalılar, İsadan önce 169 yılında bölgeye girerler. Arada Gotlar, Slavlar birer süre bu topraklarda dolaşır veya yerleşirler. Roma 365'te ikiye bölümünce, iki ayrı devletin sınırları bu bölgeden geçer. Fakat Doğu Roma (Bizans) Hakimiyeti de kesintiler gösterir. Örneğin 619'da Orta Asyadan Avarlar bu topraklara saldırırlar. Asıl Bizim Oğuz Türklerinin Arnavutluğa ilk ayak basışları, Batı Anadolu Türkmen beyliklerinden olan Aydın oğlu Umur beyin, Bizans İmparatoruna yardım için gönderdiği askerlerle başlar. Ama Bizans da gittikçe zayıflar (1366), Nihayet Birinci Murat saltanatında Osmanlılar bölgeye dalarlar. Yıldırım Beyazıt, bu istilâyı genişletir ve en son Fatih zamanında istilâ tamamlanır. Arnavutluğa Anadoludan Saruhan Türkmenleri yollarır. Ama Arnavutlarda istiklâl mücadelesi de daha 1358'de başlamıştır. Artık Osmanlı ve Arnavutlukta bu mücadelelerin önderleri, eski-

denberi oralara hakim olan Arnavut beyleridir. Bu beylerin ve daha sonra Ağaların hanedan isimleri, uzun listeler teşkil eder. İsyanlar, ayaklanmalar birbirlerini kovalar. Kısacası iç ve dış mücadele, Arnavutların, sonu gelmez alinyasıdır.

Gerek 1908 Meşrutiyet İnkılâbından önce, gerek İttihat ve Terakki döneminde, bu boğuşmalar son haddine varır. Oysa bu meşrutiyetin elde edilmesinde, Saray'ın başeğmesinde Arnavutlar, önemli rol oynadılar. 10 Temmuz 1908'den hemen önce, Arnavutlukta Firzovikte toplanan binlerce Arnavudun Saray'a gönderdikleri tehdit telgrafı, Saray'ı, hakikaten yıldırılmıştır. İşte bu hava içindedir ki, Sarayı asıl dize getiren Teğmen Atıfın, Manastır Postanesi önünde, Abdülhamidin Arnavutlukta en güvendiği insan olan Şemsi Paşayı, herkesin gözü önünde öldürüşü, saraydaki ruh çöküntüsünü tamamlar. Bir taraftan da dağa çıkan bazı genç subayların baskıları etkiliydi. Bu subaylar arasında parlayan iki subay, yani Binbaşı Enver ve Önyüzbaşı Niyazi beylerden, ikincisi de, tam bir Osmanlı, fakat ırkan Arnavuttu.

Kısacası İttihat ve Terakki ile Arnavut yakınlaşması uzun sürmedi. Meşrutiyetten hiç bir fayda sağlayamayan Arnavutlar, gene isyan hareketlerine başladılar. İsyancılardan bir kısmı, tam istiklâl istiyordu. Bir kısmının ise isteği, Muhtariyet, yani imtiyazlı bir mahalli idareydi. Örneğin 1910 İpek kongresinde muhtariyet isteği hakimdi: Osmanlılardan tamamen ayrılırsak, kuzeyde Karadağ ve Avusturya, doğuda Sırbistan, Bulgaristan, güneyde Yunanistan ve Adri-

yatikt'e İtalya var. Bunlar bizi yutarlar deniliyordu. Yalnız, Arnavutlukta yollar yapılsın, mektepler açılsın, bu mekteplerde Arnavutça da okunsun, mahalli varıdatın bir kısmı bu bölgede sarfedilsin gibi istekler, elbette ki akla yakındı. Ama dinlenilmedi. İsyan genişledi. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa bir subaylar heyeti ile isyanı bastırmaya çalışıyordu. Önyüzbaşı Mustafa Kemal de bu heyetteydi. Ama Mahmut Şevket Paşa, hiç bir tavsiyeyi dinlemiyordu. Onun cevabı şuydu:

— Ben Arnavutları bilirim. Onlara muhtariyet değil, sopa lâzımdır.

Oysa Arnavutlar tarihleri boyunca, daima dayak yemeye mahkûm bir köle kalabalığı misalini vermemişler, haysiyetli mücadeleler sürdürmüş, sıhhatli, inanılır, güzel ve dinamik insanlar olmuşlardı. Türkiye Balkan Harbine bu hava içinde girdi ve yenildi.

Balkan Harbinden sonra Arnavutluğun tarihi karışık, ama dolgundur. Evvelâ Mebuslar - dan İsmail Kemal Velora İşkodra'da istiklâl ilân etti. Onu Avlonya'da Esat Toptanî Paşa'nın istiklâl ilânı takibetti. Birinci Dünya Harbi içinde istikrarsızlık sürdü, gitti. Hattâ Arnavutluğun Paris Barış konferansında, İtalya ve Yunanistan arasında taksimi bile ele alındı. Ama millet teslim olmuyordu. Nihayet 21 ocak 1920'de Arnavutluğun varlığı tanındı ve 19 aralık 1920'de, o zamanki Birleşik Milletlere üye oldu. Sınırlar tanındı. Fakat parti mücadeleleri de başladı. Yeni Cumhuriyetin İçişleri Bakanı olan Ahmet Zogo, önce Cumhurbaşkanı, ve 1 eylül 1929'da Kral ilân edildi. Ama arkadan İtalya istilas gel-

di. Kralık yıkıldı. İtalya'ya karşı direniş hareketindedir ki, şimdi Arnavutluğun her alanda önderi olan Enver Hoca sahnede belirdi. Ve nihayet aralık 1945'te Enver Hoca sahnede belirdi. Ve nihayet aralık 1945'te Enver Hoca, Arnavutluğu, bir Halk Cumhuriyeti şekline getirdi.

Çeşitli sebeplerle bugünkü Arnavutluk, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini 1961'de kesti. Fakat bu arada Polonya ve Yugoslavya ile ilişkilerini geliştirdi. 1966'da ise Çin Halk Cumhuriyeti ile, esaslı münasebetler kurdu. İşte şimdi Arnavutlukta kutlanan yıldönümü, Arnavutluğun, sayılması bile yorucu olan çetin mücadele ve serüvenlerden sonra, kendisi için seçtiği bu Sosyalist Halk Cumhuriyeti şeklinin 31. yıldönümüdür (1).

Cumhuriyet 22 Aralık 1975

1 — Osmanlı ve Cumhuriyet edebiyatında Arnavutluk için yeterli bir eser yoktur. Yalnız Osmanlı Mebuslarından Basri Beyin Fransızca «Arnavutluk» adlı eseri, ciddi bir kaynaktır. Bu dar sütunlarda bu eserden faydalanamadık.

KESKİN KILIÇ KULLANANLAR

Bu yazının başlığında yer alan sözler, şu şekilde tamamlarsak, eski ve yaygın bir gerçeği, yeniden dile getirmiş oluruz:

«— Keskin kılıç kullananlar, yanlış hamlelerden sakınmalıdırlar!» Evet, keskin kılıç kullananlar, yanlış hamlelerden sakınmalıdırlar. Çünkü bu yanlış hamleler bir gün gelir, ellerindeki keskin kılıcı kullananların, kendilerini de yaralar. Hattâ tamamen saf dışı bırakabilir. Bu sona sürüklenenlerin niceleri tarih içinde, kendi son nefeslerini, kendi kanları içinde çırpınarak da vermişlerdir.

Çünkü onları yücelten ve toplum sahnesine atan, bir Talih Devi varmış. Bu talih devi kendine hiç durmadan, kurbanlar, ya da kahramanlar ararmış. Ama bu talih devinin, yalnız bir gözü varmış. Bu gözü de tepesindeymiş. Onun için, ayaklarının dibinde kaynaşan ve ondan, talih, şöhret, güç ve yücelik dileyen binleri, yüzbinleri, milyonları görmezmiş. Ama ellerini onların üzerinde dolaştırır gelişigüzel seçtiklerini havaya kaldırır, tepesindeki tek gözle yargılamış. Ama adına Talih Devi denilen gizemli güç,

ya da toplum kanunu, şartlar, zamanlar ve yazgılarla işleyen karışık bir çarklar alemi demek olduğu için, yücelttiği adaylar üzerindeki hükümlerini, biraz geç ve dolambaçlı yollardan uygularmış. Bir gün, nihayet yargısı tamamlanıp da, seçimdeki yanlışını sezer seçtiği adayının kahraman değil, ancak kurban olabileceğini anlarsa, o zaman onu birden başından atarmış. Ayaklarının altına düşüp, yine ayaklar altında ezilen bu zavallı, ardında bir damla gözyaşı bile bırakmadan, unutuluşun selleri arasında, sürüklenir, gidermiş... Evet bu bir kanunmuş. Değişmez ve şaşmaz bir kanun...

Onun içindir ki toplumlar; başlarında çarklarını işleten bu kanuna ister istemez uyarlar. Gerçek kahramanlar için, ya bağlılık veya inkarlarını, değersiz insanlar için de ya aldanış veya hayal kırıklıklarını ödeyerek, tarihin çarklarını bu çelişkiler içinde sürdürür, giderler. Çünkü insanoğlunun, inanmak kadar, aldanmaya da ihtiyacı vardır. Nitekim şimdi Türkiye’de de Türk ulusu, hem inanışların, hem aldanışların çelişkileri içinde, yarın kimbilir hangi noktalarda düğümlenecek olan kendi yazgısına kendini bırakmıştır.

Önce şu bir gerçektir ki, ülkemizde siyaset şimdi, kahramanlardan ziyade, değersiz ve hiç bir şeye inanmayan, ama inanır görünen bir takım insanların, oyunbazlık arenasına haline gelmiştir. Bunun en belirgin kanıtı, sorumluluğun yerini her alanda, sorumsuzluğun almış olmasıdır. Önce iktidar, iktidar olmak şartlarını, hatta Oligarşik dar çıkar anlaşmaları içinde dahi olsa, yitirmiş gibidir. Bunun da en büyük ka-

nıtı, iktidar oluşturan gruplar arasında, hiç bir konuda bir dil, dilek ve eylem birliğinin mevcut görünmeyişidir.

Ana ve temel yasalar havada kalmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin kararlarını, bu kararlara uymakla görevli olan makamlar tanımaz. Danıştay ki, milletle devlet arasındaki yüksek hak ve yargı organıdır. Ama onun da kararlarını hükümet uygulamaz. Sorumsuz ve ne oldukları belirsiz birtakım güçler, hiç bir engel görmeden, sahnede aktiftirler. Oysa bizim tarihimize, böyle bir durum yaşanmamıştır. İşkence ise, tarihimize yoktur. Yani, İspanya'da, İngiltere'de Fransa'da Rusya'da Almanya ve İtalya ile, adına yanlışlıkla Moğol İmparatorluğu denilen Hint Türk devletinde ve eski Çin'de yürütülen binbir çeşit maddi ve manevi işkence usullerinin, bizim Osmanlı Türkleri ve Cumhuriyet tarihimize örnekleri yoktur. Gerçi ölüm uygulamaları Osmanlılar tarihinde de yaygındır. Örneğin her iç duvarına çinilerle Kur'an-dan ayetler yazılan Topkapı Sarayının bu duvarlar dibinde, padişahlar çocuklarını, kardaşlarını, hattâ kul taifesi padişahı boğdurmuşlardır. Sayısız paşalar, beyler, Divan adamları, kumandanlar ve nice yüz binlerce kul, bu tür ölüm uygulamalarında hayatlarını vermişlerdir. Ama bunlarda, haksızlık olsa da işkence yoktur.

Hele ordunun işkencelere alet edilişi, tarihimizin bilmediği, kaydetmediği bir haldir. Ordu; isyanları bastırmış. Milletin başı sıkılınca, kendisinden medet umulan bir disiplin gücü halinde tutulmuştur. Ama, Celâlî isyanlarında-

ki bazı uygulamalarla, bozulmuş Yeniçeri ocağının kaldırılmasından önceki soygunculuk ve vurgunculuk dışında ordu, böyle örnekler vermez. Hele Tanzimattan sonra ordu, ancak cep-helerde savaş ve içeride dar günlerde kendisinden nizam ve disiplin müdahalesi beklenen, son güç olarak kalmıştır. Bu bakımdan Türkiye'nin son yıllarda sürüklendiği durum, yani bütün sorumsuz çıkışların da, haklı veya haksız orduya maledilişi yolundaki söylentiler, öyle sanıyorum ki, herkesten önce ordu makamlarını, bu söylentiler üzerinde harekete sevketmeli ve bu yolda yapılan yayımların ve anıların yansıttığı şikâyetler incelenmelidir.

Kendilerini polis olarak gösteren, ama davranışlarına bakılınca, polislikle ilişkileri şüphe uyandıran, gizli veya açık saldırganların durumu da aydınlanmalıdır. Çünkü her gün faili belli olmayan, mahkemelerde yargılanmayan, ama ardı arası kesilmeyen kurbanlar, ölümler ve yaralılar bırakan olayların gerçek yönleri de, bugün olduğu gibi, kamuoyunda gizli kaldıkça, kamuoyu bunları doğru veya yanlış, kendi eğilimine göre değerlendirecektir.

Şimdi bir de, kendi arasında hiçbir dil ve dilek birliği olmayan iktidarın, yeni baskı kanunları getireceği haber ve bildirimleri; (beyanları) meydan almıştır. Bunun ifadesi kısaca hastalığın değil, hastanın üzerine çullanmaktadır. Bu da ancak aczin, çaresizliğin ve iktidarsızlığın bir kanıtı olur. Hükümeti güçlendireceği yerde yıpratır. İktidarı itibarlı kılacağı yerde, itibarsızlaştırır. Çünkü, bu davranış iktidarın, yani elinde keskin kılıç olanın, bu kılıçla

yanlış hamleler yapması demektir. Keskin kılıç kullananların yanlış hamleleri ise, ergeç kendilerini yaralar. Ve Talih Dev'i, gözü görmeden seçip yücelttiği insanları bir gün yine kendi eliyle aşağıya atabilir. Bunun örneklerini yakın tarihimizde de görebiliriz. Oysa devlet demek, bir toplumsal kudret demektir ve bütün toplumun malıdır. Gerçi toplum yapısı, daima iç çelişkiler yaşayacaktır. Ama bu iç çelişkiler de memleket arenasında, siyaset sahnesinde yer alanların kişisel kaprisleri, bir bardak suda fırtına değerindeki iç kavgaları, gürültüleri ile değil, yine toplum bilgisinin, toplumsal değerdeki bilimsel oluşumları ile çözülür. Kısacası, millet hükümetin değil, hükümet milletin buyruğunda ve hizmetindedir.

Gerçi bugün dar bir menfaat zümresinin sosyal, yahut siyasal - ekonomik diktatoryası, bu toplumun, tepeden tırnağa kadar bütün makanzmasına ve bu zümre menfaatına egemendir. Şimdi ise bu egemenliği pekiştirecek, yeni kanunlar, yeni ve sübjektif tedbirler alınmak üzeredir.

Ama bu baskıların ilk sonucu, toplum içi mücadeleyi keskinleştirmek olacaktır. Bugün bu mücadeleye yön ve nizam vermekten aciz olan insanların, yarın daha da yoğunlaşacak ve yeraltına da yayılacak iç kavgaları nasıl önleyebileceklerini düşünmek, hakikaten güçtür.

Sözün kısası bize artık, gittikçe çıkmazlar içine giren durumumuzu, daha da umutsuzlaştırmak yerine, milli meseleleri, milletin aydınlarını söz ve kalem sahipleri olmaktan uzaklaştırmayarak, bütün gerçekleri ile, milli sah-

neye sermek olmalıdır. Hele Millet ve Milli sözlerini artık, titiz bir dikkatle kullanmak gerekmektedir. Örneğin Milli Cephe ne demek? Bu nerede başlayıp, nerede bittiği bilinmeyen ve adına Milli Cephe denilen kaynaşmamış gruplar dışındaki insanlar Milli ve Milliyetçi sayılmayacak mı? Bu Milli ve Milliyetçilik TEKEL'i, kimlerin kimlere karşı imtiyazıdır?

Kısacası, Talih Devletin kendilerini yanlış seçtiği, yücelttiği artık herkesçe bilinen insanlar, durumlarını artık tam bir gerçekçilikle bir daha gözden geçirmeli ve ellerindeki keskin kılıçla yanlış hamlelerden, hakikaten sakınmalıdırlar...

Cumhuriyet, 1 Aralık 1975

EĞER UYANIRSA

Anıtkabir’de yatan, 10 kasım 1938 perşem-
at 9.05. 1881’de, Selânik’in Ahmet Subaşı ma-
hallesinde, Zeyneti Bostan semtinde doğdu. Ger-
çi bu tarih, tartışmalıdır. Doğduğu ay ve gün
de belli değildir. Ama aslolan doğum tarihi de-
ğil, doğmuş olmasıdır. Şimdi Müze olarak ko-
runan pembe boyalı, üç katlı bir evin ikinci ka-
tında, sol tarafa düşen ocaklı odada dünyaya
gözlerini açmıştı. Hatta bazı tapu kayıtlarına ba-
karak, bu doğduğu ev üstünde de tartışma
sürdürebilir. Ama ne önemi var...

Babası Ali Rıza Efendi gümrükte aslında kü-
çük bir memurdu. Eşinden yaşlıydı. Görev yeri
o zaman Türk-Yunan sınırına düşen Olimpos
dağlarından denize dökülen bir dereciğin kıyı
geçidinde, Papas Köprüsü denilen ıssız, teh-
likeli bir sınır geçidindeydi. Dağlar Rum eşkiya-
siyle doluydu. Eşkiya, bu gümrük kapısından,

geçen herşeyi ve Olimpos'un Türk kısmındaki ormanlarda kesilip biçilen tomrukları, keresteleri haraca bağlamışlardı. Ali Rıza Efendi eşini, evlâtlarını bu kanun tanınmayan netâmeli ıssızlıkta, uzun zaman bırakamazdı. Eşi Zübeyde genç ve güzeldi. Onları Selânik'e taşıdı. Memurluk görevini bıraktı. Bölgede orman işleri, kereste ticareti yapanlardan birinin işlerinde çalışmaya başladı.

Ama, dağların kanunu değişmemişti. Bas-kın, haraç, cinayetler, günlük işlerdendi. Artık serbest çalışan Ali Rıza Efendi de, ister istemez bu çarkların içindeydi. Bir gün, o da eşkiya eline düştü. Bir aralık hayatından da ümit kesecek hale geldi... Fakat sonra haraç ödenip kurtulunca Selânik'e Jandarma Kumandanı Ali Paşanın huzuruna çıktı. Şikâyetlerini saydı, döktü. Paşanın, maiyetindekilere emri şu oldu:

— Eşkiyaya birşey yapamayız. Ama yakın Olimpos ormanlarını... Ve Ali Rıza Efendi o zaman anladı ki, ne gümrügcülükte, ne kerestecilikte dağlarda ona artık iş kalmamıştır. Bu işlerden çekildi. Ama ondan sonra da Ali Rıza Efendinin hayatı, artık bir ızdırıp ve sefalettir. Hiç bir işte tutunamadı. Tuzculuk yapayım dedi. Bir sel ve yağmur, depodaki tuzlarını eritti. Şunun bunun yanında çalışayım dedi, başaramadı. Dayanamadı. Eline geçebilenle içkiye düştü. O da sökmedi. Sonra işi biraz, dervişliğe vurdu. Ama verem yakasına yapıştı. Nihayet ecel onun defterini dürerken, henüz 47 yaşındaydı. Ama bitmiş, tükenmiş, çaresiz, ümitsiz, yoksul, yıkılmış bir zavallıydı. Ardından, daha önce

ölenlerden arta kalan, iki evlâtla eşini bıraktı, dünyaya gözlerini yumdu. Mustafa, yani geleceğin Atatürk'ü bu kalanlardan biridir. Henüz yedi yaşındadır. Anasının ise, bu çocuklarla sığınacağı hiç bir yer ve hiç kimse yoktu.

Gerçi Zübeyde Hanımın, Selânik'in Langa-za ilçesinde, Rapla çiftliğinde, uzaktan bir dayısı vardır. Ama o da orada, nihayet kâhya gibi bir şeydir. Fakat iyi bir insandır. Hüseyin Ağa Selânik'e gelir. Zübeydeyi ve çocuklarını alır. Onlara çiftlikte bir dam gösterir. Evinden de yiyecek birşeyler yollar. Ama bu bir sığıntı hayatıdır. Sökemez. Uzayamaz. Nitekim anası kısa süre sonra, onun da bir dizi çocukları olan bir Reji (tütün tekeli) kolcusuna, hatta Mustafa'nın haberi bile olmadan varır. Ve bir gün Mustafa-cık, Selânik'teki evde bir yabancıнын, evin efendisi gibi davrandığını görür. Anasına kırılır. Evi terkeder. Sığındığı aile ise, kendisine yedi kuşak yabancıdır. Kapılarına gelen bu çocuğu geri çevirmezler. Düşünürler Mustafa'yı acaba ne yapmalı?

O zaman her kafadan bir ses çıkar. Uzak yakın akraba da işe karışır. Berber dükkânına çırak verilsin? Hayır, bakkalın, manifaturacının yanına girsin? Kunduracı dükkânı da olur? Anasının istediği ise başkadır: Hocaya, medreseye verelim... Sarık sarsın, hâfız olsun, imam olsun? Nihayet hiç biri olmaz. Mustafa, mahal-lerdeki bir kcmşu çocuğunun babası bir binbaşının yardımı ile Askerî Rüştîyeye (Askerî Ortaokula) yazdırılır. Dava biter. Çıraklık, kalfalık, yahut Rapla çiftliğinde ırgatlık yolları kapanır.

İşte Mustafa o tarihten 12 yıl sonra, İstanbul Harp Okulunun Kurmaylar kısmından, sınıfın ilerisinde olarak Kurmay Yüzbaşı çıkacaktır. Ve tarihte kendine, İstanbul'da Padişahı deviren Hareket Ordusunda (1909) Kurmay Önyüzbaşı, Libya harbinde Derne Cephesi Kumandanı, Balkan Harbinde Kolordu Kurmayı, Cihan Harbinde Çanakkale kahramanı doğuda, Suriye'de Ordu Kumandanı ve nihayet mütarekeden sonra İstiklâl Savaşı ve Millî Kurtuluş hareketinin önderi ve yeni devletimizin kurucusu olarak yerini yapacaktır.

10 kasım 1938'de, sabah saat 9.05'de, Dolmabahçe Sarayında hayata gözlerini kapayan Atatürk; işte bütün yolları aşan, o 1880'lerde Selânik'te ne olacağı bilinmeyen küçük Mustafa'dır. Fani hayattan ayrıldığı zaman, henüz 57 yaşındaydı.

Mustafa Kemal, bir ihtiras adamıydı, ama, bir macera adamı değildi. Yaşamı, şırıl şırıl akan bir su gibi, sessiz geçmedi. Çocukluğunun yoksulluğunu, ne olacağı belirsizliğini bir tarafa bırakabiliriz. Ama sonra, ardı arası gelmeyen hayaller, ümitler, hayal kırıklıkları, harpler, ihtilâller, zaferler, yenilgiler ve hâlâ sürüp giden inkârlar, onun serüvenini dokuyan ilmikler, düğümler gibidir. Ne evi, ne yeri, ne kendini anlayan bir eşi, ne çevresinde oynayan çocukları oldu. «Özgürlüğümü, hayatım boyunca korudum. Ne evime, ne yakınlarıma, hatta ne de anama hayatımı bağladım» sözleri onundur. Bağlantısı kendisi ileydi. Asıl yurdu, kendi iç dünyası oldu. Dostları değil, çevresi vardı. Ama

bu çevre bir gün geldi. Tarihi, milleti ve toprakları ile, bütün bir vatan oldu. Fakat hayali, bu vatanın sınırlarını da aşıyordu: Milletinin geçmişinse, bütün insanlığın kaynağını buldu. Ve bu kaynağı, bütün insanoğullarının ürettiği, kaynaştığı ve tüm dünyaya yayıldıkları bir vatan buldu. Bu buluşuna, son nefesine kadar inandı. Böylece de, kendi öz yurdunun sınırlarını, hayalinde ve inancasında, dünyanın bütünü ile birleştirdi.

Hayatında çileleri, ıstırapları ve hepsine dâmgasını vuran yalnızlığı, zaferleri ve ihtirasları kadar derindi. Hayata ve dünyaya açılmış görünürdü ama, aslında, kendi içine dönüktü. Kendisini, yalnız kendisi anlayan, bir yolcu gibiydi. Bu niçin böyleydi? Bunun madde ve ruh yapısından gelen nedenlerini, galiba araştırmak daha doğrudur. Ama hiç kuşku yok ki, bu gök kubbe altında, onun bu yalnızlığını, hüznünü ve hatta zaman zaman kendini bile inkâr ettiğini sezenler, anlayanlar vardı. Yaşadığı, mağrur ve muzaffer görüldüğü günlerinde ise, yarın, karşılaşacağı inkârları ve kurtardığı vatanın, belki de birtakım değersizler elinde ve dilinde, akla gelmez bâdirelere sürüklenebileceğini de bilirdi. Bu muhtemel akibetlere karşı gamsız, ilgisiz değil, ama, hiç şüphe yok ki endişeliydi...

Nitekim bugün uyansa ve Anıtkabir'den başını kaldırırsa, bıraktığı bu topraklar üzerinde, bıraktığından başka bir Türkiye görecektir. Göreceği bugünkü Türkiye'de, hem onu sevindirecek, hem onu üzecek, olumlu ve olumsuz şart-

lar ve sahnelerle karşılaşacaktır. Bugünkü Türkiye, artık 40.000.000'u aşkın bir nüfus kitlesini barındırmaktadır. Halbuki o İstiklâl Savaşının bayrağını dalgalandırırken, gerçi Anadolu ve Trakya'da 12.000.000 insan yaşıyordu. Ama, bu toprakların en kalabalık ve verimli parçaları işgal altında olduğu için, Mustafa Kemal, bütün savaşlarını, Anadolu'nun en kısır parçalarında ve ancak 5.000.000 kadar, yorgun, yoksul ve on yıldanberi süregelen harplerden bezgin bir halk kitlesi ile yürüttü. Ülke ise harap, yolsuz, verimsiz, çıplak, parasız, pulsuz, müttefiksizdi. Bu yurdun hiçbir yerinde, tek ampul yanmıyor, tek baca tütmüyordu.

Okul yoktu, kışla yoktu, hastane yoktu, ilaç yoktu ve hepsinin üstünde de silâh yoktu. Kendisine ve istiklâl mücadelesine karşı sayısız isyanlar ise, hatta Ankara kapılarına kadar dayanmıştı. Karargâhını kurduğu Ankara Ziraat Okulu ile Ankara kasabası arasında bile her gece, telefonlar kesilirdi. Ve karargâhın etrafında, kimlerin, niçin ve kimlerin hesabına sürdükleri bilinmeyen yaylım ateşler, sabahlara kadar kesilmezdi. Onun ve birkaç arkadaşının ise, kapılarına dikecek, doğru dürüst nöbetçileri bile yoktu. Geceleri bu yaylım ateşlerinin her şiddetlendiği anlarda, o ve arkadaşları kendilerini, derhal siperlere atarlardı. İşte bu gibi safhalar içindedir ki bir gün arkadaşlarını topladı. Ve:

— Ne yapalım, ben çekileyim, yerimi bir başka arkadaş alsın, diyecek kadar sarsıntı ve bezginlik anları yaşadı. Bu teşebbüs ve kararı-

mı, zaferden sonra, Ankara'da «Hakimiyeti Milliye» gazetesinde yayınlamıştır. Acaba çekilir miydi? Tabii hayır!

Ama bütün bunlar, zaferinin, ancak bedelini açıklar. Fakat bir de bugünün olumsuz şartları var. Eğer uyanır ve ülkesine bakarsa, karşılaşacağı nice çöküntüler, onu yıkabilir. Çünkü bugün Türkiye, politik, sosyal ve ruhi nice depresyonlarla, binbir ihtimale gebe. Millî birliğin yerini bir bozgun ve parçalanma akımı almıştır. Siyaset, sokağa düşmüş bir sefalet hal arzeder. Demagoji ve cehaletin şahlanması, sorumsuz güçlerin devlet içinde devlet oluşu, ne yazık ki artık bir gerçektir. Okullarda, üniversitelerde silâhlar konuşur. Her gün yaralıların, ölen gençlerin akıbetlerini okuruz. Ama sorumlu yoktur.

En kutsal müesseseler itibarsızlaşmaktadır. Milletleşme sürecimiz, şimdi sosyal, ama hedefsiz, azgın ve parçalanıcı bir akışa kendini kaptırmıştır. Biraz disiplin, biraz otorite diye göklere el açanlar, kendilerini, ya sorumsuz kaba kuvvetin, ya tarihimizde örneği olmayan işkence çarklarının elinde bulmuşlardır. Millî verim, hâsıla dediğimiz yaşatıcı değerlerin, şimdi insafsız soygun çarkları içindedir. Memleketin doğası tchrip edilmektedir. Kentlerdeki yığılımlar bu şekli ile, ancak patlamalara gebe. Yarım aydınlar ordusu, bir çığ gibi büyümektedir.

İşte Anıtkabî, de uyuyan bir gür uyanıp, gözlerini bu vatan manzarasında hüzünle gezdirirse, bu çöküntü ve değerlerin iflâsı karşıs-

sında, acaba ne yapacaktır dersiniz? Bu soruyu cevaplandırmayacak ne var:

— Tam bir hayal kırıklığı içinde, tekrar mezarına çekilecek ve tekrar ebedi uykusuna dı-
lacaktır. Gönlü kırık ve gözleri yaşlı olarak!.

Cumhuriyet, 10 Kasım 1975

ŞU BİLİNMEYEN AFRİKA

Türkiye’de bir yarım aydınlar ordusu var. Bu ordu hergün, biraz daha genişliyor. Bir çiğ gibi büyüyor, yoğunlaşıyor. Olumsuz ağırlığını her gün, biraz daha huysuzlaşan homurtularla, ülkenin havasına yayıyor. Bu yarım aydınlar ordusunda, yalnız öğrenimini tamamlayamayan, bir mesleğe yönelemeyen ve her ders yılı açılışındaki sınavlarda başarı sağlayamayıp açıkta kalan, küskün, kızgın, gayrimemnunlar yoktur. Bu yarım aydınlar saflarında aynı zamanda, memleketin dört bucağında, sayıları gittikçe artan, ama öğretim kadroları, hazin bir kıtlık ve yetersizlik içinde sırtan, üniversite ve fakültelerden, şu veya bu meslek için birer diploma alabildikleri halde, gerek kültür düzeyleri, gerek çağdaş dünya görüşleri kısır bir darlık içinde kalan, diplomalı yarım aydınlar da vardır. Çağın gittikçe hızlanan akışı karşısında, gittikçe çağın gerisinde kalan bu yarım aydınlar ordusunun, her gün daha da genişleyerek, ülkenin hem bugünkü gidişatında, hem yarınki kaderinde olumsuz etkileri, her türlü ihtimallere yol açabilir.

Fakat, ülkenin gittikçe bir problem haline

gelen bu yarım aydınlar ordusu yanında ve memleketimizde gittikçe bir düzenbazlık haline gelen sokak politikacılığı dışında, kendilerini, sessiz sedasız bilimin, araştırmaların, entellektüel çalışmaların verimliliğine adanmış, bir de gerçek aydınlar kadrosu var. Bu kadro, sokak politikacılığının, kof kavgaların, yaltaklığın, sırnaşıklığın tamamen dışındadır. Soysuzlaşmış partizanlık onların gittikçe zenginleşen kitaplıklarının çalışma odalarının, kapılarından, pencerelerinden içeriye sızamaz. Onlar, uygarlığın ve insanoğlunun en soy yaratıcılığı olan bilim ve fikir hazineleri içinde kendi tezgâhlarında, kendi eserlerini dokurlar. Ve bu eserleri, tarihin her döneminde olduğu gibi, hatta toplum onlardan istemeden, sessiz sedasız, övünmesiz, reklâmsız, kendi kucaklarında, topluma armağan ederler. Kazançları ve tesellileri, bugün sundukları ve yarına bıraktıkları bu armağanlarıdır.

Gerçi zaman zaman bu soy insanlar, zaman zaman anlaşılmayan, inkâr edilen verimliliklerinin bedelini, ya cehaletin, ya kaba kuvvetin, onlara lâıyk gördükleri mihnetlerle de öderler. Ama bu, tarihin bir kanunudur. Gerçek aydın, soy çalışma, tıpkı kahramanlar ve kahramanlıklar gibi, zaman zaman inkâr edilecektir. Mihnet, bu soyluluğunun bedelidir. Nitekim bizde de, şu ölçülerini bulamamış ve mantığından taşmış 12 Mart uygulamaları içinde, örneğin yalnız Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin gerçek aydınlarına revâ görülen mihnetleri düşünürsek, önümüze nice üzücü, düşündürücü sahneler serilir. Ama bugün biz burada, bu konuya daha derinliğine girmeden, işte bu gerçek aydınlar-

dan birinin, millî kitaplığımıza kazandırdığı, büyük bir yapıtı (eseri) duyurmaya çalışacağız.

Yapıtın adı, «Afrika Kurtuluş Mücadeleleri» dir. Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları arasında çıkmıştır. 700 büyük sayfalık, derin ve gerçek bir çalışma ürününü yansıtır. O millî kurtuluş savaşları ki, Birinci Dünya Savaşından sonra onların ilk bayrağını açan, ilk zaferini «bütün bir düşmanlık cihanına karşı» kazanan ulusumuzdur. «Şimdi şu dağın ardından doğan güneşi nasıl görüyorsam, yarın, Asya ve Afrika'nın bütün esir millîyetlerinin hürriyetlerine kavuşacaklarını da öyle görüyorum» diyen ve gelecekte bir gerçeği haber veren insan da, milletimizin bu mücadelesinin Önderi Mustafa Kemal'dir. İşte bugün bu müjde gerçekleşmiş ve o Afrika ülkeleri de, mücadelelerini vererek bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Özgürlükleri olmayanlar özgürlüklerini ve tarihleri olmayan tarihlerini yaşamaya başlamışlardır. Asya'daki dev aşamaları ise biliyoruz.

Bu büyük yapıtın yazarına gelince? O, çok cepheleri ile üzerinde durulmaya değer bir gerçek aydındır. Amerika'dan başlayarak, hem Batıda, hem de ileri Doğu ülkelerinde kendi branşının çağdaş kültürünü derinliğine kazanan bir gerçek aydındır: Türkkaya Ataöv, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin seçkin hocalarından biri. Kendi düzey ve değerinde olan nice hocalar ve aydınlar gibi, çeşitli mihnetler içinde kendini tamamlamış. Kuşkular, tehditler, baskılar karşısında kalmış. Yılmamış. Kimseye kırılmamış. Ve yine de işte «Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri» gibi dev bir yapıtı vermiş. Hem

de nice eserlerinden başka. O Afrika kurtuluş savaşları ki, onları daha nice yıllar önce haber veren Mustafa Kemal'den bir süre sonra iktidara gelen bir partinin resmi temsilcileri, Birleşmiş Milletlerde, örneğin Cezayir'de yürütülen Kurtuluş Savaşını, Fransa'nın «dahili işi» ilân ederek, Fransa lehinde oy kullanmıştır. Gene aynı iktidarın başka bir temsilcisi ve Dışişleri Bakanı, sömürgeciliğin lânetlendiği Bandung Konferansında, bütün konferans üyelerini şaşırtan, nice garip beyanlarda bulunmuş, taşkınlıklar yapmıştır.

Ama ne var ki, çağ durmamıştır. Tarih yürümüştür. Ve Afrika'da bugün, hatta vaktiyle isimlerini bile duymadığımız ve ne tarihleri, ne devletleri olan nice halklar ve ülkeler, artık özgür birer devlet olarak bayrakları altında, kendi varlıklarını geliştirmeye başlamışlardır.

Sayın Türkkaya Ataöv'ün bu değerli eseri üstünde, bu dar sütunlarda açıklamalara girişmek olanaksızdır. Zaten bu yazıda amacımız, memleketimizde yarım aydınlar ordusu bir taraftan çığ gibi büyür, yaygınlaşırken, öte yandan, kendi köşelerinde ve nice mihnetlere, inkârlara, saldırılara katlanarak sessiz sedasız çalışan gerçek aydınlar kadrosundan birinin, millî kitaplığımıza kattığı büyük bir eserin yayınlandığını haber vermektir.

Yapıta, bu konuda, bütün ileri ülkelerde yayınlanan benzeri eser ve araştırmalar da kaynaklık etmiştir. Ayrıca, özellikle Afrika için araştırmalar, yayınlar yapan 37 ülkedeki enstitü ve teşekküllerin ad ve listeleri de yapıta bir uzun

tablo halinde eklenmiştir. Bu listede, Pakistana, Yeni Zelandâ'ya, Yugoslavya'ya kadar hangi ülkenin adı yok ki. Fakat Türkiye'ye gelince? Ne yazık ki biz, dünyaya kapalı bir ülkeyiz sanki...

Bu yapıtta ayrıca, Afrika'nın sömürgeleştirilmesi, paylaşılması bahislerini de okuyoruz. Sonra rakam ve istatistik tabloları, Afrika hakkında nice ülkelerdeki yayın organları. Kurtuluş mücadeleleri, her Afrika ülkesinde ayrı ayrı ele alınarak işlenmiştir. Öyle ki, biz bu ayrı ülkelerin kurtuluş mücadelelerini okurken, bütün bu mücadelelere damgasını vuran müşterek faktörlerin dinamiğini de, bütün kanuniyetleri ile izlemiş ve yargılarımızda birleştirmiş oluyoruz. O zaman görüyoruz ki, bu mücadeleleri daha başlamadan yıllarca önce, karşısındaki dağın ardından doğan güneş gibi açık seçik gören insanın, yani çağımızda Millî Kurtuluş Savaşının ilk bayrağını açan adamın, çağımıza armağan ettiği müjde, gerçekten bir öngörüğe dayanmaktadır. Çünkü bütün bu mücadelelerin gerçek örgüsünde, onun bizlere öğrettiği kanuniyetlerin hepsi var. O kanuniyetler ki, bunlara o «Millî kurtuluş mücadelemizin ana prensipleri» demiştir. Daha 1930'un ilk yıllarındaki «Kadro» yayınlarımızda ve «İnkılâp ve Kadro» isimli eserimizde, bu prensipleri ondan esinlenerek ve «İnkılâbımızın İdeolojisi» olarak ifadeye çalıştırdığımızdır. Bu çalışmaları o, manevi kanatlarının gölgesinde, nasıl da korumuştur. O Mustafa Kemal ki, şimdi onun adını anmamak, onu unutturmak ve onun estirdiği devrim dinamizminin yerinde, şimdi ancak inkâr ve

demagojiyi bayrak edinmek, memleketimizin hazine tecellisi olmuştur.

Türkkaya Ataöv eserini, sayın eşi Candan Ataöv'e adamıştır. Ataöv'ü bu büyük yapıtı ve sayın Candan Ataöv'ü de bu mutlu armağan için kutlarız.

Cumhuriyet, 27 Ekim 1975.

NOT : 13 ekim tarihinde bu sütunlarda çıkan «Doğu'da Bir Çin Var» başlıklı yazıda değindiğim ev üniversitenin sağladığı imkânlarla Kremlin'de izlediğim Komitern İcrâ Komitesi toplantısı hakkında daha geniş bilgi için tanınmış bir okuyucumdan mektup aldım. Geniş ve ayrıntılı bilgi «Suyu Arayan Adam» isimli eserimin «Çin Asrı» bahsinde verilmiştir (x).

Ş.S.A.

(x) Cumhuriyet'te bu yazının yayımlanışına göre konan bu notta söz konusu edilen yazı, bu kitabımızın 166. sayfasındadır.

DOĞUDA BİR ÇİN VAR

30 Eylül 1975 günü, Çin Halk Cumhuriyeti'nin 26. kuruluş yıldönümüydü. Bu kuruluş, çağımızın büyük olaylarından biridir. Ve çağımız gerçekten, büyük olaylar çağıdır. Tarihin hiçbir devrinde insanoğulları, çağımızda olduğu kadar dolgun, hareketli ve bedeli de o nispette pahalıya ödenen, kanlı serüvenler yaşcımadı. Fakat Çin'in uyanışı ve az zamanda nice başdürücü toplum dalgalanmalarından sonra, 26 yıl önce Çin'de, Çin Halk Cumhuriyeti şeklinde bir aşamaya varması, bütün bu olaylar içinde dünyamızın bugünkü ve yarınki oluşumları bakımından, çok cepheli ve düşündürücü bazı an-

lamlar taşımaktadır. Bu vesile ile burada, bu Çin realitesine ve onun doğumu ile, yıllar yılı yaşadığı yoğuruluş safhalarına, tarafsız bir yazar olarak, kısaca göz atmaya çalışacağız. Bu suretle de, soy ve doğurgan bir toprak olan, Büyük Asya Anamız'ın bağının, bu yeni çatlayışına da, biraz değinmiş olacağız.

Eski Çinliler, kendi uygarlıklarının, 50.000 yıllık bir geçmişe dayandığını savunurlardı. Bu 50 000 yıllık geçmişi biraz karanlık saysak bile, günümüzden en az 5.000 yıl öncelere varan, gerçi kapalı, ama özel, otokton yahut yerleşik bir uygarlığın, Çin'de gelişmiş olduğunu, bütün cepheleri ile izlemek kabildir. Bu uygarlık süresi tarihte, gene en az, Sumer ve Mısır uygarlıkları ile eşittir. Fakat Sumer, Mısır ve çağdaşlarının uygarlıkları, daha binlerce yıl önce sahnedan silinmişlerdir. Çin'de ise uygarlık, hiç bir kopuntu vermemiştir. Hatta sosyal ve kültürel yapıda, geçen yüzyılın ortalarına kadar, hiçbir değişim kaydetmeden, kendi özellikleri içinde yaşamış, yerleşmiştir. Bu uzun, kapalı ama kopuntusuz evrim içindedir ki örneğin, Çin'in 60.000'i aşkın «resim yazı» karakterleri, Çin kültür dili ve hele Çin felsefesi, arıtsal varlıkları ile, Çin topraklarında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Adına Çin toplumu, Çin dili, Çin kültürü ve bu arada hele Çin Felsefesi dediğimiz ulu varlıkları sürdürüp gitmişlerdir.

Çinde Hanedanlar, İmparatorlar değişmiş, ama Çin düzenini, yüzyılımıza kadar değiştirmemiştir. Çin'i, örneğin Moğollar, Mançular gibi

dış ve savaşkan kavimler istilâ etmişlerdir. Ama Çin, bu katkıları, kendi yerleşik ve değişmez yapısı içinde, hızla Çinlileştirmiştir. Çünkü bu savaşkan istilâcılarının, gerçi kılıçları, mızrakları vardı ama, alfabeleri yoktu. Ve kültür, silâhı yendi. Çünkü Çin’de, değil sadece yazı, örneğın hatta Felsefe bile, mabetler ve medreseler sohaklara kadar yayılmıştı. Çin çarşılarında Felsefe dükkânları, 30-40 yıl öncesine kadar, Çin halkına, yahut onun okur yazarlarına, düşünce kanunlarını, Hikmet’i, hepsi de kutsal sayılan ve varlıkları efsanelere karışan düşünürlerin içvarlık hazinelerini, kesilmeyen pınarlar gibi yaıyor, serpiştiriyorlardı..

Çin ve Çin uygarlığı, binlerce yıllar, kapalı bir varlıktı demiştik. Gerçi Çin’li gemici ve tüccarlar, asırlarca, Hint denizi, hatta Basra körfezi kıyılarına kadar gidip gelmişlerdi. Ama Çin, kendi dışına kapılarını sımsıkı kapatmıştı. Çin kıyılarında ilk yabancılar, 1514’de, Kanton nehrinin ağzında, üç Portekiz gemisi ile göründüler. Ama Çin’in kapalılığı, 1840’lara kadar, az çok korunabildi. Batı ile ilk savaş ise, 1842’de, İngilizlerin ve Hollandalıların açtığı «Afyon savaşı» oldu. Çin idaresi, memlekete afyon sokulmasını yasaklama ve afyonla mücadele kararı almıştı. İngilizlerle, Hollandalılar buna karşı çıktılar. Ve kendi kolonilerinden Çin’e afyon ithalinin serbest olmasını istediler. Savaş açtılar. Batı silâhları karşısında Çin yenildi ve bir kısım limanlar, Batı ticaretine açıldı. Çin Avrupa’ya gitmemişti ama, Avrupalılar, hem de afyon tüccarları olarak, Çin’e gelmişlerdi. Ondan

sonra artık Çine saldırılar sürdürüldü. 1858'de İngilizler ve Fransızlar Çin'e ortaklaşa saldırdılar. 1860'da Pekin işgal ve yağma edildi. 1895'te Çin, bir yakın kıta ve ırk komşusunun saldırısına uğradı. Jponlar, Çin'i yendiler. Çin böylece, hem batıdan, hem doğudan darbeleniyordu.

Ama daha 1842 savaş sonundan başlayarak, Çin'de de millî duygular, reformculuk girişimleri başladı. Sahneye, artık aydınlar giriyordu. 1899-1900'de «Boksörler savaşı» denilen ve aydınların katıldığı, Batı aleyhtarlığı ayaklanması oldu. Çin'in, Pekin'e kadar Avrupalılarınca işaglı, 1901'de, bir anlaşma ile sona erdi. Ama Çin'de millî hareketler de güçlendi. İmparator bile bazı reformları zorunlu gördü. Baş vezir Yuan Şi-Kay, 1908 yılına kadar, bazı atılımlar yaptı. 1912'de ise, Çin'de Monarşi kaldırıldı. Ve gerçek, milliyetçi bir halkçılık, asıl bu devrede başladı. Bu akım, bir de lider yarattı: Sun Yat-Sen. Dr. Sun Yat-Sen, 1924'de öldü. Fakat arkada, güçlü fikirler bıraktı. Akım, daha ileri hamlelere gebeydi. O köklü bir Çin kültürü ile, Batı kültürünü birleştirmek istiyordu. Bir annenin, karnındaki çocuğun davranışlarını anlaması gibi. Çin halkının da davranış ve isteklerini seziyordu. Bu öncülük onu, Çin Cumhurbaşkanlığına kadar getirdi. Hulâsa Çin devri artık hareket gelmişti. İşler, o aşamada da kalamazdı.

Çin'in ondan sonraki tarihi, artık bir dramdır. Sun'un bayrağını, onun ardından, Kuomintang denile milliyetçi bir parti ve onun şefi olan Çan-Kay-Şek aldı. Ama Çan, Dr. Sun'un ide-

alist halkçılığından pek çabuk saptı. Zaten artık Çin, büyük iç ve dış savaşların içine dalmıştı. Bu savaşların meydan verdiği kan selleri içinde Çin, yarınki Çin'in doğum ağrılarını yaşayacaktı. Öyle de oldu. Bu arada, bu ağrıların ortaya attığı ve ilk günlerde zayıf bir kanat çırpması gibi görünen binbir girişimden biri de, Çin Komünist Partisinin kuruluşu oldu: 1 temmuz 1921.

1926'ya kadar Kuomintang'la komünistler beraber çalıştılar. Fakat 1926'da komünistlere karşı ilk saldırı başladı. 1927 yılı ise, komünistler için, genel bir kıyım yılı oldu. Bir taraftan da artık, Japonların Çin'e saldırıları başladı. Hele 1930 — 1931'den başlayarak, azgın ve zalim bir Japon istilası, Japonların ikinci dünya harbindeki büyük yenilgisine kadar, Çin'i kasti, kavurdu. Bu yıllar içinde komünistler, hem Japonlara, hem Çan-Kay-Şek ordularına karşı savaştılar. Çan-Kay-Şek ise, bazan Japonlara karşıydı. Bazan da ve komünistlere karşı savaş sözkonusu olunca, Japonlarla beraberdi.

Bu safhalar, bugün artık arkada kalmıştır. Bugünkü Çin, dünyada ve Brileşik Milletler topluluğunda «Çin Halk Cumhuriyeti» olarak yerini alır. Çin topraklarında bu rejimin iktidara elkoyuşunun, şimdi 26. yıldönümü yaşıyor. Burada bu satırları yazarken, «Suyu Arayan Adam» isimli eserimizde anlattığım ve 1922'de Moskova'da Kremlin Sarayının idare kısmının bir salonunda geçen bir Komintern icra kurulu toplantısını hatırlıyorum. Konu Çin

mesalesi idi. Ama Çin masasında, henüz bir Çinli bulunmuyordu. Aynı eserde ve Çin'in o günkü problemleri ile, geleceğin ihtimalleri araştırılırken «Önümüzdeki yüz yıl, bir Çin yüzyılı olabilir» görüşü de yer alır.

Bugün de bu konuda, çok şeyler söylenebilir. Ama biz sadece, Çin'deki devrim iktidarının, şimdi 26. yıldönümüne değinmekle yetinelim. Ve bu arada, 1927 — 1950 arasında Çin'de geçen iç ve dış savaşların, 50.000.000 insanın hayatına mal olduğunu da ayrıca belirtelim.

Evet, Doğu'da bir Çin var. Ve bizim Çin hakkındaki bilgilerimiz, galiba ancak bir pirinç tanesini dolduracak kadar. Yahut da, bir yığın anlam ve kavram karışıklığı. Çin Doğu Asya'da 9.560.000 kilometre karelik bir alan işgal eder. Bu alan, 10.050.000 kilometre karelik Avrupa kıtasına eşit gibidir. Çin toprakları üzerinde şimdi, 800.000.000 kişilik nüfusun barındığı yazılır. Ama bu rakam kesin değildir. (Avrupa'da 601 milyon kadar) Çin'de nüfusun 25 yıl sonra 1 milyar olacağında, herkes mutabık gibidir.

Çin, hem geniş, hem dar bir ülkedir. Çünkü zengin toprakları, Kuzey ve Güney, rüzgârların savurduğu kumlarla, sellerin taşıdığı millerden oluşan iki ovadan ibarettir. Bunlar da bütün Çin'in ancak yüzde 15 kadar kısmını işgal eder. Yamaçlardaki teraslandırılmış araziye de katarsak, ekilen ve ekilebilir topraklar, ülkenin ancak yüzde 20'sinden biraz fazlasını toplar. Zaten Çin'de daha 19. yüzyılın sonunda adam

başına düşen toprak, ancak 120 metrekareydi. Bugün ise bu miktar, hiç denilecek kadar azdır.

Eski Çin yalnız bir tarım ülkesiydi. Şimdi Çin hızla sanayileşmektedir. Açlıklar, salgın hastalıklar artık yoktur. Millî işgücünün ustaca harekete geçirilmesi, kemerleri sıkma ve ciddî bir üretim ve inşa seferberliği, şimdi kalkınma ve inşa alanlarında, bir nevi Çin mucizesi yaratmış gibidir. Bu arada millî bir gururla beslenen millî bir bilincin, millî ruhta harekete getirilebilmesini ve yerleşmesini sağlayan uyanış, çok önemlidir. Toprağın ve köyün ön planda ele alınışı, en üst makamlardaki kimseler de dahil olmak üzere herkesin, mesela iki yıllık bir köy ve toprak çalışmasına katılmaları gibi toprağa dönük çabalar, millî bünyede aynı zamanda, kaynaştırıcı ve sapmaları önleyici etkiler yaratmaktadır. Bu tür çabalar sistemi Çin'e, diğer sosyalist ülkelere bakarak, bazı özellikler verir.

Doktrin çatışmalarına veya doktriner görüş farklarına ise değinmeyeceğiz. Kaldı ki, bizim kişisel görüşümüz, Çin önderlerinde, sanıldığı kadar bir doktrin bağnazlarının bulunmadığıdır. Ve doktrinin pratikten, çok daha geriden geldiği merkezindedir. Bu neticede Çin'in, Çin tarihinden gelen ve Çin'in ilk çağlarına kadar uzanan çok yönlü ve hiç biri bağnazlığa varmayan felsefî kültürünün ruhlarda yarattığı bilinçaltı etkileri düşünmek, hatalı olmasa gerektir. Hatta bugün Çin'de yürütülen bazı filozofik doktrin mücadelelerine rağmen...

Yazımıza daha yukarıya aldığımız bir cümlemizi ele alarak son verelim:

— Önümüzdeki yüzyıl, acaba gerçekten bir «Çin yüzyılı» olabilir mi?

Evet, bu bir sorudur ve sanıyorum ki, düşünülecek bir soru...

Cumhuriyet, 13 Ekim 1975.

İÇİNDEKİLER

Kırmızı Mektuplar Üstüne	5
Bu kitap oluşurken.....	8
Yazarın Önsözü	9
Li Ya-U'dan Aydemir'e Mektup	17
Aydemir'den Li Ya-U'ya	24
Li'den Yeni Bir Mektup	31
Pavel Harasov'un Mektubu	40
Kırmızı Mektupların Doğuşu	44
İngiltere Üstüne Düşünceler ev Pavel'le	
Karşılaşma	47
Güneşli Bir İmparatorluk	50
Sömüregler Tablosu	52
Taçsız Bir Kral	54
Pavel'le Karşılaşma	57
Başka Türlü Bir Üniversite	61
Askerlik Anıları	69
Üç Arkadaş	72
Gerçekler ve Hayaller	80
Devlerin Sonu	84
Pavel'den Mektup	92
Son Yazılar (Ek bölüm)	101
Doğum Ağrısı mı, Tükeniş mi?	103
Milli Eğitimde Sapma	109
Kitapların Zaferi	115
İnkılâbımızın İdeolojisi	120
Aydınların Direnişi	127
İnönü'nün Dar Günleri	133
Dünkü Bugünkü Arnavutluk	140
Keskin Kılıç Kullananlar	146
Eğer Uyanırsa	152
Şu Bilinmeyen Afrika	160
Doğuda' Bir Çin Var	166

1897-1976

Fiat 50.-TL.